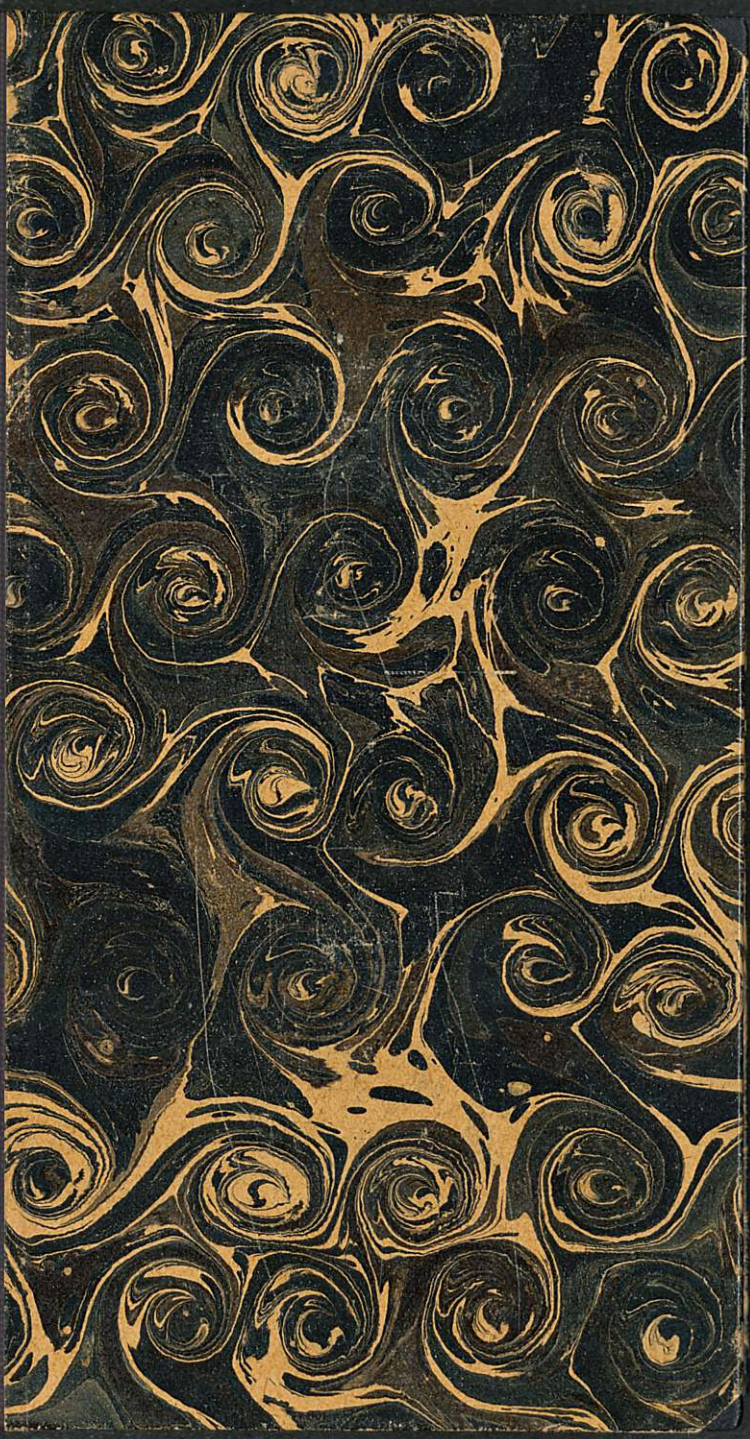

CLAUS
VI

RUMMUT

II

R U M M U T

HISTORIALLINEN ROMAANI
1808—1809 VUODEN
SODASTA

KIRJOITTANUT

ARVI JÄRVENTAUS

TOINEN OSA

* P O R V O O *

WERNER SÖDERSTRÖM
OSAKEYHTIÖ

WERNER
SÖDERSTRÖM
OSAKEYHTIÖN
KIRJAPAINOSSA
PORVOOSSA
1930

I.

Revonlahden pappilan pihalla kävi iloinen elämä.

Ensimmäisen ja toisen Savon jalkaväkipataljoonan miehiä ja osa Tohmajärven komppaniaa Karjalan jääkäreistä oli yöksi leiriytynyt tulien ääreen pihalle, missä vielä makasi joukko kaatuneita aamupäivällä käydyn taistelun jäljiltä. Sotamiehet olivat kasanneet ne läjään saadakseen parempaa tilaa.

Keskusteltiin päivän tapahtumista. Siitä riittikin puheenaihetta. Kukaan ei ajatellut nukkumaan panna. Olihan saatu mitä loistavin voitto, joka kuuniällä kelpasi Siikajoen rinnalle. Ryssä oli perinpohjin lyöty kaksi tuntia kestäneen tappelun jälkeen ja otettu vangiksi heidän päällikkönsä, joka nyt vaikeasti haavoittuneena makasi pappilan pirtissä. Sitäpaitsi oli suomalaisten käsiin joutunut kolme hänen adjutanttiansa, kaksi muuta upseeria, pappi, lääkäri ja 432 miestä. Sakeassa lumipyryssä oli rynnätty pappilaa vastaan ja pyydystetty ryssät kuin katiskaan.

Suurinta ääntä piti muutaman nuotion ääressä everstiluutnantin komppaniaan kuuluva Kask, numeroltaan 82. Hän oli taistelun aikana joutunut näyttämään huomattavaa osaa. Koettaessaan van-

gita venäläistä kenraalia hän oli ampua posahuttanut tätä keskelle rintaa, kun ei tämä ollut muuten antautunut.

Seisten tulen ääressä hän nyt teki selkoa tuosta urotyöstään — tiesi kuinka monetta kertaa.

— Mie . . . tuota huuhmaan, jotta siinäpä on korree nappiherra . . . kenraalj varmaanni omassa persuonassaan. Äläst' . . . ei muuta kuin peälle voan! Mutta teä miekkailoo niin juuttaan taitavast', jotten peäse lähellekkään, vaikka tarjoo sille painettia. Mutta siitäkös se huolii . . . ei muuta kuin pannaoo noin . . . ja noin . . . ! (Kask näytti kädellään, miten vihollisen kenraali oli puolustautunut.) . . . ja perääntyy porttia kohen. Silloin mie oattelin, jotta annetaan paukku, kosk'ei ymmärrä immeisten meininkiä . . . ja niin mie lasahutin. Siihen jäi mun kässiinj.

— Eikös se premiäär-ajutantti Nilssonni vanginna sitä portin ulokopuolella? — kysyi pieni, punakka korpraali, joka oli istahtanut miesten joukkoon keskustelua seuraamaan. Hän palveli Tohmajärven komppaniassa ja hänen nimensä oli Olli Heder.

Kask katseli suu auki tovereitaan.

— Nilssonniko sen sitten otti?

— Joo . . . niin se olj! Ajutantti sai sen sapelinni, ja Pälkjärven miehet piirittivät ja kantoivat pihaan.

— Mutta . . . mie ainahi ammuin . . . näkihän Rymmikin?

— Joo . . . kyllä se teä Kaski losahutti, — vahvisti Grym'iksi puhuteltu.

Siitä ei haluttu kiistää, annettiin siis Kaskille se kunnia. Jokaisella olikin niin paljon kerrottavaa, ettei tahdottu yhdessä asiassa kauan viipyä. Tohmajärveläinen talonmies Multanen riisti puheenvuoron.

— Joo . . . myö käytiin kirkon kimppuun liperiläisten kanssa. Majur Reetensölt ite johatti, mutta yljkomentoa pitj Aminoffi. Sammaan aekaan ku' Luute kars' peälle iästä, myö porhallettiin etelästä, ja Latau kiers' pohjanpuolelle estämään vihollista pakenemasta. Kirkkomoalla tulj erj käsiryysy, kun myö peästiin sinne.

— Pakoonhan ne puittivat . . . ryssät heti . . . suoraan yli joen pappilaan, — huomautti hänen toverinsa, räökkyläinen Antti Hirvonen, sotilasnimeltä Stolt. He olivat vierustovereita rivissä.

— Älähän nyt ou niin tolttina siinä! Pakoonpa tietenni, kun myö peällekäytiin.

— Siehän kyyristelit hautuumaan aijan takana ja päivittelit, jotta »voe, voe . . . ku' on väikee ampua, ku' on niin palajo ristejä!» — nauroi Hirvonen.

— Se on musta valahe! Siellä mie olin missä muuttii!

Toverusten kinastelun keskeytti parin Pielisen komppaniaan kuuluvan miehen tulo. He astelivat käsi kaulassa, laulaa jollotellen ja tunkeutuivat aivan tulen ääreen. Molemmat olivat humalassa.

— Älkää riidelkö, pojat! Sopikaa niinkuin mekin! Me saimme Lehmossa keppiä kumpikin, mutta nyt olemme pesta pruurit. Onhan annettu ryssälle sel-

kään! Voi taitamaton sentään! Ja kyllä se meidän isäntä on kanssa eri mies!

Se oli kuopiolainen Kröger, joka palveli renkinä everstiluutnantti Aminoffilla, mutta oli nyt joutunut sotaan niinkuin muutkin.

— Joo, — jutteli hänen toverinsa, — viisitoista kepin iskua ihon pintaan tälle pojalle! Mutta tänä päivänä niitä ei muistella! — Saatiinkos myö tykkejäkin?

Kyllä niitä oli saatu — kolme kappaletta. Ja lippuja myös.

— Kuulehan, Röökeri . . . tykkejähi kolome kappaletta . . . ja lippujai . . . Voe Taavetti sentään!

He kaulailivat toisiaan.

Kröger kömpi pystyyn ja katseli karskisti ympärilleen.

— Oletteko nähnyt minun isäntääni?

— Kukas se on?

— No Noffi, everstiluutnantti Aminoff . . . etkös tiedä?

— Vai »Musta p—le».

— Ei se ole se . . . sehän on se vänrikki — mitä, eikö se ole Tohmajärven pataljoonassa?

— Siell' on, — vahvisti Multanen, — everstin ajuttantti.

Kröger pullisti rintaansa ja otti askeleen Kaskia kohti.

— Älä sinä hauku meidän päälliköitä! — mörisi hän. — Ne ovat sentään eri miehiä!

Toiset tempasivat hänet istumaan.

— Älä ruppee riitelemään! Peälliköt tässä on toisillai. Tai me pestouvaamme sulle uuen kujanjuoksun.

Toverukset lähtivät jatkamaan matkaansa, kiroillen savolaisia. Kröger oli niin henkeä täynnä, että unohti itsekin tavallaan kuuluvansa savolaisiin, koska oli kerran Kuopiosta kotoisin. Hän oli nyt Karjalan jääkäri, ja se oli *a* ja *o* hänen mielestään.

Tulen ääressä puhe kääntyi päällystöön. Aito-savolaisella suulaudella siinä arvosteltiin useampia. Upseereista oli kaatunut vain kaksi: Pieksämäen komppanian päällikkö, kapteeni Aflecht ja luutnantti Tigerstedt, molemmat Savon toisesta jalkaväkipataljoonasta. Ensiksimmäinen oli ollut kuulu ankaruudestaan, jonka vuoksi miehet olivat häntä yleisesti vihanneet.

— Peästiin siitä Afletistai kerran, — jutteli muuan punatukkainen ja rokonarpinen sotamies, katsellen alta kulmainsa korpraalia, josta ei ollut oikein varma, miten tämä tähän keskustelukysymykseen suhtautui. — Mullekin se huus kerran, jotta »kaikk' punapeät h—ttiin!» ja toisen kerran taas, jotta »kukas sua on hernepussilla noamaan lyönnä?» Kun ei pyhä Pietarj vain humahuttais äijee ihteään ja passittais pahemmalle puolen.

Naurettiin. Oli se Aflecht ollutkin koko simppusäkki. Ei ollut osannut koskaan kunnolla puhutella sotamiestä, vaan haukkunut ja menonnut kuin metsän peikko. Ja lyömäänkin se oli pakannut — pakana!

— Kummakos se . . . Simo Hurtan jälkeläinen — arvaahan tuon.

— Kurj se pitää olla! — huudahti korpraali, jota harmitti miesten vapaa juttelu.

— Joo . . . kurjpa, kurj . . . mutta kohtuus kaikessa.

Korpraalista ei isoja välitetty.

— Sielläpä on nyt Aflettikin tietä pluuvaamassa, — veisteli Grym.

— Mutta . . . Tiilastatti ois soanna ellee. Se olj erj mies. Niin ystävällistä herroo harvoin tappoo. Vahinko, että koatui.

Se myönnettiin yksimielisesti. Luutnantti Tigerstedt oli voittanut miehistön rakkauden täydellisesti. Häntä muisteltiin nyt vakavina. Silloin tällöin lausuttu sana vahvisti vain edellistä. Simo Hurtan jälkeläinen unohtui.

— Samanlainen on sen serkkuhi, vänrikki, — jutteli Kask. — Sai kaks painetin hoavaa pelastaessaan muuatta miestään.

— Niinkö? Kuka se oli?

— Kuulin mie sen nimenni, mutta en nyt muista. Tuolla se makkoo torpassa kirkon vieressä.

Vai niin. Ihmeteltiin ja ihailtiin. Nuori vänrikki sai osakseen monta kiitossanaa. Miehet lämpenivät hänestä keskustellessaan.

Samassa kiintyi joukon huomio omituiseen kulkueseen. Pitkäkauhtanainen ryssä pappi saapasteli edellä, hartiat kumarassa, savolaisen sotamiehen saatellessa häntä ladattu kivääri kädessä. He tulivat pir-

tin puolelta. Papin musta varjo häilähteli muodotonna rakennusryhmää vasten.

— No . . . mihin sie tuota koapuniekkoo kuljetat? — huusi Multanen.

Savolainen vastasi niin kansanomaisesti, että miehet purskahtivat raikuvaan nauruun. Pappiriepu kii-rehti askeleitaan, kokoillen kaapunsa helmoja, ja teki hartaasti ristinmerkkejä nähdessään kaatuneiden ruumisröykkiön. Hän hävisi pieneen viistokattoiseen kopperoon navetan päässä.

— Mää toakse vahtiin, jottei peäse karkuun! — huudettiin saattomiehelle.

— Ei ou hättee, kun on kättä pitempee, — vastasi tämä, asettuen seisomaan oven eteen.

Keskustelu sai uutta vauhtia. Puhuttiin venäläisistä ja heidän tavoistaan. Multanen, joka oli kotoisin rajapitäjästä, tiesi kertoa paljon. Hän oli joskus joutunut ryssän praasnikoihin Venäjän puolelle Suomea — rauhan aikaan, ja jutteli pitkät jutut. Olipa hän kerran ollut niiden kirkossakin, Liperin Taipaleella, ja kuullut papin saarnaavan. Suomeksi oli pauhannut.

— No . . . mittee tuo sanoi?

Miehet siirtyivät lähemmäs paremmin kuullakseen.

— Jumalasta juttus' vain . . . vaikka kovin kömpelösti . . . koetti selittee sen olemassaolloo. »Varish ishtuub buussha. Aa . . . metshämies tuloo. Tähtää . . . laugaishoo . . . aa varish lentää liegutteloo. Ka shiidäh nägöob, jott' on Jumala.»

Multanen osasi niin mainiosti matkia ryssän papin ääntä, että miehet nauroivat ojonaan.

— Jopa oli! Vai siitä nähtiin! Eiköhän ollut miehessä vika.

— No . . . selevä. Mutta kun ne eivät käy koulua, niin laskettelevat mitä palturia tahansa.

— Olj se Taipaleen pappij kerran tavanna meiän pittäään rovastin ja ruvenna kyselemään, jotta kauanko teä olj koulua käynnä, — jutteli Multanen edelleen. — »Kaksitoista vuotta», olj rovasti vastanna. »Aa . . . kova beä, kova beä!» olj Taipaleen pappi polittanna. »A mie dalven halkoja hakkashin kirkkoherralle . . . bääshin lukkariks . . . a shiit het tiakaks — aa njut oun pappi!»

Niinpä niin. Senmukaista oli koulunkäynti kuin saarnakin! Toista se oli Lutherin pappien . . . opiskelivat kimnaasit ja akatemit. Mutta — eivätköhän nämä taas lukeneet liikoja? Eikös olisi vähemmälläkin välttänyt?

Se myönnettiin. Liikaa lukivat Lutherin papit. Collanikin osasi latinat ja hepreiskat. Hirvonen oli kerran joutunut passaamaan Lapinlahdella heidän tänne marssiessaan, kun herrat olivat pitäneet juhlaa. Siellä oli pastori Collan lausunut muukalaisella kielellä pitkät rämssyt.

— Jospa se olj ruohtia?

— Ei . . . Kyllä mie sen verran siitä kielestä tolokun soan. Kuulin mie sen nimenni . . . mitäs se nyt olj? Metsä . . . hee, hetsämee . . . metsäheeteriä.¹

¹ Tarkoittaa heksametriä, kuusjalkaista runomittaa.

— Missähän moassa semmoista kieltä hoastellaan?

— En ossoo sannoo . . . eikö tuo lie pakanamaitten kieltä.

— No . . . on niitä kieliä, — ihmetteli Multanen. — Mehtäseeteriä.

— Joo-o . . . mutta teä Suomen kieli on kuitenni niitä kaikkein selevimpiä, — jutteli Kask. — Sitä ymmärtää ryssähi. Kun mie tappelussa huusin sille kontraalille, jotta »viskoa poes se hukarj käistäs!» — niin eikös teä muuta kuin hossuu kahta kauheammin. Ymmärsipäs, jotta mie tahoin sen asseista riisua.

— Mikäs sen ryssän päällikön nimi on? — uteli Hirvonen. — Kuulin mie sen aamulla, mutta en nyt muista.

— Eikös se ou Tulapohvi?

— Ei . . . Hulatohvi.

— Ei . . . ei ou niin. Eikö korpraalj tiiä?

— En ou ottanna selevelle, — vastasi tämä. —

Ryssä kuin ryssä!

Siitä harppasi ohitse rykmentin välskäri Brunou, joka palasi kylältä haavoittuneita katsomasta. Kask kehoitti Multasta kysymään tältä. Multanen hyppäsi pystyyn ja juoksi välskärin jälkeen.

— Herra välskärj, herra välskärj!

Brunou kääntyi ja rypisti kulmiaan.

— No, mikä sinua vaivaa?

— Tuota . . . herra välskärj, kun tuolla muisteltiin, jotta mikäs se on tuon ryssän kontraalin nim', jota —

— Piru! — karjaisi Brunou, joka oli aamusta alkaen ollut ankarassa työssä ja jolla nytkin oli hirmuinen kiire. — Vai minä tässä teille junkkareille vielä! Kysy itseltään!

Ja hän pyörähti äkäisesti ympäri ja lähti harppaamaan päärakennusta kohti koko ajan noituen karjalaisen päättömyyttä.

Multanen palasi nolona takaisin.

— Ei ois pitännä mennä kysymään. Se on suuri herra ja sill' on paljon hommaa, — naureskeli korpraali.

— Tuo Kaskihan tuo käski.

— Onkos sun pakko mua totella.

Pappilan palvelustyttö juoksi poikki pihan aittaa kohti, palava päre kädessä. Pidellen hameitaan koholla hän katseli pelästyneenä ympärilleen.

— Hei, piikasen! Mihinkäs sie matkaat? — huusi Heder.

— Tulkaa saattamaan . . . minua niin peloittaa, — rukoili tyttö. — Aittaaan pitäisi mennä.

Korpraali hypähti ylös ja lähti saattamaan.

— Mikä sitä piikaista peloittaa? — kysäisi hän katsellen mielihyvin tytön pyöreitä, punakoita kasvoja.

— Ruumiita niin paljon, — vastasi tämä ja pälyili ympärilleen. — Pastorska vain patisti lähtemään, kun pitää herroille laittaa illallista.

— Keitä siellä kaikkia on? — uteli korpraali.

— En minä tiedä . . . koreita herroja, kulta-nappisia. Eikö ne ole teidän väkeä?

— Meiämpä, meiän, kenenpäs muun. Mehän sitä nyt ollaan tään paikan isäntiä.

Tyttö avasi aitan oven ja astui varovaisesti sisään.

— Hyi, kun täällä on pimeä!

Hän tarkasteli tulenvalossa aittaa. Orret olivat paljaat, ja koko aitta sen näköinen kuin olisi siellä riehunut paholaisjoukko. Rikkilyötyjä pyttyjä ja astioita lattialla, muutaman vieressä ryssän pistin. Sitä oli nähtävästi käytetty vääntimenä. Muutamia moskaksi tallattuja ahvenia makasi siellä täällä, joukossa jokin säilyneempikin. Hederin huomio kiintyi niihin, ja hän nosti muutaman ylös.

— Saakohan nuo ottaa?

— Ottakaa vain... ei täällä mitään ole. Vihollinen on puhdistanut kaikki.

He lähtivät palaamaan. Tyttö kertoi heidän oleskelleen taistelun aikana nurkkakamarissa. Sinnekin oli luoteja lennellyt yhtenä. Ketään ei ollut kuitenkaan haavoittunut. Rouva oli nuorimman lapsen kanssa maannut lattialla rekipeitteen alla. Mutta pastori oli vain istunut kynnyksellä luotien lennellässä pään yli. Venäläiset, jotka olivat epäilleet pastorin antaneen tietoja suomalaisille ja siten aiheuttaneen taistelun, olivat vihan vimmassa lyöneet rikki kaikki, mitä olivat käsiinsä saaneet.

— No, oliko se antanut sitten?

— En minä tiedä... onpa hyvinkin saattanut. Olisiko se sitten ollut niin väärin?

— Ei — päinvastoin! Niin pitäisi kaikkien pappien tehdä. Sinun isäntäsi on kaikesta päättäen kelpo mies.

— Niin on . . . ja kyllä siihen on pitäjäkin tyytyväinen. Ja rouvaan myös.

Heder lähti tytön mukana keittiöön. Hänestä oli somaa seurata tuota arkaa olentoa. Sitäpaitsi — hän voisi siellä ehkä paistaa saamansa ahvenet. Olisihan se käynyt tulillakin, mutta hän ei halunnut asettaa korpraalinarvoaan vaaraan liiallisen veljeilyn vuoksi. Soittivatkin suutaan siellä ihan vimmatusti! Ja sitäpaitsi — tämän »liikkeen» avulla hän ehkä myös saisi kuulla jotakin herrojen keskustelusta ja suunnitelmista. Hän ymmärsi ruotsia hyvin.

Keittiön pöydällä savusi talikynttilä. Takassa roihusi tuli, jonka yllä riippui hahlamista pata. Perunat kiehua porisivat. Olli Heder veti halukkaasti sieraimiinsa niiden tuoksua. Keittiöstä huomasi, että sielläkin oli vihollinen asustanut. Paksu ryssänlimpun jäännös pohotti pöydällä, ja pienessä läkipeltirasiassa oli omituisen näköistä hyytelöä — ihan kuin sammakon kutua. Heder ei ollut koskaan sellaista nähnyt. Hän uteli, mitä se oli.

— En minä tiedä, mutta pastori sanoi, että se pitää tuoda herrojen pöytään. Jotakin herkkua se on, mutta en minä ainakaan panisi häntä suuhuni. Ja leipäkin . . .!

Tyttö osoitti limpunpuolikasta ja nauraa kikkatti.

Heder sai kuulla, että venäläisten ylipäällikkö oli parhaillaan ollut syömässä, kun suomalaiset ryntäsivät. Valmis aterialla oli jäänyt pöydälle, kun oli tullut niin kiire lähtö.

Hän ryhtyi ahveniaan paistamaan, pälyillen koko ajan sisähuoneisiin johtavalle ovelle. Sen takaa kuului ruotsinkielistä keskustelua. Heder erotti Amnoffin äänen:

— Bulatov on vaikeasti haavoittunut, mutta minä luulen hänen kuitenkin toipuvan . . .

Niin — sehän se oli ryssän kenraalin nimi! Heder muisti sen kuulleen. Hän tarkkasi kalojaan, joiden pinnalla suolavesikuplia kihisi ja poreili. Oli niin mukavaa näin, kuin muina miehinä, seurata herrojen juttelua. Siellä kuulosti olevan myös itse ylipäällikkö, kreivi Cronstedt, ukko Lode, everstiluutnantti Christiernin ynnä monta muuta, joita hän ei äänestä tuntenut.

— Se on niin harmillista, kun annetaan ristiriitaisia käskyjä, — puhui Cronstedt. — Ensin määräys pysähtyä Paavolaan ja sitten taas päivän perästä uusi määräys edetä pikamarssissa. Niinkuin me voisimme lentää!

Tähän vastasi nuorekas ääni:

— Mutta oikeastaan oli parempi näin. Leikattiinpa vähän Adlercreutzin siipiä . . . sillä kyllä hän olisi laskenut tämänkin voiton omalle tililleen . . .

Nyt puhui monta ääntä yhtä aikaa. Heder sieppasi ahvenet liedeltä. Pahus sentään — olivat palaa karrelle! Hän siirtyi penkin päähän lähelle ovea kuullakseen paremmin.

— Saanko leikata teille tuosta viipaleen? — kysyi palvelustyttö, osoittaen ryssänlimppua. — Uskallatko syödä?

Tottahan nyt sotamies uskalsi — mikä ettei.

Hän sai ison kimpaleen ja ryhtyi aterioimaan. Ruotien kalaa polviensa varassa hän söi ja kuunteli keskustelua.

Viereisessä huoneessa oli syntynyt hiljaisuus, jonka yht'äkkiä katkaisi: »Siinähan se mies on!»

Joku oli tullut huoneeseen ja ilmoitti nyt:

— Herra kreivi! Sananviejä kenraali Klingsporin luota palannut . . .

— No, kertokaa, kertokaa! Lepo! . . . Heittäkää pois tuo juhlallisuus . . . Mitä sinne kuuluu?

Kreivi Cronstedtin ääni ilmaisi mitä kiihkeintä uteliaisuutta.

— Niin . . . minä tulin perille, Liminkaan . . . ja ratsastin suoraan ylipäällikön kortteeriin, — kertoi väsynyt, hiukan käheä ääni, joka vieläkin katkeili hengästyksestä. — Minulle osoitettiin ovi, joka johti ylipäällikön huoneeseen. Sieltä kuului kovaäänistä puhetta, jossa useampaan kertaan mainittiin herra kreivin nimi . . .

— Mitä nuo sanoivat?

— Luvallanne sanoen, herra kreivi, haukkuivat oikein perinpohjaisesti. Erotin sellaisia mainesanoja kuin »vetelys», »kuhnuri» ja monta muuta. Minä tempaisin oven auki ja pysähdyin kynnykselle. »Kreivi Cronstedt on käskenyt minun . . .» aloitin, mutta hänen ylhäisyytensä keskeytti: »Missä se herra nyt oleskelee?» »Revonlahdella! Hän on käskenyt minun raportteerata täydellisestä voitosta, joka on saatu vihollisista . . .»

— Hyvä, hyvä!

— »Tahdotteko uskotella meille?» — ärjäisi hänen ylhäisyytensä. Mutta minä vastasin: »Sitä en uskalla. Herra kreivi ei vain ole ehtinyt laittaa kirjallista ilmoitusta. Rajuilma, vahva lumi ja huono tie estivät osastoa ajoissa saapumasta perille. Kuitenkin on Revonlahti nyt ruotsalaisten käsissä. Lippuja, tykkejä, kuormasto- ja ammustarpeita, kenttäkanslia, ajoneuvot, neljäsataa vankia otettu, niiden joukossa kenraalimajuri Bulatov, hänen kolme adjutanttiaan ja muutamia muita upseereita. Kenraali on haavoittunut . . .»

— No . . . mitäs sanoivat?

Kertoja naurahti.

— Tulivat tietysti tavattomasti hämilleen ja katselevat toisiaan kuin hävinneet herrasmiehet. Adlercreutz varsinkin näytti nololta. Hänen ylhäisyytensä hypähti seisomaan, löi näppiä ja huudahti: »Se Cronstedt on eri mies! Sanoinhan minä teille, hyvät herrat . . . että se mies vielä näyttää ihmeitä! Ja eversti Adlercreutz oli aivan samaa mieltä . . . aivan samaa mieltä . . .»

Herrat nauroivat. Kertoja oli erinomaisesti matkinut ylipäällikön ääntä.

— No . . . mitä Adlercreutz?

— Mumisi jotakin ja rupesi sitten kyselemään taistelun kulkua.

— Se kanttilainen! On niin innostunut Kantin filosofiaan, ettei hänellä enää ole aikaa eikä paikkaa edes kategorioina! Ja soimaa toista kuhnuriksi!

Nyrkki paukahti pöytään. Heder kuuli, että Cronstedtin ääni vapisi vihasta. Hän ei ymmärtänyt kreivin viimeisiä sanoja, mutta arvasi niiden sisältäneen jonkin erikoisen moitteen.

— No . . . terveeksi sitten! »Valkoisen laastarin» malja! — huudahti äskeinen nuortea ääni.

Heder puraisi poikki ahvenen pyrstön kuin siten ottaakseen osaa tuohon toisessa huoneessa tapahtuvaan maljojen juontiin. Hän tiesi, että viimeisillä sanoilla tarkoitettiin Klingsporia. Niin kutsuttiin tätä usein savolaisten ja karjalaisten keskuudessa.

Hento naishenkilö tuli keittiöön pienen pojan seuraamana. Heder arvasi hänet papin rouvaksi. Hän tiedusteli palvelustytöltä illallisen valmistumista.

Kyllä se pian joutui . . . Se kun hän vain sai perunat kulhoon, niin olisi valmista. Mutta — pitikö tuo ryssänlimpun jäännösikin tuoda pöytään?

Pastorin rouva tarkasteli sitä happamen näköisenä.

— Tuo sotamies on maistanut sitä, — huomautti tyttö osoittaen Hederiä.

Nyt vasta papinrouva huomasi korpraalin.

— Ah . . . en tiennyt, että täällä oli vieraita. Tuota . . . miltä maistui tuo leipä?

— Kyllä se meikäläisen suussa sulaa, — vastasi Heder nauraen. — Miten lie herrojen laita?

Pikku poika oli ruvennut juttusille hänen kanssaan.

— Minä olin leivinuunissa piilossa, kun ammuttiin!

— Vai niin. Joo — noin pienet pojat eivät vielä voi tapella, — naureskeli Heder. — Mutta . . . isona sitten.

— En minä uskalla silloinkaan.

Lapsi taisteli itkua vastaan. Hän oli vieläkin ilmeisesti järkytetty.

— Niin . . . meillä on ollut kauhea päivä, Jumala armahtakoon, — huokasi papinrouva ja hävisi lapsineen viereiseen huoneeseen.

Heder kuuli, että siellä oli alkanut uusi keskustelu, mutta ei enää viitsinyt jäädä sitä seuraamaan. Häntä hiukan hävetti uteliaisuutensa. Mutta kun hänellä oli sellainen luonne, ei hän siitä mihinkään päässyt. Olihan taas niin soma kertoa tovereille, toisille aliupseereille, mitä hän oli kuullut. Nämä kadehtivat häntä, kun hän tavallisesti tiesi enemmän kuin nämä. »Mistä se sinä kaikki kuulet?» kyselivät he. »No . . . kun sitä pitää korvansa auki», vastasi hän. »Korvat auki niinkuin Olli Hederillä», oli tullut melkein sananparreksi toverien keskuudessa. Mitäpä se haittasi — sanokoot vain.

Hän lähti tyytyväisenä kuulemiinsa. Vai olivat aikoneet riistää kunnian Cronstedtilta! Ne olivat niin kateellisia keskenään . . . herratkin. Jokaisen olisi pitänyt olla ensimmäinen. Niin, niin . . . itsekukinhan täällä koetti etujansa valvoa — niinkuin hänkin, Olli Heder, Tohmajärven komppanian ensimmäinen korp-raali. Hän oli ainakin saanut ylimääräisen aterian, vaikka vaatimattoman. Mutta suomalainen sotamies oli vähään tyytyväinen.

Ulkona satoi räntää. Oli jo kohta puoliyö.

II.

Döbelnin prikaati oli majoillut Pattijoella jo pitemmän aikaa. Saavutettujen voittojen jälkeen oli asetettu lepäämään, vaikka päinvastoin olisi pitänyt painaa vihollisen jäljessä niin suurella voimalla kuin mahdollista. Mutta Ruotsin armeijassa ei ymmärretty takaa-ajon merkitystä paremmin kuin tiedustelunkaan.

Tällainen joutenolo alkoi väkistenkin hermostuttaa. Kelirikon vuoksi ei muka voitu lähteä liikkeelle. Mutta — pystyipä ryssä liikkumaan. Oli vetäytynyt aina Kokkolaan asti. Mikseivät meikäläiset sitten?

Luutnantti Brakel mietiskeli näitä kysymyksiä asunnossaan Pattijoen kylässä. Ainoa, joka osoitti aktiivisuutta, oli Sandels. Hän oli lyönyt ryssät Pulkkilassa toukokuun 1. päivänä ja huhki parast'aikaa Savossa. Nyt oli toukokuun loppu.

Brakelin huonetovereina olivat Blume, Gestrin, Hiivari ja Oljemarck. Viimeksimainittu oli taas käynyt tavattoman harvasanaiseksi. Päiväkaudet istui vain piippua poltellen, silloin kun ei ollut palveluksessa.

Sitä heillä kyllä oli nyt joka päivä — pari kolme tuntia. Harjoiteltiin ketjumuodostelmia ja tulentoa erilaisessa maastossa. Ratsuväki hakkasi sapeleillaan puiden oksia, teki liikkeitä jos jonkinlaisia,

»flankkeerasi, avanceerasi ja retireerasi» — niinkuin termit kuuluivat. Mutta — tästä kaikesta koitui vain vähän iloa, kun ajatteli, että vihollinen tällä aikaa varusti uusia asemia, sai levähtää ja koota voimia.

Eipä silti, etteikö lepo olisi heillekin maistunut. Mutta — siihen olisi Brakelin mielestä riittänyt lyhyempikin aika. Ja eikö armeijan muonitusta ja kesääjoneuvoilla varustamista olisi myös voitu pienemmässä ajassa suorittaa?

Näistä asioista keskusteltiin nyt taas. Brakel oli juuri lausunut huomautuksensa muonituksesta ja kesääjoneuvoista. Hän tarkasteli nyt vastakkaisella seinällä väreilevää auringon kuvajaista. Se kiehui ja vapisi . . . aivan kuin olisi tuo tulviva valo tahtonut murtaa varjoina näkyvät ikkunaristikot.

— Mikset puhu mitään, Oljemarck? — tiukkasi hän.

Häntä hermostutti, että toveri murjotti aamusta iltaan — aivan kuin olisi ollut vihassa.

— Ei se kannata, — vastasi tämä ja huokasi raskaasti.

— Mitä mieltä olet? Voitammeko?

Oljemarck kohautti olkapäitään ja meni ulos. Häntä piinasivat tuollaiset kysymykset.

— Tässä kirotussa toimeettomuudessa menevät hermot pilalle, — tuskitteli Brakel. Hän oli äsken kirjoittanut veljelleen Tukholmaan, purkanut sydämensä, koettanut ennustaa tulevaisuutta, mutta synkkä se oli. Kaikki oli menetetty, paitsi kunnia.

Se, mikä raskaimmin painoi mieltä, oli etelästä päin aivan äskettäin saapunut huhu Suomen lujimman lin-

noituksen kohtalosta. Viapori, Suomen Gibraltar, olisi kuulemma häpeällisesti luovutettu viholliselle. Sitä ei tahdottu uskoa — se tuntui aivan järjettömältä. Cronstedtko, Ruotsinsalmen sankari, olisi sellaisen teon tehnyt? Mahdotonta!

Väkistenkin solahti keskustelu taas tähän kipeään kohtaan. Siitä oli juteltu pitkälti ja leveästi, mutta yhä uudelleen siihen palattiin. Heti kun vain tuli hiljaisuus, sai pelätä, että tämä ikäänkuin ilmassa leijaileva epäily purkautui sanoiksi. Niinkuin nytkin.

Luutnantti Blume viskasi saappaansa nurkkaan ja kirosi:

— Turhaa on, pojat, rehkiä, kun ei ole armeijalla enää tukikohtaa etelässä! Suomi on mennyttä!

— No . . . älä nyt sentään! — lohdutteli Gestrin.
— Onhan itse armeija vielä.

— Armeija! — sähisi Blume. — Miehet lyövät keilaa sen sijaan, että seivästäisivät ryssiä! Ja upseerit leikkivät karusellia.

Hän tarkoitti pari päivää sitten ritariksilyönnin yhteydessä toimeenpantuja huvituksia, jolloin nuoremmat upseerit olivat kehää ajaen koettaneet keihäällä lävistää pahvista tehtyjä murjaaninpäitä tai tavoittaa rengasta, päämajan herrojen ja Raahan naisten taputtaessa käsiään.

— No niin . . . arvoasteet täällä kuitenkin kohoavat, vaikk'ei sitten muuta kuin maattaisiin, — yhtyi keskusteluun Hiivari. — Ainakin muutamille.

Hän oli katkeroitunut, sillä omasta mielestään hän oli ansioitunut yhtä paljon kuin nekin, joiden rintaa

nyt koristi Miekkatähdistön suurrusti. Hänen nuorempi veljensäkin, Fredrik, oli jo luutnantti. Hän pysyi edelleenkin vänrikkinä.

— Sureminkin kukkoilee niin, että vihaksi pistelee. Millähän se mies on ansainnut ristinsä?

— No . . . hänhän on adjutantti ja kuninkaan entinen opettaja, — rauhoitteli Gestrin. — Sitäpaitsi — hän on nukkunut Adlercreutzin kanssa samalla patjalla Siikajoen pappilassa.

— Suremain on oppinut mies.

Sitä ei Hiivari voinut sanoa itsestään. Hänellä oli heikot tiedot ja sangen vähän halua opiskeluun. Mutta eihän sotaa tiedoilla käytykään, vaan sapelilla ja käsivarren voimalla.

— Mutta se minua harmittaa, ettei Kukko-Kalle saanut rintarahaansa, — jatkoi Gestrin. — Se poika olisi sen hyvin ansainnut.

— Kyllä Kalle saa ristinsä kerran, kunhan tästä taas liikkeelle lähdetään.

— Niin . . . hautaristin, — ivaili Blume.

— Sepä onkin hyvä. Tietää ainiaaksi päässeensä lomalle.

Kaikki vaikenivat. Kuului vain piippujen yksitoikkoinen kurina. Ulkoa kajahtelivat sotamiesten iloiset huudot, kun he iskivät keilaa. Aikansa kuluksi olivat miehet itse veistäneet keilapulikat ja vasarat, sorvanneet pallot ja harjoituskentän laitaan laittaneet keilaradan.

— Ei, tätä ei saata enää sietää! — huudahti Hii-

vari hypäten pystyyn. — Minä lähden rakuunain luo. Siellä saa ainakin kuulla Möllersvärdin vitsejä.

— Älä lähde! Voimmehan me täälläkin panna pelin pystyyn, — kehoitti Gestrin.

— Pelistä minä viisi!

Ja Hiivari lähti, läimäyttäen oven perässään kiinni.

— Lähde mukaan, Oljemarck! — huudahti hän pihalla seisovalle toverille, joka avopäin katseli keilaradalle päin.

— En minä viitsi.

— No, mene sitten roikuttamaan päätäsi noiden toisten joukkoon!

Schantz painui vihellellin kujalle.

Oljemarck palasi sisään. Ovea avatessaan hän kuuli Blumen lausuvan:

— Kultakuulilla ne ampuivat sen herran — saatte olla varmat!

Arvaten kenestä oli puhe, hän tarrautui keskusteluun:

— Yhäkö te siitä samasta asiasta . . ?

— Eikö sitten saisi? — kivahti Blume. — Herra Jumala! Eikö ole Ruotsin valtakunnassa lakia, joka sen miehen tuomitsisi hirteen!

— Älä hätäile, kyllä hän vielä siinä roikkuukin!

— Me puolestamme emme ainakaan näy sitä asiaa eteenpäin vievän.

Oljemarck nauroi. Blume oli niin hassun näköinen maatessaan polvet pystyssä penkillä. Hänen alushousunauhansa, jotka roikkuivat irrallaan, muistuttivat pikku hirsipuun köysiä.

— Mitä naurat?

— Älähän nyt kiivastu... minä vain muuten. Tuota... jospa sitä Cronstedtia hypittivätkin korkeammat kädet...

Oljemarck oli yht'äkkiä käynyt puheliaaksi.

— Korkeammat kädet... kyllä kuulee, että olet aikonut papiksi! — tuhisi Blume.

— Mitä tarkoitat?

Brakel oli siirtänyt jakkaransa lähemmäksi Oljemarckia, joka oli istahtanut Hiivarin vapaaksi jättämälle paikalle.

— Niin... selitäpäs teologiasi!

Oljemarck sytytti piippunsa, joka äsken hänen nauraessaan oli sammunut. Hän oli sen näköinen kuin maallikkosaarnaaja, joka valmistautuu pitämään hartauspuhetta, vakava ja tyyni. Kulmakarvat nousivat ja laskivat hitaasti sitä mukaa kuin hän imi piippuaan. Pistäen tulukset taskuunsa hän nojasi lynkäpäitään vasten ja puhalsi paksun savupilven.

— Niin... minä olen viime aikoina ruvennut filosofeeraamaan, että jospa tämä kaikki onkin sallittua... edeltäkäsinkin säädetty näin, että —

Hän veti savua keuhkoihinsa.

— ...että...?

— ...että Suomelle pitää käydä näin... joutua venäläisen valtaan. Jospa tästä maasta ei muuten kalua tulekaan kuin siten, että isäntä vaihtuu...

— No, olet sinäkin! Ja armeijan upseerin pukua kannat! — suutahti Brakel.

— Kannan, — lausui Oljemarck rauhallisesti, — ja tietääkseni kunnialla. Vai voiko joku veljistä väittää, että olisin tämän puvun saastuttanut kunnialtomalla teolla?

Ei — sitähan ei kukaan väittänyt. Päinvastoin — Oljemarck tiedettiin urhoolliseksi upseeriksi.

— Jatka, — kehoitti Gestrin.

— Minä vain . . . että jos vielä tehdään sellainen välihuomautus kuin äsken, niin — (hän nyökkäsi päällään ovea kohti) — tuolla navetan takana on tilaa. Voimme koettaa . . .

— Minä pyydän anteeksi, — sanoi Brakel. — Tuntuu vain niin oudolta tuo lausumasi ajatus.

Oljemarck puhalsi suuren savurenkaan.

— Jokainen uusi ajatus tuntuu oudolta, ennenkuin siihen totutaan. Niin tämäkin. Sitäpaitsi — se ei ole vallan uusi, se on lausuttu jo pari vuosikymmentä sitten . . . (älä yhtään luimistele, Blume!) . . . Anjalan liiton aikoina. Eikä se ole ollenkaan typerä aate. Se voi olla nykyiseltä kannalta katsottuna — epäisänmaallinen, vieläpä kapinallinen. Mutta — se ei merkitse, että se *itsessään* sitä olisi. Se voi olla kaikkein isänmaallisin aate, jos asioita katsotaan hiukan avarammasta näkökulmasta.

— Selitähän tarkemmin.

Ja Oljemarck ryhtyi selittämään. Hän kehitti sen vanhan ajatuksensa, jonka jo edellisestä tunnemme — viimeksi siitä illasta, jolloin hän istui yksinään Siikajoen pappilan kansliahuoneessa, vaikka hän sillä kertaa oli joutunutkin kovin monen kysymysmerkin

eteen. Eipä silti, ettei noita kysymysmerkkejä yhä edelleenkin olisi ollut, mutta hän oli niistä huolimatta uudelleen muovannut Suomen tulevaisuuden luonnoksen, ja nyt oli tämän luonnoksen perustavaksi pohjaksi tullut sellainen aate, että Suomen oli edelleenkin pidettävä valtiollisena päämääränään täydellistä itsenäisyyttä. Jos Anjalan liiton epäonnistumisen vuoksi valtakunta-aate oli tullutkin haudatuksi, ei sen tarvinnut merkitä sitä, että se oli haudattu *ikuisiksi* ajoiksi. Sellainen mahdollisuus saattoi aina tulevaisuudessa tulla eteen. Hän oli miettinyt tätä asiaa yön hiljaisina hetkinä, ja se oli vahvistunut hänen mielessään yhä varmemmaksi.

— Mahdotonta! — huudahti Blume, joka yht'äkkiä, itsekään tietämättä minkävuoksi, oli ruvennut kiskomaan saappaita jalkaansa.

— Sinun kenkimisesi vain vahvistaa minun ajatustani. Sinä vedät saappaita jalkaasi kuin valmistautuaksesi astumaan sen uuden armeijan riveihin, joka kerran tässä maassa marssii... suomalaisen, kansallisen armeijan, — jutteli Oljemarck kirkastunein kasvoin.

— Olettehan poikasina heitelleet »voileipiä» järveen? — jatkoi hän. — Ajattelitte: jos tämä kivi ottaa kymmenen voileipää, toteutuu se tai se asia. Eikö niin?

— Kyllä... mutta välistä se otti vain viisi, — naurahti Gestrin.

— Se on totta... mutta usein ylikin arvioidun määrän. Se kohosi vielä kerran pinnasta ylöspäin...

ja niin muutaman kyynärän vielä — eteenpäin. Katsookaapa . . . nämä seisahdukset armeijan liikkeissä ovat minusta sellaisia »voileipiä», samoin kuin kaikki odottamattomat seikat. Siikajoen tappelun jälkeen ajattelin: ei pitänyt kutiaan! Mutta — kun peräännyimme — huomatkaa: me peräännyimme *voiton* jälkeen, — ajattelin: voileipä! Viaporin huhuista ajattelen taas: voileipä! Cronstedt, vanha koeteltu upseeri olisi silloin antanut maailman vahvimman linnoituksen noin vain! Revonlahdella voitettiin loistavasti, ja minä sanoin itselleni: nyt ainakin poltit näppisi! Mutta mitä vielä! Tuli tänne kuninkaallinen päiväkäsky, joka määräsi, miten upseerien oli pukeuduttava — tanssiaisiin! Hitto soi! Armeija pyytää apujoukkoja ja saa vastaukseksi määräyksen — tanssiaispuvuista! »Voileipä!» ajattelin minä . . . täysin Viaporin veroinen! Minun »kiveni» on lentänyt hyvin — eikö totta?

Oljemarck kopisti tuhkat piipustaan.

— Tuo on vain runollista puhetta. Minulle se ei todista mitään.

Brakel nauroi, mutta hänen naurunsa alta kuului yhtäkaikki sekaannuksiin joutuneen henkilön hämminki.

Oljemarck seisoi nyt keskellä lattiaa ja esitelmöi kuin akatemian professori:

— Ehkä ei . . . mutta minulle se todistaa. Miksi kaikki nämä lukemattomat taktilliset virheet? Miksi peräännyttään näin kauas pohjoiseen, kun jo ajoissa olisi voitu pysähtyä? Miksi?

— Vihollinen ajoi takaa...

— Vihollinen! Niin kyllä... mutta minkälainen vihollinen? Lukumäärältään meitä heikompi. Adlercreutzkin on Siikajoen jälkeen ruvennut tarkistamaan matematiikkaansa.

— Muonavarojen puute, — sanoi Blume.

— Muonavarojen! — huudahti Oljemarck. — Hämeenlinnaan jätettiin vähän monen viikon muona! Hävitettiin, kun oli niin kiire pakoon. Peijakas vie... jos oikein rupean laskemaan, niin minun »voileipäni» alkavat jo sieltä!

Vaikeahan sitä oli väittää vastaan. Oljemarck, pakana, oli niin selvä todisteluissaan.

— Mutta — miten ajattelet Suomen itsenäisyyden? Venäjä on vielä mahtavampi kuin Ruotsi. Kuinka Suomi Venäjän alaisuudessa voisi itsenäisyytensä saavuttaa?

Oljemarck ryhtyi uudelleen täyttämään piippuaan.

— Siihen minä juuri tahdoinkin tulla, — sanoi hän hetken vaiti oltuaan. — Se ei ehkä sitä saavutakaan pitkiin aikoihin. Kuluu ehkä sata, kaksisataa vuotta, mutta sinä aikana maailma muuttuu. Ottakaa huomioon: Suomi on korkeammalla sivistystasolla kuin sen itäinen naapuri. Se tulee menemään eteenpäin, jos varsinkin — niinkuin on huhuttu — Venäjän keisari antaa meidän pitää omat laitoksemme. Aluksi voi syntyä vain valtio, mutta siitä ei ole kuin askel — valtakuntaan. Ruotsin yhteydessä ei voi syntyä edes valtion alkuakaan, sillä vanhemman sivistyksensä voimalla se sitoo meidät vain lujemmin itseensä.

Muistatte kai kuulleenne, kuinka sekreettivaliokunta jo 1740-luvulla kielsi suomalaisia käyttämästä kansastaan nimitystä »nation», koska Suomen ja Ruotsin välillä ei muka saanut tehdä minkäänlaista erotusta. Siitä näemme, miten meidän Ruotsin yhteydessä käy! Mutta — jos Venäjä sallii meidän aloittaa kansakuntana, niin on alku tehty.

— Orjia meistä tulee eikä vapaita kansalaisia! — huudahti Brakel.

— Ei ole sanottu . . . lähitulevaisuus sen näyttää.

— Mutta jos nyt niin kävisi, että tästä maasta tulisi erityinen Venäjän yliherruuden alla elävä valtio, niin sivistys täällä ainakin on kulkeva ennen auotuita uria.

Blume oli saanut saappaat jalkaansa ja polkaisi lattiaa, sillä kantapää ei vielääkään tuntunut olevan oikein paikoillaan.

— Jaa . . . — virkkoi Oljemarck, — silloin tästä ei koskaan tule itsenäistä.

— Kuinka niin? — kysyivät Blume ja Brakel yht'aikaa.

— Itsenäisyys edellyttää aina kansallista sivistystä . . . herännyttä kansallistuntoa. Jos täällä eletään ruotsalaisina, saadaan itsenäisyysajatuskin haudata.

— Minä ainakin olen suomalainen! — huudahti Gestrin.

— Niin, syntyperältäsi . . . mutta entä kieleltäsi? Sinun äidinkielesi on ruotsi, ja sen mukaan sinä olet ruotsalainen.

— Luuletko sinä sitten, että me rupeamme täällä ryssä puhumaan?

Oljemarck kiivastui.

— En suinkaan! Johan sanoin, että kansallinen sivistys on itsenäisyyden ehto. Älä sinä, Blume, rupea kieroilemaan! Sinä ja minä puhumme ruotsia, ja meidän lapsemme, ja ehkä lastemmekin lapset. Mutta niiden lapset jo ehkä puhuvat suomea, samaa kieltä kuin nuo miehet tuolla ulkona!

Brakel löi nyrkkiä polveensa.

— Sitä minä en usko! Ruotsi tulee aina olemaan Suomen sivistyskieli, voittakoon ryssä tämän maan vaikka kymmenesti! — *Årans och hjältarnes språk!*¹

Oljemarck hymähti. Kaunis kunnia ja mokomatkin sankarit!

— Sinä pilkkaat! Eikö Kustaa II Aadolfin ja Kaarle XII:n kansaa voi sanoa sankarikansaksi?

Brakelkin oli tuohtunut. Hän seisoi Oljemarckin edessä kuin taisteluun vaatien. Tämä oli vastaamaisillaan purevasti, kun hänet keskeytti Hiivarin paluu.

— Yhäkö te täällä kannuja valatte? *Ja' ska hifva er!*

— Joo... ja vähän tavallista suurempaa kokoa! — irvisteli Blume. — No... mitäs sinne kuuluu?

Schantz istahti sängyn reunalle.

— Möllersvärd oli loistavalla päällä. Kertoi muutamasta Kaarle herttuan kirjeestä, jonka Klingspor oli saanut. Tämä perääntymisretki on kuulemma »epokgörande» — käänteentekevä... »en scavante lära

¹ Kunnian ja sankarien kieli!

*för alla efterkommande militärer.»*¹ Tästä alkaa uusi vaihe koko sotahistoriassa — kuulemma.

— Pihkaa! — tuhahti Blume.

— Ei se ole pihkaa, koskapa sen perusteella hänen ylhäisyytensä sai sotamarskin arvon ja Adlercreutz ylennettiin kenraalimajuriksi.

— No . . . siihen on vaikuttanut Siikajoki.

— Niin . . . mutta pohjana on tämä *epokgörande reträtt!*²

Schantz nauroi ja löi polviinsa:

— Voi saakeli sentään!

— Mitäs muuta kuuluu?

— Ei muuta kuin että huomenna pitäisi maksettaman palkkoja.

Hän katseli tovereitaan kulmainsa alta suu veitikamaisessa mujeessa. Mutta hänen uutisensa ei tehnyt toivottua vaikutusta.

— Valhe, niinkuin monta kertaa aikaisemminkin! — murisi Gestrin. — Minä olen jo aikoja pyyhkinyt sanakirjastani sanan »huomenna».

— Mutta se kuuluu olevan tällä kertaa totta — kahden kuukauden palkka yhdellä kertaa. Pojat, Raahen kauppapuodit tyhjennetään ylihuomenna!

Se kuulosti jo joltakin. Saattoi hyvinkin olla Hiivarin puheessa perää.

— Entäs . . . milloinkas lähdetään eteenpäin?

Schantz huitaisi kättään.

¹ Oivallinen oppi kaikille jälkeentuleville sotilaille.

² Käänteentekevä perääntyminen.

— Siitä ei puhettakaan! Mutta tänä iltana on tanssit Saloisten pappilassa. Herrojen käskettiin olla valmiita kello puoli kuusi.

»Uusi voileipä», ajatteli Oljemarck, kopauttaen piipunperät saappaansa kärkeen.

Herroille tuli kiire. Jokainen rupesi siistimään itseään. Blume kaivoi matkalaukusta puhtaan kaulaliinan, harjasi saappaansa ja peseytyi. Gestrin rupesi ajamaan partaansa. Jokaisella oli valmistuksensa. Äskeinen tuoltuneisuus oli kuin pois puhallettu.

— Etkö aio lähteä? — kysyi Brakel Oljemarckilta, joka rauhallisesti oli vääntäytynyt huoneen ainoaan sänkyyn pitkäkseen.

— En välitä.

— Oljemarck jää laskemaan »voileipiä», — ivaili Blume.

— Mistä voileivistä te puhutte? Onko mamma lähettänyt kottaa pojalleen?

Oljemarck purskahti hilpeään nauruun. Hiivari oli niin hullunkurisen näköinen, haisteli ja nuuski ympärilleen kuin erottaakseen vehnäleivän hajun.

— Ei niitä nuuskimalla löydy.

— No . . . helkkari!

Hiivari oli kahden vaiheilla — lähteäkö vai jäädä. Hän luuli Oljemarckin saaneen paketin.

— Mene, mene! Ei se ole mitään . . .

Toverit lähtivät, ja Oljemarck jäi yksin. Ikkuna oli auki pihalle, ja linnut lauloivat sen edessä kasvavassa koivussa. Oljemarck kuunteli niiden visertelyä. Hänen ajatuksensa retkeilivät kotiin. Sielläkin kasvoi

korkea pihakoivu, jossa varmaan kävi yhdenlainen sirkutus.

Hän kuunteli lintujen ääniä. Naaraspeippo äänteli surullisesti kuin puolisoaan kutsuen. Yks' kaks' kajahti ilmoille iloinen surina, kun uros toi pesään syötävää. Puolisot haastelivat keskenään — se oli rakkauden kieltä. »Tshi, tshi, tshi», pani peippo-emo, aivan kuin tiedustellen, että mitä maailmalle kuului. Johon uros vastasi: »sytt-sytt-sytt . . .» — ikäänkuin varoittaen puolisoaan liiasta uteliaisuudesta. Olihan siellä näkemistä ja kuulemista. »Fib-fib-fib-pap-pap!» Siinä lähti parvi koreita herroja ratsastamaan. Surahdus vain — niin uroskin lensi tiehensä, ja pesästä kuului vain naaraan hiljainen piipitys.

Oljemarck huokaisi ja sulki silmänsä. Koti, koti . . . milloinkahan hän pääsisi kotiaan näkemään — ja pääsisikö koskaan —? »Onko mamma lähettänyt kottaa pojalleen?» Tuo lause toi Oljemarckin mieleen vastapaistetun vehnäsen tuoksun. Kuvitelma oli niin voimakas, että hän huohti pitkään. Ennen . . . kotona hän oli — vehnäsen tuoksun tunkeutuessa hänen lukukammioonsa noussut pöydän äärestä ja hiipinyt pakaritupaan »näpistelemään».

Hän kohottausi istualleen. Peipposten sirkutus oli alkanut jälleen. Niin . . . niin — linnut rakensivat pesiään, mutta Suomen kansan kodit olivat sodan särkemät ja hajoittamat.

Yht'äkkiä hän muisti pienen torpan Hämeenlinnan ja Pälkäneen välillä, maantien varrella. Olikohan se säilynyt? Olikohan vihollinen jättänyt sen koske-

matta? Kuinka mahtoivat jaksaa sen haltijat — nuori pari? Oliko mies lähtenyt armeijaan ja jättänyt vaimonsa? Vai kyyröttelivätkö jossakin pakopirtillä kodin raunioiden savutessa valtatie varrella? Olisi ollut soma tietää se.

Ovi aukeni hiljaa, ja Mikko Tossavainen ilmestyi kynnykselle. Hän teki asennon, mutta heittäytyi sitten tuttavalliseksi.

— Tuota . . . näin, että täältä lähtivät toiset herat, niin tulit kahtomaan, jotta —

Oljemarck ei olisi halunnut jutella, mutta tiesi kokemuksesta, ettei Mikosta niin helposti selviydytty. Hän käski tämän istua.

— No, miksei luutnantti mennyt?

— Eipä tehnyt mieli . . . en minä ole lähtenyt tansimaan, vaan tappelemaan.

Mikko kynsi niskaansa.

— Sitähän minäkin, että sotaan sitä on lähdetty. Ja onhan tuota saatu jo vähän ollakin.

Oljemarck hymähti. Mikko Tossavaisen aika oli kulunut hevosen hoiteluissa ja herransa passauksessa. Ei hän ollut isosti ruudin savua haistellut.

— Miehet valittavat tupakan puutetta . . . sanovat, että jos ei meidän intenttuuri anna, pitää lähteä ryssältä ottamaan.

Mikko siristi silmiään, Oljemarck ymmärsi yskän. Hän ojensi Mikolle tupakkakukkaronsa.

— Panehan nyt tuosta ensi hätään.

Mikko kaivoi niverävarsipiippunsa ja ryhtyi naurussa suin lataamaan.

— Vai herra luutnantin massista... tuota — jospa lopahtavat?

No... ei ne nyt vielä ihan... Tuota... mitäs Mikko arveli tästä sodasta? Voitettaisiinko ryssä vai ei? Vai ottaisiko vihollinen tämän maan?

No... johan nyt toki — vai että ottaisi! Ei sinnepäinkään! Vaikka... kyllä kai se ottaisi, mutta kun sitä ei anneta!

Mikko sylkäisi uunin eteen kuin sanojensa vahvikkeeksi.

— Mutta... minkäs teemme? Vihollisella on paljon suuremmat voimat — ja me täällä vain lepäilemme.

— Noo... me lähdetään tästä taas ja annetaan ryssälle kyytiä! — toimesi Mikko.

Hm... mutta jospa se olisikin parempi, että saataisiin uusi isäntä?

Mikko säpsähti kuin olisi käärme häntä puraissut. Hän sammutti peukalon päällä piippunsa kuin peläten, että hänen tupakointinsa saattaisi aiheuttaa jonkin hirvittävän räjähdysten. Tätä oli Oljemarck odottanutkin. Hän nautti aina saadessaan kuskinsa tällaisen hämmennyksen valtaan.

Mikko nousi ja pisti piipun taskuunsa. Hän ei pitänyt tämänlaisista keskusteluista.

— Leikkiähän se luutnantti tietysti... Eihän me nyt tässä isänmaata ryssälle — hyvänen aika! Johan se nyt menisi vallan männikköön! Ja mitä se kuningas sanoisi, jos suomalainen noin vain —? Ei — kyllä me ajamme hapankaalin syöjät takaisin. Se on pakko!

Hän lähti alakuloisena, että oli jälleen epäonnistunut. Hän oli tullut juttelemaan isäntänsä kanssa, mutta tämä oli muuttunut niin omituiseksi, ettei hänestä enää saanut tolkkua. Rupesi joka kerta vaarallisia asioita vatvomaan. Vai että ryssälle! Eihän toki . . . niin kehnoksi ei suomalainen vielä ollut muuttunut, että maansa möisi.

Ja Mikko asteli talliin luutnantin hevosta katsomaan. Hän harjasi sen, antoi niukan appeen, tarkasteli satulaa ja jalustimia. Seuraten hevosen syöntiä hän virkkoi puoliääneen:

— Syöhän nyt, että pääset herraasi lennättämään. Siltä sakoo muuten pää.

III.

Lounatmäessä, vapaaherra Enefeltin kodissa, elettiin hyvin ristiriitaisissa tunnelmissa. Talon entinen, korkeaisänmaallinen henki oli tullut pahasti häiriytyksi, joutunut sekaisin. Mieliä olivat alkaneet horjua. Ei oltu enää yhtä varmoja kuin ennen. Sen oli saanut aikaan ruhtinas Donatjevin oleskelu talossa.

Mutta — se oli vain välillinen syy. Tuohon epävarmuuteen ja haparoimiseen vaikuttivat muut seikat, jotka ruhtinaan ilmestyminen oli vain nostanut pinnalle. Vapaaherra oli pahasti velkaantunut.

Nuori venäläinen ylimys oli heti iskenyt silmänsä Hannaan. Voittajan varmuudella hän oli merkinnyt neidon itselleen. Mutta — ei missään kevytmielisessä tarkoituksessa, vaan vakaassa aikeessa naida hänet. Ja tämä havainto oli saanut vapaaherra Enefeltin tarkistamaan valtiollista kantaansa. Tuosta avioliitosta saattaisi koitua pelastus, sillä ruhtinas kuului olevan rikas.

Turun Diskontti, josta hän oli lainannut m. m. viimeiset valtiopäiväedustusrahansa, oli ruvennut muisuttulemaan saatavistaan. Epäkäytännöllisenä miehenä oli vapaaherra päästänyt talonsa rappeutumaan.

Se oli kiinnitetty melkein yli arvonsa. Jollei hän voisi velkaa maksaa, joutuisi tila myytäväksi.

Hanna oli suhtautunut ruhtinaan ihastuksen ilmauksiin tyynesti. Hänestä Donatjev oli poikanen vielä, jota oli vaikea ottaa vakavasti. Hän ei ollut valehdellut kirjoittaessaan Oljemarckille, ettei hänen rakkauttaan vielä ollut löytynyt. Sitäpaitsi — h ä n e n valtiollinen kantansa ei ollut vielä muuttunut, vaikka hän — niinkuin oli Oljemarckille kirjoittanut — oli ruvennutkin ymmärtämään toisinajattelevia. Nuo kirjeiden raaputukset olivat vain olleet sekavassa mielentilassa elävän nuoren naisen tavallisia hermostuneisuuden ilmauksia. Tuon hermostuneisuuden aiheuttivat vanhempien neuvottomuus, Oljemarckin kiihkeät lemmenvakuuttelut, ruhtinaan liehittely, yhteiskunnan sekavuus. Ehkäpä hän oli joinakin hetkinä turvautunut hengessään ruhtinaaseen, levähdyttäen sieluaan kuvittelemalla tulevaisuuttaan tämän puolisona. Kuka osaa selvittää kaikki 25-vuotiaan naisen sielun liikkeit.

Mutta — ruhtinaan mentyä hän oli ruvennut ajattelemaan asiaa vakavammin. Tavallinen psykologinen ilmiö: kun ei ollut enää lähettyvillä nuorta, miellyttäväkäytöksistä miestä, joka pyysi kävelyille ja ratsastusretkille, puhui ranskaa ja hassutteli kaikenmoista, valtasi Hannan yksinkertaisesti ikävä. Henrik August Oljemarck oli kaukana sodassa, vanhemmat istuivat nurkkakamarissa puoliääneen keskustellen, huolestuneina ja huokaillen. Palvelijat tekivät, mitä halusivat. Koko talo oli kuin liitoksistaan

irti. Kukaan ei välittänyt hänestä. Sellaisessa elämässä, varsinkin hiljaisella maaseudulla, jonka rauhaa häiritsivät vain läpikulkevat vihollisjoukot, lensi ajatus henkilöön, joka äsken oli asunut talossa ja voittanut kaikkien myötätunnon. Silloin ei ajateltu, oliko hän ystävä vai vihollinen, sillä elämä oli niin kummasti muuttunut, että ystävät olivat etäänntyneet ja viholliset ikäänkuin astuneet lähemmäs. Näin oli Hannan laita. Hän istui huoneessaan ikkunan ääressä ja katseli omenapuita. Niiden kukat olivat parast'aikaa nupulla. Oh, kevät, kevät... mutta niin murheellinen ja raskas kevät, jolloin sydän oli pakahtumaisillaan sanoin selittämättömästä ikävästä... jolloin kaikki luisui kuin käsistä, entiset kuvitelmat ja ajatukset... ja tulevaisuus näytti toivottomalta...

Muutamana iltana, aivan toukokuun lopulla, istuivat lounatmäkeläiset verannalla kahvia juoden. Päivä painui hiljalleen länteen, Päijänteen taa. Lahti kimalteli sen viimeisistä säteistä.

Pari viikkoa sitten oli saatu varmuus Viaporin antautumisesta. Pitäjään oli saapunut linnoituksen sotamiehiä, jotka vahvistivat tuon turman viestin todeksi. Vapaaherraa se oli aluksi kovin järkyttänyt. Hän oli kironnut Cronstedtin ja hänen kanssaan toimineet upseerit. Mutta — tyynnyttyään hän oli ruvennut katselemaan asioita toisessa valossa. Nyt ei ollut enää estettä Hannan ja ruhtinaan kihlautumi-

selle. Maa oli mennyt, venäläinen tulisi valloittamaan sen lopullisesti. Oli paras ottaa uusi suunta, niin karvaalta kuin se välistä tuntuikin.

He keskustelivat näistä kysymyksistä, pohtivat niitä puolelta ja toiselta. Ruhtinaan nimeä ei mainittu, mutta hän oli kuitenkin koko ajan mielessä — varsinkin vanhemmilla. Hanna oli alakuloinen. Käsi poskella hän katseli iltaruskon kultaamaa lahdenpintaa. Tuon lahden selälle he olivat ennen Henrik Augustin kanssa laskeneet kelkalla. Siitä tuntui nyt kuluneen niin mahdottoman pitkä aika. Se oli kuin tapahtunut jossakin perin oudossa elämänkaudessa, josta ei nyt saanut kiinni, vaikka kuinka olisi halunnut.

— Nyt tulee sitten rauha, — kuuli hän isänsä sanovan.

Hän ojentautui ja otti kuppinsa. Kahvi oli jo aivan jäähtynyt. Eteensä tuijottaen hän koetti ajatella, mitä isä oli sanonut. Rauha? Mitä se merkitsi? Sitäkö, että hänen elämänsä palajaisi rauha tämän pitkän ja toivottoman rauhattomuuden jälkeen?

— Niin . . . — huokasi hän, — kaipa se nyt tulee.

— Etkö usko siihen?

Hanna katsahti isäänsä. Tämän ilme oli pingoitunut ja ärtyisä.

— En tiedä . . . Henrik August kirjoittaa, että Revonlahden jälkeen käy armeijan kulku etelään . . .

Vapaaherra suuttui.

— Henrik August — Revonlahti! Joko sekin mies on ruvennut isänmaalliseksi?

Vapaaherran mielestä hän aina tuli myöhään. Enemmän olisi pitänyt ajatella niin. Hän oli jo hengessään antautunut ja moitti Oljemarckia siitä, että tämä nyt uskoi voittoon. Siitä herrasta oli alituinen vastus! Eipä Hanna ollut ennen antanut sen miehen mielipiteille arvoa. Mistäs tämä nyt tuli?

Hanna ei ehtinyt vastata, sillä samassa karahutti kaksi ratsua pihaan, ja ruhtinas Donatjev hyppäsi satulasta. Hän heilautti iloisesti kättään ja jätettyään hevosensa palvelijasotamiehen huostaan nousi reippain askelin verannalle.

— Oh . . . tervetuloa! Teidän ruhtinaallinen korkeutenne hämmästyttää meidät äkillisellä ilmestymisellään.

— Tulenko sopimattomaan aikaan?

— Ette suinkaan! Tässä me juuri keskustelimme teistä.

Hanna katsoi äitiinsä moittien. Kuinka näppärästi tämä osasi valehdella!

Ruhtinas istutettiin pöytään. Hän loi Hannaan ihastuneen katseen. Tämä punastui. Nuori mies oli todellakin uljas.

Donatjev kertoi olevansa paluumatkalla Heino-lasta, maaherran luota. Oli ilmaantunut asioita. Hän oli pyytänyt päälliköltään tätä tehtävää. Hänestä oli mieluisaa ratsastaa tähän suuntaan.

Jälleen ihastunut katse.

Vapaaherra koetti kysellä rintamakuulumisia, mutta ruhtinas oli salaperäinen. Kyllä kai Sandelsin voitot jo tiedettiin? Hän oli puhdistanut melkein koko

Savon, ja venäläiset olivat hiukan ahtaalla. Mutta kylläpä asiat järjestyisivät. Viapori oli saatu, ja se oli pääasia. Kaikki muu menisi itsestään.

— Mutta . . . osoitukseksi siitä, että aikeeni ovat vakavat, olen käyttänyt hyväkseni tätä tilapäistä vastoinkäymistemme aikaa ja saapunut asiassa, joka minulle on elämän ja kuoleman kysymys. Olen tullut pyytämään *baronne*¹ Hannan kättä.

Ruhtinas oli noussut seisomaan. Hän oli jonkin verran kalpea. Vapaaherra puolisoineen oli hämmästyntynyt. Näinkö pian tuo toivottu asia toteutui? Hanna oli nostanut kädet kasvoilleen, ja hänen povensa nousi ja laski kiivaasti.

Hän muisti äskeiset mietteensä. Nyt hänestä tuntui, että tuo aika, jolloin he olivat Henrik Augustin kanssa yhdessä laskeneet mäkeä, olikin aivan lähellä. Hän näki, kuinka Henrik August ohjasi ja ohjatesaan jutteli: »Ei täällä ole avantoja . . . minä kyllä lasken selvintä tietä.» Hänestä oli tuntunut turvaliselta istua kelkassa. Henrik August oli niin varma ja rohkea . . . Hän havahtui siihen, että äiti hiljaa tarttui häntä käsipuolesta.

— Hanna . . . ei sovi istua noin . . .

Vapaaherra oli tointunut ensimmäisestä hämmästyksestään. Nyt hän oli päässyt puheesta kiinni. Hän kiitti siitä suuresta kunniaista, minkä hänen ruhtinaallinen korkeutensa tämän kosinnan kautta oli talolle tehnyt. Mutta . . . ennenkuin kysyttiin tyttären mieltä, olisi hyvä tietää, eikö hänen ruhtinaallinen

¹ Vapaaherratar.

korkeutensa ollut vielä alaikäinen (vapaaherra Enefelt hymyili anteeksipyytävästi) . . . toisin sanoen, ei vielä täyttänyt kahtakymmentä vuotta?

— En ole vielä täyttänyt, mutta vuoden lopussa täytän. Sitäpaitsi . . . aion matkustaa Pietariin naimalupaa hankkimaan aivan ensi tilassa.

Asia oli sitä myöten selvä. Mutta mitä Hanna sanoi?

Tämä oli taistellut itsensä kanssa pääsemättä selvyteen. Kosinta oli tullut kovin äkkiä, yllätyksen tapaisesti. Hän ei oikein vielä tiennyt. Hän pyysi mietintäaikaa.

— Niin . . . meistäkin on parasta niin . . . teidän ruhtinaallinen korkeutenne ymmärtää . . .

Vapaaherratar hymyili hunajan makeasti. Mikäpä siinä . . . ruhtinas tyytyi.

Vapaaherra lähti häntä saattamaan ratsain. Sillä aikaa oli Hanna vapautunut. Hän katsoi äitiään kasvoihin kuin kysyen, mitä mieltä tämä todellisuudessa oli.

— Tiedäthän, rakas lapsi, isäsi ja minun toivomuksen . . .

Niin, niin . . . hänet myytiin noin vain . . . vanhempien taloudellisen pulan selvittämiseksi.

— Etkö rakasta ruhtinasta?

— En tiedä . . .

— Rakastatko Henrik Augustia?

— En tiedä sitäkään . . .

Hanna lähti puistoon ja ohjasi askeleensa vanhan lehmuksen alle. Siellä hän nojaten puun kylkeä vas-

taan puhkesi hillittömään itkuun. Jos Henrik August Oljemarck nyt olisi ollut paikalla, hän olisi korjannut kypsän hedelmän. Hannan sielussa oli puhjennut jotakin hedelmällistä ja kirkasta. Se oli ollut tähän saakka kuin koteloituneena. Kuta vanhempana tuollainen puhkeaminen tapahtuu, sitä rajumpaa se on. Tänä hetkenä hän ei ajatellut ruhtinasta eikä loistavaa tulevaisuutta tämän rinnalla. Hän muisteli Henrik Augustia ja sitä hetkeä, jolloin kymmenen vuotta takaperin oli seisonut tämän saman lehmuksen juurella ja vannonut ikuista uskollisuutta. Mutta — nyt olivat olosuhteet niin paljon muuttuneet, että hän harhaili kuin eksyksissä. Olisipa Henrik August ollut täällä . . .

Hän havahtui siihen, että häntä huudettiin. Äiti siellä huhui. Oli tullut vieraita.

Hanna kuivasi kyyneleensä ja kiiruhti sisään. Siellä, salissa, istuivat rouva Oljemarck ja hänen isänsä, vanha rovasti Rajalin.

Ensiksimmäinnettu ei ollut käynyt talossa ainakaan pariin vuoteen. Rovastia ei vapaaherra taas ollut ennemmin sietänyt tämän horjuvan valtiollisen kannan vuoksi. Nyt he olivat saapuneet yhdessä.

— No, kuinka sinä jaksat, tyttäreni? — kysyi rouva Oljemarck, tullen Hannaa vastaan. Hän katseli tätä tutkivasti. Oliko täällä tapahtunut jotakin —?

— Hyvin minä jaksan. Kuinka täti on voinut?

Hanna koetti näyttää iloiselta. Ja hän olikin ilah-
tunut nähdessään, keitä vieraat olivat. Henrik Au-
gustin äidistä hän saisi nyt tukea ja rohkaisua, jota
hän niin suuresti tarvitsi. Hän istahti tämän viereen,
ruveten keskustelemaan kaikenlaisista pikku asioista.

Rouva Oljemarck hehkui intoa. Hänen mielestään
maa olisi pian puhdas vihollisista.

— Djah! — pani vapaaherra, — miten mahtanee
käydä. Hänen mielestään nämä vieraat olivat tulleet
sangen sopimattomaan aikaan.

— Sandels on eilen saapunut Turakkalaan, Ju-
valle. Pian hän on täällä ja me olemme vapaat!

Rovasti oli hermostunut. Hän oli luullut täältä
saavansa tukea horjuville mielipiteilleen, mutta nyt
näytti talon isäntä kääntäneen kelkkansa.

— Mitä . . . eikö vapaaherra ole oikein varma —?

— Djah! — pani vapaaherra taas. — Luulen, että
— maa on mennyttä . . . Viapori . . .

Niinpä niin . . . sehän kyllä oli tapahtunut —
mutta jospa maa-armeija . . . ? Rovasti vilkuili ympä-
rilleen kuin apua etsien, mutta ei löytänyt sitä
muualta kuin tyttärestään.

— Pappa on kovin hermostunut sen valajutun
vuoksi. Mutta minä olen lohduttanut, että se menee
aivan huomaamatta.

— Djah . . . minä luulen, ettei se mene huoma-
matta. Luulen, että siitä aivan kohta saapuu tiedus-
telu.

No nyt kuultiin! Rouva Oljemarck'kin katseli hä-
millään vapaaherraa.

— No, mitä Herran nimessä sitten on tehtävä? — huudahti rovasti. Hän oli sytyttänyt vapaaherran tarjoaman piipun ja veteli savuja hermostuneesti.

— Luulen, että on varmin kuuluttaa se. Toinen asia on, seurataanko sitä sitten vai ei.

— Mutta mitä te, herra vapaaherra, tekisitte minun sijassani?

Asianomainen muisteli keskusteluaan ruhtinas Donatjevin kanssa. Tämä oli menomatalla uskonut hänelle muutamia tärkeitä uutisia.

— Luultavasti kuuluttaisin . . . sillähän siitä pääsisin.

Rovasti oli aivan ihmeissään. Mihin oli tästä talosta hävinnyt sen entinen korkeaisänmaallinen henki? Hän katseli läsnäolijoita kuin neuvoa pyytäen. Kaikki olivat niin kumman näköisiä, vapaaherra ja talon rouva hermostuneita. Mutta Hanna istui tyytyväisenä hänen tyttärensä rinnalla ja jutteli hänen kanssaan kuiskaten. Heillä tuntui olevan omat salaisuutensa.

Hän poltteli hermostuneesti eikä pitkään aikaan puhunut mitään. Siellä oli kuulutus hänen työpöytänsä laatikossa. Hän oli aikonut antaa kappalaisen lukea sen, mutta tämä oli kieltäytynyt.

— Nyt minä en enää ymmärrä mitään, — lausui hän viimein, puhaltaen paksun savupilven. — »Antakaa keisarille, mikä keisarin on, ja Jumalalle, mikä Jumalan on.» Se sana on selvä. Mutta kumpi tässä nyt on »keisarin» paikalla . . . Kustaa IV Aadolfko vai Aleksanteri I?

— Sehän on selvä! — huudahti rouva Oljemarck.

— Ei se ole niin selvä, — sipitti vapaaherratar.

— Aleksanteri I on ainakin keisari, — nauroi vapaaherra, ollen sanovinaan hyvänkin sukkeluuden.

Rovasti kohautti olkapäitään. Ei tästä saivartellulla selviydytty. Oli kysymys siitä, kumpaa oli toteltava.

— Venäjän keisaria tietysti, sillä hänhän on — lähempänä.

— Mutta... meidän laillinen esivaltamme on Ruotsin hallitus, — kiivaili rouva Oljemarck. — Vai mitä sinä, Hanna, arvelet?

Tämä nyökäytti päätään. Oli niin soma yhtyä kannattamaan Henrik Augustin äitiä. Tuntui kuin olisi jotenkin hyvittänyt poikaa kaiken sen jälkeen, mitä tänä iltana oli tapahtunut.

— Minun Henrik Augustini on ainakin oikeassa, — puhui rouva Oljemarck innostuneena, aivan kuin olisi arvannut Hannan ajatukset. — Hän aikoo täyttää velvollisuutensa viimeiseen asti, kävi sitten kuinka hyvänsä. Ja kuitenkin hänellä on isävainajansa mielipiteet.

Rouva Oljemarck lausui kuin uhalla viimeiset sanansa. Tässäpä talossa pitäisi nyt ymmärrettämän sellainenkin ajatussuunta.

Hän kumartui jälleen käsityönsä ääreen. Hanna katseli hänen kaunista niskakaartaan. Uljas nainen! Ah, kunpa hänkin voisi olla noin varma siinä yhdessä asiassa!

Yht'äkkiä hän innostui. Aivan kuin tahtoen heit-

tää harteiltaan jonkin ikävän taakan hän huudahti loistavin silmin:

— Minä ainakin kannatan Henrik Augustia! Hän on sentään mies! Hän kulkee kunnian tietä loppuun asti. Minkä ihminen vakaumukselleen mahtaa . . . mutta velvollisuus ennen kaikkea.

Rouva Oljemarck loi häneen kiitollisen katseen. Oliko hänen rakkaalla Henrik Augustillaan vielä toivoa —?

— Sinä, Hanna, olet siis sitä mieltä, ettei pidä ruveta välipuheille vihollisen kanssa?

— Niin.

Vapaaaherratar oli yht'äkkiä käynyt levottomaksi. Hänestä uhkasi hyvä asia mennä ihan vinoon. Kutsuen Hannan syrjään hän kehoitti häntä menemään huoneeseensa. Tämä pani vastaan. Mutta äiti katsoi häntä uhkaavasti.

— Sinä menet nyt . . . jälkeempäin selitän sinulle.

Siirryttiin ruokasaliin. Siellä oli illallispöytä katettu. Sen ääressä hiukan rauhoituttiin. Rouva Oljemarck tiedusti, mihin Hanna oli joutunut. Vapaaaherratar selitti hänen tulleen pahoinvoivaksi ja menneen huoneeseensa.

Aterioitiin melkein äänettömästi. Jokaista painoi jokin huoli, josta ei päästy erilleen. Vapaaaherra ajatteli Sandelsin voittoja. Jospa tämä hyvinkin puhdistaisi vielä koko Itä-Hämeenkin . . . tiesi hänet. Vapaaaherratar puolestaan oli huolissaan Hannasta. Rouva Oljemarckin seura ei ollut hänelle terveellistä. Kumma, kuinka muutamilla ihmisillä oli suuri vai-

kutusvalta . . . toisiin, mutta ei omaisiinsa. Hannan asia piti lähitulevaisuudessa saattaa järjestykseen. Voisihan ruhtinas antaa sellaisen lupauksen, ettei kihlausta julkaistaisi ennen rauhan tuloa . . .

Rouva Oljemarck päätti heti kirjoittaa pojalleen ja ilmoittaa tässä talossa tapahtuneista muutoksista . . . ennen kaikkea siitä, jonka luuli huomanneensa Hannassa. Hän oli varma, että hänen rakas Henrik Augustinsa suuresti ilahtuisi. Tämän viimeiset kirjeet olivat olleetkin niin alakuloisia, että äidin sydämeen koski niitä lukiessa.

Rovasti taas päätti julkaista Buxhövdenin kuulutuksen kysymättä neuvoa keneltäkään, menköön sitten syteen tai saveen.

Mutta — huoneessaan kustavilaisen pöytänsä ääressä itki Hanna Enefelt . . . itki onnellisena ja onnettomana. Hänen oli niin kumma olo. Ei tiennyt, minnepäin kääntyä. Olisipa Henrik August vain ollut täällä . . . mutta hän oli sodassa, jonne saattoi jäädä, niinkuin oli jäänyt niin moni . . .

Ja uudet kyönelet, entisiä vuolaammat tulvahtivat hänen kauniisiin silmiinsä.

IV.

Porilaiset marssivat kapeaa metsäpolkua sankassa ryteikössä, joka paikoitellen oli melkein läpipääsemätön. He olivat klo 10 illalla lähteneet liikkeelle Sundbystä, Pietarsaaren ja Uudenkaarlepyyn välillä olevasta kylästä, ja klo 1/2 1 yöllä Socklotin kylän kohdalla poikenneet metsään, tarkoituksella ehtiä klo 4:ksi aamulla Uudenkaarlepyyn eteläiseen päähän, eristääkseen Lapuanjoen oikealla rannalla olevan vihollisen osaston. Samaan aikaan oli Adlercreutz 3. prikaatin kanssa lähtenyt Sundbystä ja edellämainitusta Socklotin kylästä lähettänyt 200 Uudenmaan jääkäriä kapteeni Langensköldin johdolla veneillä kiertämään Lapuanjoen suuhun. Heidän piti edetä kaupunkia kohti joen vasenta rantaa ja vallata siellä sijaitseva vihollisen patteri. Sitä ennen oli majuri Kaarle v. Otter, mukanaan yksi pataljoona pohjalaisia edennyt Kovjoelta Sorvistin kylään, sieltä käsin — noin 7 km kaupungin eteläpuolella mennäkseen joen yli ja hyökätäkseen vihollisen selkään, samaan aikaan kuin Adlercreutz kävisi tämän kimppuun suoraan edestäpäin. Klo 4 aamulla piti kaikkien osastojen olla määräpaikoissaan, ja Döbeln oli saanut toimekseen aloittaa rynnäkön. Hänen piti vallata joen yli joltava silta. Kirkonkellojen soitolla annettaisiin sitten

merkki, että hänen tehtävänsä oli suoritettu. Se olisi samalla merkki yleiseen rynnäkköön.

Oljemarck astui komppaniansa edessä, pari askelta komppanian päällikön jäljessä, ja hätisteli hyttysiä päältään. Niitä olikin täällä suoperäisellä lehtimetsää kasvavalla seudulla paljon. Yö oli valoisa, metsä suopursun tuoksua täynnä. Käki kukahteli jossakin kauempana.

Hän tunsi mielensä iloiseksi. Tällainen ihana, hiljainen juhannusyö, jolloin ei kuulunut muuta kuin lintujen surahtelu, kun ne oksalta toiselle lennellen isoissa parvissa toisinaan pyrähtivät ilmoille, ihmetellen tätä outoa kulkuetta, joka oli tullut niiden rauhaa häiritsemään. Jos ryssä olisi ollut tarkka, olisi se tästä tavallisuudesta poikkeavasta ilmiöstä voinut päättää jotakin erikoisempaa olevan tekeillä.

Siinä hänen edessään hypähteli taviokuurna kuusen oksalta toiselle, kallistellen päätään ja kurkistellen. Se ei ollut ennen nähnyt näin paljon miehiä yhdessä joukossa ja se varmaankin ihmetteli näiden päiden yläpuolella välkähteleviä salamoita — pistinten tiheää jonoa. Se laulahti sävelkatkelman kuin tiedustellakseen, mihin tämä harmaa joukko oli matkalla. Sehän oli tunnettu uteliaisuudestaan.

Metsä tuoksui. Kesäyön valo leijaili täällä tiheiden pensasten välissä, pannen koivunlehdet loistamaan harvinaisen kirkkaina. Niiden sametinhieno pinta pyyhkäisi tuon tuostakin Oljemarckin hiestynyttä poskea, kun jokin isompi oksa sipaisi häntä kasvoihin. Se oli yhtä pehmeä kuin naisen käsi.

Hän muisti Hannaa, ja hänen sydämensä täytti väkevä ilo. Sitä lisäsivät tämän valoisan juhannusyön monet eri vaikutelmat: lintujen äänet, kukkien ja pihkan tuoksu . . . koko tämän vasta eloon puhjennun Pohjolan luonnon neitseellisyys, jota varsinkin välkkyvät koivunrungot niin viehättävästi edustivat. Valkoista ja viheriää . . . tummempaa ja vaaleampaa. Siellä siivilöityivät nousevan auringon kultaiset säteet koivunlehtien läpi kuin opaalin . . .

Ja nuo epätasaista tahtia marssivan joukon askeleet, nuo välkkyvät pistimet ja eväsreppujen mukava leppaisu . . . tuo niiden ja takinhihan synnyttämä tahdikas kahnaisu — kaikki tämäkin lisäsi hänen harvinaista iloaan. Taviokuurna kuusen oksalla näytti vain katselevan häntä . . . onnellista miestä, joka tässä marssi, hattu hiukan kallellaan, poskien punoittaessa ja silmien säteillessä. Oh, maailma oli sentään ihana!

Hän muisteli äidin viimeistä kirjettä. Oliko se mahdollista? Äiti oli kirjoittanut, että Hanna oli kehunut häntä. »Henrik August ainakin on mies . . . minä ihailen häntä . . .» Uljas tyttö . . . oli heittänyt mielestään ryssän ruhtinaan, koska oli ruvennut rakastamaan häntä . . . häntä, Henrik August Oljemarckia . . .

Tuon toisen asian muistaminen ei häntä nyt miellyttänyt. Mitäpä siitä. Muuttakoot vain Enefeltit mielipiteitään. Sehän oli inhimillistä. Silloinpa ymmärsivät häntäkin, joka nyt ajatteli päinvastoin kuin he: hän oli jälleen toivorikas sodan lopusta. Viholli-

nen karkoitettaisiin maasta, Suomi vapautettaisiin. Eteenpäin ja ylöspäin merkitsi nyt päinvastaista kuin ennen. Ei hän nyt halunnut vatvoa entisiä mielipiteitään . . . noita Anjalan aikojen peruja. Hän rakasti ja oli voittanut vastarakkauden. Eikä silloin voinut toivoa muuta, kuin että saavutettaisiin voitto ja mahdollisimman pian . . .

Häntä melkein kadutti, että oli jutellut toveriensa kanssa niin vapaasti . . . esittänyt noita kuluneita mielipiteitä. Mitähän he ajattelivat hänestä? Pitivät ehkä petturina . . . Juudaksena, joka pahensi rehellisten miesten seuran. Tämä metsän valoisa kirkkaus ikäänkuin katsoi sieluun . . . tutki ja tunnusteli: oletko maatasi rakastava Suomen mies? Uskallatko uhrata vaikka henkesi, jos niin vaaditaan? Tämä kesäyön kirkkaus oli kuin Isä-Jumalan kasvot . . . valoisat ja lempeät.

Laskeuduttiin suolle. Siellä menivät rivit sekaisin. Oljemarck joutui kulkemaan Hiivarin rinnalla. Jokainen koetti löytää mahdollisimman kuivan paikan. Mättäältä toiselle hyppien paarustivat sotamiehet yli. Kuului porskutusta ja suon silmäkkeiden omituista urahtelua, kun jalkoja kiskottiin liejusta. Siinä kasuivat monen pojan jalat, ja mustia säärystimä peitti mustanruskea rapa.

— Muuraimia tulee paljon, — jutteli Hiivari Oljemarckille. — Katsohan . . . räme ihan valkoisenaan.

Se oli totta. Muurainten valkoiset kukat peittivät suon niin pitkälle kuin silmä kantoi. Ne sulivat suopursun hiukan kellahtavampien kukkien kanssa yh-

deksi välkkyväksi, valkoiseksi peitteeksi, josta suokukkien punertavat, harvahkot tertut hauskanäköisesti erottautuivat. Punainen karhunsammal paistoi mättäiden kyljistä kuin olisi niihin läikäytetty verta.

Tuo väri johdatti Oljemarckin mieleen retken päämäärän. Verta valkoisella, kukkien kattamalla suolla. Hyvä Jumala! Tuntui hiukan ahdistavalta ajatella, että moni näistä leikkiä laskevista miehistä ennen auringon laskua punaisi nurmen jossakin Lapuanjoen partaalla. Tai kukaties olisi hän yksi niistä... hän, joka tässä niin onnellisena hyppeli mättäältä toiselle, koettaen välttää astumasta muuraimenkukkien päälle.

Kello oli suunnilleen kolme, ja aurinko kiersi jo korkealla. Sen säteet sattuivat pistimiin ja pieniin suon silmäkkeihin. Ylhäällä ilmassa ja alhaalla maassa välkehti ja salamoit. Mutta näitä salamoita ei seurannut mitään jyrinää.

— Palhossa menevät kohta aamulypsulle, — jutteli Hiivari, joka rakasti maalaiselämää intohimoisesti niinkuin Oljemarck'kin. Hänen isänsä omisti Palhon kartanon Vesilahdella.

— Entäs juhannussauna... saada kylpeä tuoreilla vastoilla!

Hiivari vetäisi henkeä hampaiden välistä. Hänen kasvoilleen levisi autuas hymy.

— Joppa joo... se olisi jotakin! Saunaanhan me nytkin ollaan menossa, mutta »vastat» ovat vähän eri sorttia.

Tämä leppoisa juttelu teki Oljemarekille hyvää. Se sulautui niin ihmeen mukavasti tähän ihanaan juhannusaamun rauhaan. Hän tiesi sen pohjautuvan povessansa asuvaan hiljaiseen toivomukseen päästä pian kotioloihin, rauhan ajan askareihin. Sinne hänen mielensä nyt paloi — hartaammin kuin ennen. Siellä lainehtivat Tuovilan pelot parast'aikaa. Äiti oli kirjoittanut, että hän oli saanut ne jotenkuten kylvetyiksi . . .

— Miksikähän ihmisellä on toisinaan niin paljon erilaisia mielitekoja? — kuuli Oljemarek sotamiehen juttelevan takanaan. — Minä haluaisin saunaa, vastalypsettyä maitoa, muuraimia, karpaloita . . . kaikkea, mitä kesä antaa. Onkohan se jonkin edellä niin . . . ?

»Siis sielläkin mieli samoissa asioissa», ajatteli Oljemarek ja tunki omituista hellyyttä sydänelänsänsä.

— Mitä tyhjiä . . . se kun vain tällaisena aamuna tulee mieleen kaikenmoista, — vastasi toinen ääni. — Onhan nyt Juhani . . .

— Niinpä niin . . . saattaapa niin olla, — haasteli ensimmäinen ääni. — Sitä todellakin tulee toisinaan kaikenlaista mieleen . . .

Samassa kiintyi Oljemarekin huomio miesten iloiisiin huudahduksiin. Nämä osoittelivat ylöspäin ja puhelivat vilkkaasti:

— Katsokaahan, katsokaahan!

Oljemarek'kin silmäsi taivaalle ja huomasi ison haukan, joka siivet levällään purjehti suoraan etelää

kohti. Se lensi tavattoman korkealla, ja sen vauhti oli verkkainen, mutta varma.

— Piekana siinä painaa kohti etelän ilmoja! Se viittoo meille tietä.

Tuo pieni tapaus oli tehnyt miehet yht'äkkiä puheliaksi. He juttelivat haukasta, sen herättämistä toiveista. Varmasti tänä päivänä annettaisiin ryssälle selkään.

— Olisipa ollut kotka . . . olisi ollut toista, — virkkoi sama ääni, joka oli puhunut erilaisista mieliteoista. Oljemarck silmäsi taaksensa. Se oli hiljaisen näköinen, noin nelikymmenvuotias mies. Hänen nimensä oli Slut.

— Hyvä on haukkakin, hyvä . . . — haastelivat hänen toverinsa. Oljemarckin piti kieltää heitä. Viuhollisella saattoi olla etuvartioita täälläpäin. Saattoivat kuulla ja hälyttää.

Marssittiin hetken aikaa aivan äänettöminä. Sääsket vain inisivät veltosti, sillä oli taas tultu tiheää koivikkoa kasvavaan, kosteperäiseen paikkaan. Korkeat kurjenpolvet nyökkäsivät polun vieressä, joka paikoitellen oli liukasta. Polven korkuista heinää kasvoi tien molemmin puolin. Se kimalteli aamukasteesta.

— Täällä olisi hyviä syöttömaita, — kuiskasi Hiivari Oljemarckille. — Katsohan tuota heinikkoa. Olisi siinä todella Punikille haukkaamista.

Tuli taas äänettömyys. Kuului vain komppaniain epätasainen astunta. Joku lankesi jossakin taempana olevissa riveissä. Sähähti puoleksi tukahdu-

tettu kirous, jota säästi matalaääninen naurunhekotus.

Nyt tuli vaikeapääsyistä seutua. Monta toisiaan seuraavaa rämeen palasta, joiden yli oli melkein mahdoton päästä. Muutamissa oli puoleksi mädäntyneet pitkospuut, mutta niistä ei ollut apua. Kiväärinperillä itseään tukien keinottelivat miehet yli, mutta aikaa siihen meni.

Oljemarck katsoi kelloaan. Se oli kohta neljä. Heidän pitäisi jo pian olla perillä. Mutta vielä ei näyttänyt polusta loppua tulevan. Kaikesta päättäen he myöhästyivät.

Döbelnin adjutantti karahutti hänen luokseen.

— Koettakaa saada miehet marssimaan nopeammin! Ja täydellinen äänettömyys.

Hän ratsasti takaisin etupäähän.

— Nopeammin, nopeammin! — kuiskivat miehet toisilleen, ja rivit paransivat vauhtia. Mutta polku oli niin kapea, että siinä oli kuljettava melkein peräkanaa. Kolonna venyi siten äärettömän pitkäksi.

Jälkipäästä, viimeisen nevan toiselta puolen kuului naurua ja isoäänistä juttelua. Oljemarck hermostui.

— Mene sanomaan noille, että pitävät suunsa kiinni, — komensi hän Hiivaria. — Minkälaisia upseereita siellä on?

Tämä lähti juoksemaan. Hetken kuluttua jälkipääkin vaikenä, ja kuin vastaterveisiksi suhahti sieltä mies mieheltä: nopeammin, nopeammin!

Marssia joudutettiin, mutta se ei enää auttanut. Kello oli jo neljä, ja nyt olisi jo pitänyt olla perillä

joen yli johtavan sillan luona. Vaikeakulkuinen seutu oli hidastuttanut marssia enemmän kuin oli osattu laskea. Sitäpaitsi he olivat luulleet matkan lyhyemmäksi, kuin mitä se todellisuudessa oli.

Sotatuomari Asp, iloinen, hauska nuori mies, juosta hölkkäsi Oljemarckin komppanian ohi. Hän tervehti ja virkkoi sivu mennessään:

— Me myöhästymme! Tuleekohan minulle tästäkin työtä?

Oljemarck naurahti. Minkäpä sille voi. Kestivät nämä Keski-Pohjanmaan rämeet ja murrokot yhden sota-oikeuden istunnon!

Yht'äkkiä jymähti edestäpäin, oikealta, kanuunan laukaus. Kolonna pysähtyi.

— Eteenpäin, eteenpäin! — kuiskasi Oljemarck hampaidensa välistä. — Ettekö ole ennen tuota ääntä kuulleet?

Miehet mutisivat jotakin ja pistivät juoksuksi. Tykinlaukausta seurasi kiivas kiväärituli. Pyssyt paukkuivat tiheään, ja kaiku kantoi tuon valtavan räiskeen kauas korpien syliin.

Nyt noustiin kukkulalle. Sieltä näkyi jo kaupunki. Pienet, matalat puutalot kyyhöttivät joen rannalla kirkkaan aamuauringon valossa. Mahdottoman korkea savupatsas kohosi suoraan edestäpäin. Musta, tervansekainen savu kiemurteli valtavana röykkiöinä taivasta kohti.

— Juhannuskokkoa polttavat! — kuuli Oljemarck jonkun takanaan äännähtävän. Hän kääntyi äkäisenä miehen puoleen.

— Etkö voi pitää suutasi kiinni? Eteenpäin . . . juoksuun, mars!

Komppania toisensa perästä karkasi kukkulan rinnettä alas. Tykinlaukaukset kajahtivat yhä tiheämmin, ja kiväärit säestivät niitä räiskeellään. Taistelu oli alkanut. Adlercreutz ei ollut nähtävästi malttanut odottaa Döbelniä, vaan aloittanut hyökkäyksen omin päinsä.

Joen yli johtava silta paloi täydessä liekissä. Pieni vihollisen osasto vetäytyi parast'aikaa sen yli, kii-vaasti ampuen. Rannalla, palavan sillan korvalla, parveili osa kolmannen prikaatin miehiä, pommittaen perääntyvää vihollista. Döbelnin etujoukko ryntäsi paikalle. Oljemarek huomasi, kuinka eversti paljain päin syöksyi jokeen, aikeessa kahlata yli. Muutamat miehet seurasivat perässä. Joitakuita upseereja syöksyi myös virtaan, joka oli vieläkin tulvillaan. Oljemarek erotti niiden joukossa Kalle Ramsayn ja Blumen. Hän ehti parahiksi rannalle, huutavien ja kirolievien miesten joukkoon, seuraamaan tuota uhkarohkeaa yritystä.

— Hukuttaa itsensä! — huusi joku. — Katsokaa . . . eikö kukaan mene auttamaan! Voi . . . Herra! Suotta menettää armeija yhden johtajistaan!

Döbeln oli painahtanut jo pari kertaa veden alle. Muutamia porilaisia syöksyi häntä auttamaan kuulien vinkuessa ympärillä. Mutta — Ramsay oli jo saanut tartutuksi hukkuvaan ja laahasi tätä parast'aikaa rantaan.

Yltäpäätä vettä valuen koetti Döbeln huutaa jota-

kin, mutta ääntä ei lähtenyt. Lähinnä olevat kuulivat vain, että hän puhui veneestä.

— Venettä, venettä! Eikö ole ketään, joka jaksaisi uida toiselle rannalle venettä hakemaan?

Siinä samassa oli muuan sotilas joessa. Nilistettyään kengät jaloista ja heitettyään takin ja rensselin syrjään hän oli syössyt veteen ja ui nyt hyvää vauhtia toista rantaa kohti. Virta painoi häntä palavan sillan alitse. Muutamia lankkuja pudota romahti alas juuri kuin hän oli sillan alla. Miehet jo kalpenivat. Sinne hävisi mies. Mutta ei — hänen päänsä keikkui taas vedenpinnan yläpuolella. Pudonneet hirrenpäät eivät olleet sattuneet häneen. Muutama vetäisy vielä — ja hän oli rannassa.

Mutta vihollinenkin oli huomannut tuon uhkarohkean uimarin ja rupesi ampumaan. Muutamia viheriäpukuisia jääkäreitä juoksi rantatörmää alas häntä kiinniottamaan. Mutta sotamies hyppäsi venheeseen, työnsi virtaan ja lähti vetelemään vastakkaista rantaa kohti. Luodit vain vinkuivat hänen ympärillään.

— Komppania — valmiit ampumaan! — huusi Oljemarck nähdessään, että yhä useampi ryssä kohdisti tulensa venheen tuojaa kohti. — Tulta!

Kajahti yhteislaukaus, ja ryssät väistyivät törmältä. Pari heistä kellahti jokeen.

Venekin oli jo rannassa, ja sotamies hypähti maihin. Miehet syöksyivät siihen ja lähtivät soutamaan yli. Mutta perääntyvä vihollinen ampui vielä viimei-

sen yhteislaukauksen, ennenkuin jätti vastakkaisen rannan.

Saatiin lisää venheitä, ja tunnin kuluttua oli koko Döbelnin joukko toisella rannalla. Oljemarck seurasi viimeisessä veneessä. Kun hän pääsi rantaan, huomasi hän siellä yhden miehistään kaatuneena. Hän tunsu Slutin. Kuula oli lävistänyt hänen päänsä.

»Miksikähän ihmisellä on toisinaan niin paljon erilaisia mielitekoja?» muisti hän miehen sanat muutama hetki sitten. Oliko hän aavistanut kuolemansa? Tuntui melkein siltä.

Vihollista ajettiin takaa, mutta se oli jo saanut liian pitkän etumatkan. Otterinkaan toimenpide ei ollut onnistunut. Kohdattuaan venäläisten etuvartioston Juuttaan tienristeyksessä hän oli käynyt sen kimppuun, mutta nämä olivat puolustautuneet harvinaisella sitkeydellä. Hän oli huomannut palavan sillan ja arvattuaan, ettei nyt voisi saada apua joen toiselta puolen, perääntynyt. Ryssät pitivät siis tienristeyksen hallussaan, ja niin pääsi vihollinen perääntymään Lapuan tietä myöten.

Joukot kerääntyivät vähitellen kaupunkiin. Oljemarck kuuli Döbelniä moitittavan. Oli hänen syynsä koko yrityksen epäonnistuminen. Mutta — eikö Adlercreutz olisi voinut odottaa muuatta hetkeä? Eiköhän tämä pannukakku kuulunut yhtä hyvin hänen tililleen?

Mieshukka ei ollut suuri. Oli kaatunut vain kolme. Joka tapauksessa oli vihollinen karkoitettu Uudesta-kaarlepyystä, ja tärkeä Lapuan ja Vaasan tienhaara

vallattu. Kaupunkilaiset kertoivat, että venäläisten päällikkö, kenraali Jankovitsh oli edellisenä päivänä saanut vihiä suomalaisten hyökkäyksestä. »Tänään on kaunis ilma, mutta huomenna sataa rakeita», olivat ryssät naureskelleet. Joku oli siis kavaltanut heidät.

Hän käveli katua pitkin majoituspaikkaansa kohti. Kirkonkellot soivat. Niiden malminen ääni kantautui yli seudun, jossa äsken oli riehunut taistelun melu. Tuuli kantoi savunkäryä palavasta sillasta kaupungille. Oljemarek muisti sotamiehen sanat juhannuskokosta. Niin — nyt oli juhannus, kesän ihanin juhla. Kaikkialta virtasi kansaa kaduille, joka porttikäytävästä. Pikkulapset huiskuttivat heille kättään ja huutelivat: »Välkommen, välkommen!» Eräästä ikkunasta heitettiin ruusu Oljemarckin jalkoihin. Hän nosti sen ylös ja katsahti kiitollisena ikkunaan. Nuori tyttö vetäytyi ujonä ikkunaverhon suojaan.

»Hanna!» ajatteli Oljemarek ja jatkoi matkaansa.

V.

Kenraalimajuri J. F. Aminoff käveli edestakaisin huoneessaan Uudenkaarlepyyn pappilassa. Hän oli suuresti hermostunut. Kaikki hänen neuvonsa, joita hän toimensa perusteella oli ylipäällikölle antanut, olivat menneet ohi korvien. Välit olivat kiristymistään kiristyneet. Adlercreutz oli vähitellen saanut vaikutusvallan Klingsporiin, ja nuo kaksi muodostivat nyt puolueen, jota vastaan hänen oli taisteltava.

Alunperin oli tämä hänen nykyinen virka-asemansa ollut hänelle vastenmielinen. Hän ei kuulunut sotamarskin ihailijoihin. Mutta ajatellessaan edes jollakin tavoin voivansa hyödyttää vaaranalaista isänmaataan hän oli ottanut toimen vastaan. »Kenraalimajurina», korkeimman päällikön lähimpänä miehenä, piti hänen neuvoillaan tätä avustaa. Mutta — se olikin turhaa: hänen neuvojaan kuultiin vain puolella korvalla tai ei kuultu ollenkaan.

Nyt oli Uusikaarlepyy vallattu, mutta tämäkin sotilaallinen toimenpide näytti jäävän täydellisesti tuloksitta. Hän oli esittänyt ylipäällikölle, että heti kaupungin valtauksen jälkeen olisi lähetetty upseeri viemään sanaa eversti Bergenstrählelle, jonka ruotsalaisen apujoukon kanssa tiedettiin yrittävän maihin Vaasan tienoilla. Olisi luonnollisesti ollut erittäin tär-

keää tutustuttaa Bergensträhle tilanteeseen. Samalla olisi heidän pitänyt painaa perässä avustaakseen everstiä mairinnousuyrityksessä. Mutta sensijaan, että näitä toimenpiteitä olisi noudatettu, oli pysähtynyt tänne lepäämään ja — huvittelemaan.

Aminoff istahti sohvaan ja antoi päänsä painua rinnalle. Nyt oli jo heinäk. 12. päivä, ja melkein kolme viikkoa oli nyt maattu joutilaina. Hänen hartiansa nytkähtelivät hermostuneesti, kuin olisi hän kuunnellut jonkun näkymättömän keskustelutoverin puhetta ja täten ilmaissut halveksivansa tämän esityksiä. Välttämättömät tarpeet! Hm — niistä puhuttiin aina. Kokkolastakin oli ryssä päästetty rauhassa perääntymään, koska suuri leivän leivonta oli ollut välttämättömästi suoritettava. Siinäkin oli haaskattu kallista aikaa! Tietysti — armeija tarvitsi leipää, mutta sen leipomisen vuoksi ei olisi ollut pakko seisottaa kokonaisia prikaateja yhdessä kohden!

Hän hypähti ylös ja astui ikkunan ääreen. Ilta puoleen saakka raivonnut rajuilma oli lakannut. Katuojat olivat vettä tulvillaan, ja suuria, keltaisia siitepölypälviä uiskenteli niissä. Siitä kulki ohi muutamia kuninkaallisen henkikaartin husaareja. Ne kuuluivat ylipäällikön kunniavahtiin. Aminoffin kasvot vetäytyivät pilkalliseen hymyyn. Paraatinukkeja, joilla ei ollut muuta tehtävää kuin koristaa hänen ylhäisyytensä entisestään jo koreaa seuruetta! Hän muisti porilaisiaan. Olisipa hän päässyt niiden poikain kanssa auttamaan Bergenstrählea, ei tälle

olisi käynyt niin onnettomasti. Siellä virui urhoollinen eversti jossakin ryssän vankina. Vastoinkäymisten mies niinkuin hänkin — kuninkaansa epäsuosioon joutunut.

Hän muisti omaa vaiherikasta elämäänsä. Paljon oli hänkin kokenut pitkän elämänsä varrella. Jouduttuaan jo nuorena sotaväkeen hän oli nopeasti ylennyt arvoasteissa, päässyt henkikaartin upseerina hoviin ja kuninkaan tuttavuuteen. Kustaa III oli ottanut hänet luottamusmiehekkeeseen, ja sellaisena hän oli saanut paljon tehdä kuninkaallisen majesteetin ja isänmaan hyväksi.

Hän käännähti. Siinä sohvan yläpuolella seinällä riippui tuon kuninkaan muotokuva, joka oli nostanut vanhan Ruotsin ylös sen alennustilasta, yrittänyt kohottaa sen takaisin sen entiseen arvoon, jota se oli nauttinut Kaarle XI:n ja XII:n aikana. Mutta murhaajan luoti oli tehnyt lopun näistä suunnitelmista.

Hänen silmännurkkaansa kihosi kyynel. Onneton maaliskuun 16. päivä, joka määräsi isänmaan lopullisen häviön ja niiden uskollisten palvelijain, joiden maallinen toimeentulo samana päivänä lakkasi! Hänenkin tähtensä oli sinä päivänä sammunut. Sekaannuttuaan sittemmin Armfeltin salaliittoon hän oli saanut seisoa kaularaudassa häpeäpaalussa onnetoman Magdalena Rudensköldin ja muiden salaliittolaisten kanssa. Ja kuitenkin hänen tarkoituksensa oli vain ollut auttaa Kustaa III:n poikaa vihattua paroni Reuterholmia vastaan, joka hallitsi Ruotsia kuin itsevaltias, sortaen vapautta, vaikka liehakoikin Rans-

kan vallankumousta. (Että tuon valtiokaappauksen avustajaksi oli aiottu Katariina II:sta, ja että se oli suuressa määrin sen katkeruuden inspiroima, jota Armfelt tunsu Reuterholmia kohtaan — sitä ei Aminoff tänä hetkenä ajatellut.) Kuolemantuomio oli muutettu elinkautiseksi vankeudeksi, ja kaksi vuotta hän oli ehtinyt istua Karlsteinin linnassa, kun nykyinen kuningas täysi-ikäiseksi tultuaan oli hänet armahtanut. Hän oli saanut takaisin kunniansa ja virkansa. Mutta — ihmeellistä kyllä — ei hänelle oltu uskottu hänen vanhaa rykmenttiänsä, vaan hän sai seurata ylipäällikköä kuin jonkinlaisena koristuksena. Sillä tavalla Kustaa III:n poika palkitsi kustavilaisuutta . . .

Kadulta kuului lasten ääniä. Siellä leikittiin sootaa. Iloinen pojan ääni julisti: »*Vi ä' svenskar vi . . . o' ni ä' ryssar. Ni ska' fly när vi stormar!*»¹ Mutta siihen vastasi toinen terhakka miehen alku: »*Jo . . . om ni vinner!*» »*Visst ska' svenskarna vinna!*»² Ja sitten kajahti reipas »*hurra!*»

Niin — siinäpä se oli — jos te voitatte. Mutta voitto näytti päivä päivältä siirtyvän yhä kaukaisempaan tulevaisuuteen . . .

Hän oli äsken tehnyt matkan Suupohjaan neuvottelukseen talonpoikien kanssa aseellisesta kansannoususta. Kokouksessa Närpiön pappilassa olivat talonpojat luvanneet asettaa oman puolustusjoukon.

¹ Me olemme ruotsalaisia, me, ja te olette venäläisiä. Teidän pitää paeta, kun me hyökkäämme.

² Kyllä, jos te voitatte. Tietysti ruotsalaiset voittavat.

Mutta heiltä puuttui aseita ja johtajia. Niitä olisi päämajan pitänyt antaa. Mutta täällä kuivivat asiat pohjaan. Mitään kunnollista ei saatu aikaan. Puolinaiset yritykset epäonnistuivat, ja vihollinen kosti ne verisesti.

Hän istahti pöydän ääreen, missä sotakartta oli levällään. Siihen hän oli pienten, eriväristen lippujen avulla merkinnyt vihollisen ja omien joukkojen asemat. Fieandt seisoi nykyisin Tunkkarin sillan luona Ylivetelissä, kärsittyään 3. p:nä tappion Lintulahdella ja 10. p:nä Perhossa, Kokonsaarella. Kenraali Tolly oli hänet sinne karkoittanut.¹ Jos olisi noudatettu hänen neuvojaan ja lähetetty Fieandtille koko Palmfeltin prikaati avuksi Lintulahdelle, olisi nämä onnettomuudet varmasti vältetty. Venäläisten olisi ollut pakko vetäytyä Kuortaneelta, uloimmasta perääntymispaikastaan, jos vain pääarmeija olisi samalla edennyt Lapuaa kohti. Mutta sen sijaan oli Fieandt nyt lyöty toistamiseen, ja vihollinen oli 8. p:nä uudelleen vallannut Lapuan.

Tieto Fieandtin viimeisestä vastoinkäymisestä oli saapunut aamulla varhain. Mutta se ei ollut ainoa

¹ Tässä Aminoff erehtyi. Kenraali Barclay de Tolly, joka tosin oli saanut käskyn marssia Kuopiosta Rajevskin avuksi, olikin pyörtänyt takaisin, saatuaan kuulla, että Sandels oli jälleen ryhtynyt hyökkäämään Kuopiota vastaan. Senvuoksi hän palasi takaisin, lähettään ainoastaan pienen osaston Rajevskin avuksi. Tämä osasto yhtyi eversti Wlastoviin, joka löi Fieandtin Lintulahdella. Kokonsaarella oli Fieandtia vastassa taas ollut kenraali Jankovitsh.

Jobin sanoma. Onnettomuuksia oli sattunut muualakin. Aminoffin katse kulki pitkin Suomen etelärannikkoa. Siellä, Lemun luona, oli kenraali v. Vegesack kesäkuussa yrittänyt maihin ja tullut lyödyksi. He olivat aluksi riemuinneet täällä päämajassa muka saavutetusta voitosta. Turku oli muka valloitettu. Vasta kuukauden alussa oli saapunut varma tieto onnettomuudesta.

Huolestuttavalla kannalla olivat siis asiat. Sandelsin oli täytynyt tyhjentää Kuopio ja vetääntyä Toivolaan. Jos hän perääntyisi vielä etemmäs, oli rannikkoarmeijan taas käännyttävä pohjoiseen. Se olisi sama kuin varma loppu, sillä sitä iskua ei sotajoukko kestäisi toista kertaa.

Lapua, Lapua oli se piste, johon kaikki huomio nyt oli kiinnitettävä. Kenraali Demidov, Vaasan ryöstäjä, oli vetääntynyt sinne ja yhtynyt Rajevskiin. Se oli saatu selville. Otterin pataljoona oli Isossakyrössä. Sieltä sen olisi hyvä hyökätä vihollisen kylkeen Lapualla. Hän oli siitäkin seikasta huomauttanut ja esittänyt senmukaisia toimenpiteitä. Mutta kaikesta päättäen jätettäisiin ne huomioonottamatta.

Asema oli nyt, 12. p:nä heinäkuuta, seuraava: 10. p:nä oli Gripenbergin prikaati marssinut Ylijepualta Alahärmään, Döbeln 2. prikaatin kanssa Juuttaalta Ylijepualle ja sieltä seuraavana päivänä Alahärmään. 1. prikaati taas oli ottanut haltuunsa Stenbacka-nimisen kylän Ylijepualla. Rajevski seisoi päävoimineen Lapualla, ja Tolly¹ piti hallussaan Per-

¹ Ks. muist. edell. sivulla.

hoa. Todennäköisesti hän koettaisi yhtyä Rajevskiin — jollei jo ollut yhtynyt. Kiirettä, kiirettä oli siis pidettävä, jos mieli avustaa Sandelsia hänen nykyisessä tukalassa asemassaan ja pysähdyttää vihollisen eteneminen Lintulahden tiellä.

Onneksi oli nyt vihdoinkin saatu aikaan päätös hyökkäykseen ryhtymisestä Lapuaa vastaan. Eilen illalla palattuaan Suupohjan-matkaltaan hän oli saanut Klingsporin lopullisesti taipumaan. Ylipäällikkö oli nimenomaan viitannut hänen Vaasasta 8. p:nä lähettämäänsä hyökkäyssuunnitelmaan. »Niinkuin kenraali aikaisemmin minulle kirjoitti, on se nyt sovittu: me tappelemme.» Se oli tärkeä isku. Sen kautta avattaisiin armeijalle tie Etelä-Suomeen, jos voitettaisiin.

Niin — jos voitettaisiin. (Hän muisti äsken kadulta kuulemansa lasten leikin katkelman.) »Ni ska' fly, när vi stormar!» . . . »Jo, om ni vinner!» Siinäpä se oli — jos voitettaisiin. Hyvä Jumala — miten silloin kävisi . . . ?

Hän haparoi pöydällä olevia papereita. Siinä oli Adlercreutzin kirje 10. päivästä. Siinä esikuntapäällikkökin nimenomaan ilmoitti, että vihollisen kimppuun oli käytävä Lapualla. Adlercreutz oli sen lähettänyt kuin häntä rauhoittaakseen. ». . . *Hans Exelence anser dock icke möjligt at fienden kan avancera från Lappo, således tyckes hvarcken Herr Generalen eller Detachmentet vid Kyro hafva något at befara, och i alla oförmodade händelser är Retraiten fri hälst man altid har siön säker hvarföre majoren Baron v.*

Otter då han blef detacherad Erhölt ordres försäkra sig om Erforderliga Båtar, således bör han eij förhasta sin Retrait . . . »¹

Aminoff heitti kirjeen takaisin pöydälle. »Befara» — niin, hän oli juuri pelännyt, että vihollinen valtaisi Kokkolan, jolloin heidän perääntymistiensä — mahdollisen tappion sattua — olisi tukossa. Ei sitä niinkään vain äkkiä pelastauduttu merelle kuin Adlercreutz luuli. »Erforderliga båtar!» Vaikeapa taitaisi yht'äkkiä olla sellaisen venepaljouden hankkiminen, jolla koko armeija pelastuisi merelle. Ei — heidän oli hyökättävä ja voitettava ja siten avattava itselleen tie Etelä-Suomeen. Siellä olisi helpompaa taistella jo senkin vuoksi, ettei muonan hankinta kohdannut sellaisia vaikeuksia kuin täällä, harvaanasutuilla seuduilla.

Yht'äkkiä hän löi kämmenellä otsaansa. Mitä . . . mitä tämä oli? Adlercreutz kirjoitti sellaisessa sävyssä, kuin olisi hän koko tämän hyökkäyssuunnitelman keksijä. Se ei luonnollisestikaan käynyt suoranaisesti ilmi, mutta sittenkin . . . sittenkin . . . »*hvilcket man hoppas härifrån kunna hindra:*»² Oliko tässä

¹ Hänen ylhäisyytensä ei katso kuitenkaan mahdolliseksi, että vihollinen voisi edetä Lapualta, siis ei näytä herra kenraalilla eikä Kyrön osastolla olevan mitään pelättävissä, ja kaikissa aavistamattomissa tapauksissa on perääntyminen vapaa, kun meri on aina varma. Jonkavuoksi majuri, paroni v. O., kun hänet komennettiin, sai käskyn hankkia varmuuden tarpeellisista veneistä, siis ei hänen pidä kiirehtiä perääntymistään . . .

² Joka (hyökkäys) toivotaan täältäkin voitavan estää.

taaskin tarkoitus pelata hänelle kepposet . . . varastaa hänen neuvokkuutensa hedelmät ja sitten esiintyä ulospäin nerokkaana strategina? Siltä näytti.

Aminoff hypähti pystyyn pöydän äärestä ja käveli kiivaasti edestakaisin. Senkö vuoksi siis Adlercreutz oli ennen hänen paluutaan matkustanut Alahärmään »tilanteeseen tutustumaan» kuin todistaakseen tällä toimenpiteellään, että hän oli koko yrityksen alku ja sielu? Se Kiialan herra . . . se kunniankipeä mies! Näin se aina riisti hänen ansionsa ja kirjoitti sitten hänelle kuin alaiselleen!

Hän löi nyrkkiä pöytään, niin että muutamia merkkilippuja kaatui. »Ätsh — tulimmainen! *Seisoa* teidän pitää!» kirosi hän ja asetti vapisevin käsin liput paikoilleen. Myrsky raivosi hänen sielussaan. Hän mietti jo lähteä Klingsporin luo ja antaa tämän kerrankin kuulla kunniansa. Mutta — sitten hän vähitellen tyyntyi ja jatkoi kävelyään.

Mitä se hyödytti! Kärsimystähän oli tämä elämä. Mitä täällä merkitsivät yksilöt — pääasia, että isänmaa pelastuisi . . . tämä köyhä, raadeltu Suomi . . .

Hän pysähtyi taas kuninkaan kuvan eteen. Pilvisen päivän vuoksi oli huoneessa jo hämärä, ja Aminofista näytti, kuin olisi kuningas katsonut häntä erikoisen merkitsevästi ja hymyillyt surullisesti. »Petosta on vanhan Ruotsin miehissä . . . petosta ja epärehellisyyttä. He myyvät kuninkaansakin . . . saatikka sitten virkaveljensä. Etkö ymmärrä?»

Hänestä tuntui, kuin olisi kuva puhunut hänelle näin, ja se hiukan lohdutti hänen murheellista miel-

tään. Niin...niin...petosta ja vääryyttä oli maailma täynnä...

Samassa tuli päämajassa päivystävä upseeri pyytämään häntä ylipäällikön luo. Aminoff lähti.

Klingspor istui seurueineen pöydän ääressä ja pelasi. Siinä oli eversti Åkerstein, tykistön tarkastaja, niinkuin hänen virallinen arvonimensä kuului, Platen, v. Wolcker, Düring ja muutamia muita, joiden päätehtävänä tämän sotaretken aikana oli säännöllisesti kantaa verraten korkea palkkansa ja vallata parhaat majapaikat ennen muita. Nämä herrat pytyttelivät mahdollisimman kaukana taistelutante-reelta...söivät, joivat ja pelasivat. Åkerstein oli hänen kanssaan äsken ollut Suupohjan retkellä mukana. Sepä olikin ainoa varsinainen virkamatka, minkä tämä herra oli tehnyt. Vanha Klercker, joka äsken oli saapunut Oulusta, istui myös samassa seurassa.

Aminoff tunsi sappensa paisuvan.

— Mitä teidän ylhäisyydellänne on asiaa? — kysyi hän verraten tylästi.

Klingspor viittasi päivystävälle upseerille.

— Antakaa se kirje siitä pöydältä...ei se...se toinen. Kas niin...kiitos.

Hän tarkasteli kirjettä ja katsahti sitten mahtipontisesti Aminoffiin, joka edelleenkin seisoi. Häntä ei oltu edes pyydetty istumaan.

— Halusin vain lukea teille kenraali Adlercreutzille kirjoittamani kirjelmän.

Hän asettui selkäkenoon ja rupesi lukemaan:

— *Min Generals projekt approberar jag helt och hållet, fienden bör forceras från Kauhasva, och jag förklarar härmed at Herr Generalen äger fria händer, och mina ordres at göra det han för konungens tjenst finner bäst vara . . . kunde herr Generalen forcera dem vid Kauhava och kanske Lappo, vore diversion efter min tanke giord . . . Jag dröjer här tills Herr Generalen averterar mig, men låt ej deraf hindra er at utföra hvad Titulus föreslagit, jag är här i Centern at expediera ordres till alla ställen til tidens vinnande men är färdig at resa när jag får herr Generalens avertissement om general attaque.*

(Kenraalini ehdotuksen hyväksyn täydellisesti, vihollinen on karkoitettava Kauhavalta, ja minä selitän täten, että herra kenraalilla on vapaat kädet ja minun määräykseni tehdä, mitä hän kuninkaan palvelukseksi parhaaksi huomaa. Jos herra kenraali voisi ahdistaa niitä Kauhavalla ja ehkä Lapualla, olisi näennäisliike minun ajatukseni mukaan suoritettu. Minä viivyn täällä, kunnes kenraali ilmoittaa minulle, mutta älkää antako sen estää teitä toimittamasta, mitä olette ehdottanut. Minä olen täällä keskuksessa toimittamassa määräyksiä kaikkiin paikkoihin ajan voittamiseksi, mutta olen valmis matkustamaan, kun saan herra kenraalin ilmoituksen yleisestä rynnäköstä.)

— Eikö kenraalikin pidä, että se on hyvä?

Klingspor katseli Aminoffia sokeaa silmänsä sivistäen.

Nyt ei tämä enää jaksanut itseään hillitä.

— Minä huomaan, että teidän ylhäisyytenne samoin kuin herra esikuntapäällikkökin pitävät minua pilkkanaan! — jylisi hän. — Tuo kirjehän lähtee siltä pohjalta, kuin olisi Adlercreutz keksinyt tämän hyökkäyssuunnitelman. Minusta se voi olla samantekevää, mutta minä katson kuitenkin kunniani vaativan, että tässä tilaisuudessa panen jyrisevän vastalauseeni moista halpamaista menettelyä vastaan. En aio alentua teidän ylhäisyytenne leikkikaluksi!

Ja sen sanottuaan Aminoff teki kokokäännöksen ja lähti. Ovi paukahti kiinni hänen jälkeensä. Herrat olivat suu auki kuunnelleet Aminoffin vuodatusta. Düring purskahti nauramaan:

— Kas sitä! Enpä olisi uskonut, että tuossa entisessä hovi-imartelijassa on noin paljon tulta.

— Suomalainen sisu, — haukotteli v. Wolcker.

— Hävytöntä käyttäytyä minua kohtaan tuolla tavoin! — pauhasi Klingspor, joka nyt vasta rupesi toipumaan kohtauksen aikaansaamasta hämingistä.

— Minä tulen kirjoittamaan kuninkaalle!

Vanha Klercker puri huultaan ja huomautti:

— Teidän ylhäisyytenne jättäköön sen tekemättä. Ei ole Aminoffin syy, ettei hän saa vapaasti toimia.

Klingspor suutahti.

— Tarkoittaako herra kenraali, että se on sitten minun syyni? Mitäh?

— En. Teidän ylhäisyytenne tietää kyllä, ettei se ole teidän ylhäisyytenne syy paremmin kuin minunkaan.

Klercker nousi. Häkin oli tuhtunut.

— Onpas ne...niitten pitäisi saada olla ylipäälliköitä molempien, — nauroi Åkerstein Klerckerin mentyä.

— Niinpä niin, mutta se ei käy! — huudahti Platen. — Ylipäälliköitä on vain yksi.

Hän iski valttinsa pöytään, ja peli oli selvä. Hän oli voittanut.

— Djah! — tuhahti Klingspor. — Ylipäälliköitä on vain yksi...se, jonka hänen majesteettinsa kuningas sille paikalle asettaa. Hitostako minä nyt otan rahat? Platen on kyninyt minua koko illan.

— Uskotaan velaksi, — rauhoitteli asianomainen.

— Hasardi pitäisi kieltää laissa, — tuumi v. Wolcker.

— Niin pitäisi, mutta kun koko elämä on hasardia. Tämä sotaretkikin...

Klingspor katsahti nopeasti ylös.

— *Stopp*, herra eversti! Tämä ei ole! Tässä on otettu kaikki varovaisuustoimenpiteet huomioon — tarkoitan ylimalkaan. Mutta (hän siristi sokeata silmänsä) — Lapua voi sitä olla.

Hän kohotti merkitsevästi sormensa.

— Entäs sitten?

Klingspor kumartui pöydän yli, ja hänen sokea silmänsä loisti omituisesti.

— Silloin saa eräs toinen mies sanoa niinkuin minä äsken: »Hitostako minä nyt otan rahat?»

Hän iski silmää. Herrat ymmärsivät kyllä, ketä hän tarkoitti.

Samassa hän muisti virkakirjeen. Hän kutsutti adjutantit sisään.

— Tämä kirje pikalähetin mukana Alahärmään heti!

— Ymmärrän, teidän ylhäisyytenne!

Adjutantti hävisi.

— Eiköhän tehdä vielä yksi diversioni — näennäisliike? — ehdotti Åkerstein, sakaten korttipakkaa.

— Samantekevä!

Ja herrat jatkoivat peliään.

VI.

Heinäkuun 14. päivän vastaiseksi yöksi oli l. Karjalan jääkäripataljoona sekä joukko rakuunoita everstiluutnantti Aminoffin johdolla asettunut kenttävartioon Kauhavajoen eteläpuolelle. Pääjoukot, 2., 3. ja 4. prikaati olivat leiriytyneet joen pohjoisrannalle, niinkään taivasalle, 4. prikaatin ollessa etumaisena. Hämyisessä kesäyössä näkyivät niiden leiritulet selvästi etuvartioketjuun.

Yö oli lämmin, ja laulurastas laulaa helskytteli. Sen sävel soi voimakkaana, kirikkaana ja puhtaana, pakottaen väkistenkin huomion kääntymään puoleensa. Nuotiovalkean ääressä loikoilevat sotamiehetkään eivät voineet olla sitä kuuntelematta.

Multanen makasi mahallaan koivunvarpua pureskellen. Vieressä lepäsi hänen tussarinsa ja eväsreppunsa. Tuli palaa lekotti rauhallisesti. Savu nousi kohtisuoraan ylös.

»Paa piippuun, paa piippuun!» viserteli laulurastas. Multanen naurahti. Siitpä olikin jo kotvanen, kun hän oli tupakoinut. Hän kohosi polvilleen ja kaivoi tupakkakukkaronsa esiin.

— Pannaanpa sitten, — hymähti hän ja rupesi lataamaan.

Keskustelu virisi. Miehet juttelivat puoliääneen. Heistä tuntui niin omituiselta loikoilla tässä . . . kuin heinänuotiolla ikään. Mutta ei näkynyt viikatteita, haravia eikä piimäleilejä, niinkuin yökunnissa ollen heinäntekoaikana tällaisella yönviettopaikalla. Toisennäköiset olivat työkampeet tällä kertaa. Oltiin sodassa.

— Päiväksi tulee lämmin,— virkahti Hirvonen kurottautuessaan varvunnokalla ottamaan tulta piippuunsa.

»Pyry-pyrý, pyry-pyrý!» selitti laulurastas, joka oli lennähtänyt toisen kuusen latvaan.

— Pyryäpä tuo tuolla ennustaa, — naurahti Olli Kankkunen, sotilasnimeltään Sol. Hänellä oli iloiset, aina hymyilevät kasvot. Ja siitä hän oli kai tuon sotilasnimensäkin saanut.

— Kyllä meille pyry tulee, mutta vähän toista sorttia. Ennenkuin ollaan illassa, on viisaampi moni mies.

Keskustelu vilkastui. Juteltiin viikko sitten näillä samoilla paikoin käydystä kahakasta, johon m. m. oli ottanut osaa 2. Karjalan jääkäripataljoona. Pielisen komppaniasta oli kaatunut kolme miestä ja vangiksi joutunut kolmetoista, niiden joukossa m. m. vääpeli Johan Liiviläinen Kiteeltä.

Pekka Tikkanen, Kankkusen vierustoveri rivissä, viidettäkymmentä käypä mies, oli tuntenut vääpelin. Hän ihmetteli sitä, kuinka tämä oli niin sotkeutunut.

— Se olj ketterä mies, joka kyllä tavallisesti selviytyi, — lisäsi hän.

— Kummakos tuo, jos vääpeli joutuu, joutuuhan niitä kenraaleitakin, — huomautti Hirvonen. — Mutta se minusta on kummempi, kun miehet karkaavat. Meidän komppaniasta ei onneksi ole ketään livistänyt. Mutta pälkjärveläisiä on jo mennyt monta.

— On Pielisen komppaniastakin, — toimitti Kankunen. — Mitäs minä kuulin . . . Himangalla oli yhtenä yönä livistänyt kolmattakymmentä, mutta niistä tuotiin puolet takaisin ja kujan juoksivat . . . joka pekka.

— Se oli oikein! Vievät vielä aseensakin mukanaan ja kruunun parseelit.

— Mutta . . . mitäs minä kuulin . . . muutamat olivat lähteneet sillä mielin, että pyrkivät Sandelsin joukkoihin. Siellä kuulemma saa enemmän tapella.

Multanen katseli tovereitaan kysyvän näköisenä. Hänen mielestään tapella sai täälläkin . . . jos ei niin tiheään, niin sitä romakammasti, kun kerran kohdalle sattui.

— Joo . . . kyllähän se niin on. Mutta siellä lähempänä kotinurkkia on tietysti leudompi olla.

— Mutta — onkos siinä perree, kun väetetään, ettei meitä ois soanna kuljettaa Karjalasta minnekkään? — kysyi Tikkanen puristaen piippua hampaidensa välissä. — Sanovat kuninkaan antaneen sellaisen lupauksen, jotta kotonurkilla voan ois pysyteltävä.

— Onpa saattanut antaa . . . mutta hätä ei lakia lue. Samaa isänmaata se on tämäkin. Tappeli missä tappeli . . . pääasia, että tappeli, — puheli Kankunen naurun kirkastamin kasvoin.

— Niinpä voan . . . mutta oattelin, ett'ois haus-
kempi sielläpäin . . . Sitä on mies lupsakampi omilla
mailla . . .

Kuului heikko rasahdus. Tikkanen sieppasi piipun
kouraansa. Hän oli huomaamatta puraissut sen luu-
varren poikki.

— Tuotapa ei ou ennen tapahtunna. Joensuun
markkinoilta ostin toissa talavena . . . ja nyt se mänj
poikki.

Hän käänteli hyppysissään varren nokkaa ja jat-
koi:

— Se on huono enne . . .

Toveritkin tarkastelivat varren nokkaa. Heistäkin
se oli sattunut omituisesti. Taikauskoisina he yhtyi-
vät Tikkasen ajatukseen, mutta eivät hirvenneet sitä
ääneen tulkita. Hirvonen päinvastoin koetti lyödä
asian leikiksi nähtyään, kuinka vakavaksi toveri oli
käynyt.

— Mitä niitä tyhjiä! — nauroi hän hissukseen. —
Katkeaahan se kirvesvarsikin, saatikka sitten tuol-
lainen putki.

— Joo, joo . . . mutta se on erj assii. (Tikkanen pisti
varren nokaan taskuunsa.) Kummia se vain tietää . . .

Vaiettiin. Tikkasen huomautus teki miehet mielti-
väisiksi. Tavallisesti ei näin sodassa ajateltu kuole-
maa . . . heiluttiin vain ja huhdottiin. Joka kaatui,
se kaatui . . . se ei siitä paremmaksi tullut. Jokainen
vain ajatteli, että se oli toinen eikä hän, uskoen, ettei
kuolema hänen kohdalleen satukaan. Mutta — jos jon-
kun päähän iskeytyi kuoleman ajatus oikein voimak-

kaasti, niin se ei enää hellittänyt. Mies kaatui muuttaman päivän päästä.

Hirvonen katseli salavihkaa Tikkasta, joka oli heittäytynyt selälleen kädet pään alla. Tämä tarkasteli taivasta vakavissa mietteissä, ja Hirvonen oli aivan varma hänen kohtalostaan. »Kaatuu se huomenna . . . mutta sitä ei saa sille sanoa», ajatteli hän, hypistellen piippunsa vartta.

»Kvietáp-kvietáp . . . konjaják, konjaják!» viserteli laulurastas.

— Kuulehan, — virkahti Kankkunen, joka oli ajatellut samaa kuin Hirvonenkin, — kesteistä ennustaa. Huomenillalla me juhlimme Lapuan voittoa ja ajamme surun hiiteen.

Tikkanen huokasi. Niin . . . niin . . . toverit kyllä, mutta ei hän. Hän oli kohtalostaan varma.

Hän muisteli Kiteellä olevaa mökkiään. Sinne olivat vaimo ja lapset jääneet hänen lähtiessään. Tuntui raskaalta ajatella, ettei heitä enää näkisi. Heidän kasvonpiirteensä tulivat tänä hetkenä hyvin elävästi hänen mieleensä. Varsinkin muisti hän pikku tyttönsä Kreetan, joka kerran oli yht'äkkiä ankarasti sairastunut. Vaimo oli mennyt naapurikylään kaidetta lainaamaan. Lapsi oli hiipinyt hänen turviinsa keskellä yötä ja ollut polttavan kuuma. Sinä yönä hän oli todella hätäntynyt. Hyvä Jumala . . . jos tuo lapsi kuolisi! — Hän oli siinä yön hiljaisena hetkenä kuunnelleensa lapsen vaikeroimista yht'äkkiä muistanut, kuinka hän monta kertaa oli makeasti nauranut nähdessään pikku Kreetan mekko päällä

juosta piristävän yli pihan, hiukan väärillä jaloillaan. Pikku jalat panivat vain yhtenä vilinä. Hän oli silloin tuntenut, että jos tuo lapsi kuolisi, hän ei koskaan saisi mielestään noita pieniä, vääriä, viliseviä jalkoja, vaan ne tulisivat vaivaamaan häntä aina . . . niin kauan kuin hän eläisi. — Aamulla oli tyttönen kuitenkin jo osoittanut paranemisen oireita ja ollut illalla täysin terve.

Nytkin muistui hänelle mieleen nuo vilkkaasti vilisevät, paljaat jalat. Miksikä ne nyt vaivasivat häntä? Oliko mieli valahtanut tavallista herkemäksi kuoleman ajatuksen edessä, vai mistä se johdettiin? Hän ei kyennyt sitä itselleen selittämään, mutta niin se vain oli.

Hän havahtui siihen, että toiset olivat kapsahtaneet pystyyn, ja joku selitti jotakin puoliääneen. Se oli korpraali Heder, joka palasi tarkastuskierrokseltaan. Hän puheli parast'aikaa Kankkusen kanssa.

— Pitäkää silmällä tuota pientä metsikköä tuolla. Sen suojassa voi vihollinen hiipiä hyvin lähelle ja päästä kimppuun äkkiarvaamatta.

Korpraali osoitti maantien vasemmalta puolen näkyvää pientä metsäsaarekettä. Se oli todellakin vaarallinen paikka. Sen ja heidän vartiopaikkansa välimatkaa ei ollut kuin satakunta askelta.

— Eikö voisi ulottaa ketjua sinne . . . pieni mutka vain, — ehdotti Hirvonen.

— Voinhan minä puhua everstille.

Heder lähti.

Se on todellakin vaarallinen paikka, — jutteli

Kankkunen. — Tuolta, tuota metsää pitkin voi huomamatta hiipiä saarekkeeseen ja sieltä avata tulen päin meidän naamaa.

Miehet arvostelivat tilannetta. Tällaisena lämpimänä, autereisena kesäyönä, jolloin hämynekainen valo taittui niin omituisesti, saattoi mies huomamatta hiipiä melkein vaikka mistä. Tuokin lato tuolla oikealla . . . jos sitä kauemmin katseli, rupesi näyttämään harmaalta miesjoukolta. Sen takaa olevasta notkosta nousi heikkoa huurua, joka verkkaan mateli yli niityn ja maantien.

Nyt alkoi jo sentään olla valoisampaa. Aurinko nousisi kohta, ja silloin saisivat kaikki esineet oman määrätyn muotonsa. Silloin olisi ryssäkin ryssä, ja hänet saattoi nähdä. Ei siis mitään vaaraa, ei yhtään . . .

Hetken kuluttua palasi Heder ja toi käskyn, että kahden miehen oli lähdettävä metsän laitaan, äskennaitun metsäsaarekkeen kainaloon. Siellä oli jo ennestään vahti, saarekkeen niemen kärjessä. He siis välttökööt sitä, ettei syntyisi tarpeetonta ääntä. Mutta — joka tapauksessa — hehän tunsivat päivän tunnussanan.

Kyllä. Korpraali valitsi Hirvosen ja Multasen. Tikkanen oli jännittyneenä odottanut, valittaisiinko hänet. Hän olisi ottanut sen lopulliseksi vahvistukseksi äskeisille kuoleman-aavisteluilleen. Nyt hän huokasi helpotuksesta ja muuttui iloisemmaksi.

Hirvonen ja Multanen lähtivät kyyryssä käyden hiipimään osoitetulle paikalle. Heidän piti kulkea

metsänlaitaa pitkin, koettaen pysyä näkymättömissä. Vihollisella saattoi olla salaiset etuvartiionsa hyvinkin lähellä. Sen vuoksi piti olla äärimmäisen varovainen.

Multasen sydän hakkasi kuuluvasti. Tämä oli jännittävää . . . hiipiä näin keskellä yötä kuin kaksi saalista janoavaa sutta. Oli yli puolen yön, ja oikealla puolen maantietä olevan metsän yllä väreili aamunkajoa ennustava taivas. Mutta vielä oli metsässä veraten hämyistä, joten piti tarkkaan tähdätä eteensä.

Yht'äkkiä sukelsi Multasen eteen harmaa miehen haamu. Pistin välähti, kuului oksan risahdus ja matala ääni lausui:

— *Väntä!*¹

— *Snäll!*² — vastasi Multanen ihmetellen, että tunnussanat olivat menneet sekaisin. Mies astui aivan hänen eteensä, ja nyt Multanen tunsi hänet. Se oli Heikki Örn samasta komppaniasta.

— Omaa väkeäkö se olikin? — mumisi Örn. — Tuota . . . mikset vastannut oikein?

Multanen raapi niskaansa.

— Eikös se ole muuttunut jo . . . tunnussana? — kysyi hän. — Nythän on sivu puolen yön.

— Pahus tässä ajan kulun tietää, kun pitää sihidata silmät napilla, — kiroili Örn.

— *Lax!*³ — sanoi hän sitten painaakseen mieleen päivän tunnussanan.

— *Snäll!* — vastasi Multanen. — Nyt se tuli oikein.

¹ Odota!

² Nopsa!

³ Lohi!

He jatkoivat kulkua ja saapuivat osoitetulle paikalle. Sinne, metsäsaarekkeen kainaloon, he heittäytyivät pitkäkseen jäkälää kasvavan ison kiven suojaan. Metsä heidän vasemmalla puolellaan oli tumma ja uhkaava. Sieltä saattoi ryssä hypätä suoraan niskaan. Multasta puistatti. Hän ei ollut yhtään hyvillään, että Hirvonen oli tästä vartiopaikasta huomauttanut.

— Täällä ei uskalla tupakoidakaan, — kuiskasi hän.

— Ei . . . nyt on paastottava. Toivottavasti se ei sentään tulle pitkäksi.

He makasivat liikkumatta, kiväarit käden ulottuvilla. Kaikkialla ympäristössä vallitsi syvä hiljaisuus. Vain kaukaa, takaapäin kuului kukon laulu . . . sieltäpäin, missä pääjoukko lepäili. Aamu oli valkene-massa. Yö ei tähän vuodenaikaan ollut pitkä. Edestäpäin kantautui korviin omituista, tahdikasta ääntä, kuin olisi puitu riittä sielläkäsinkin. Mutta nyt hän ei ollut vielä se aika. Vihollinen siellä varmaan-kin kuljetti tykkirattaitaan, koska noin selvästi kolkahteli.

Metsäsaarekkeen kärjestä käsin kuului silloin tällöin heikko kahahdus. Miehet tiesivät, että siellä oli heikäläinen patrulli. Heidän ei siis tarvinnut sille suunnalle kiinnittää huomiotaan. Tätä kainalopaikkaa vain oli vahdittava, sillä täältä käsin saattoi vihollinen hyvin yrittää . . . Miksikähän eivät ennen olleet tätä paikkaa varmistaneet?

He makasivat ja kuuntelivat. Metsä huokasi ras-kaasti, kun viriävä aamutuuli tohahteli puiden vä-

lissä. Se kantoi heidän sieraimiinsa savun hajun. Mistäpäin se mahtoi tulla? Oliko vihollisella tuolla kainalon toisella puolen jonkin kallion suojassa tuli?

He jännittivät kuuloaan. Mitä? Heikkoa puhetta kantautui heidän korviinsa. Maaten hievahtamatta he koettivat kuunnella äärimmäisen tarkkaan. Selvä . . . siellä oli ryssiä . . . tuskin parin kymmenen askeleen päässä heistä.

Nyt kuului heikko naurahdus ja sitä seurasi varoittava »tsh, tsh!» Hevonen hirnahti.

— Kasakoita! — kuiskasi Multanen ja tapaili ki-vääriä. — Minulla on vain niin huono pii.

— Mikset vaihtanut sitä? Minulla kyllä on . . . mutta ehtineekö tässä enää ryhtyä sitä vaihtamaan?

— Anna tänne . . . minä vaihdan! — innostui Multanen. — Eivät kai ne sentään suuhun lentäne.

Hirvonen kaivoi piikiven repusta, ja Multanen ryhtyi toimeen. Oikeastaan ei piikivessä ollut mitään vikaa . . . hän oli vain muuten sanonut — se johtui pelosta. Mutta — kun hän kerran oli sen sanonut, ei hän voinut asiaa heittääkään. Muuten olisi Hirvonen luullut hänen pelkäävän. Tuota pelkoa voittaakseen hän siis ryhtyi piitä vaihtamaan.

— Älä rapisuta niin kovasti . . . kuulevat pian.

— En, en . . .

Multasen kädet vapisivat, ja hän melkein läähätti. Nyt jos porhaltaisi vihollinen, ei hän voisi ampua. Tuossa oli vanha pii hänen kourassaan. Hänestä tuntui, kuin huojuisi hän ammottavan kuilun partaalla . . . vaarassa joka hetki pudota. Muutettiinhan tais-

telunkin kestäessä tavan takaa piitä — ja se oli pakkokin, sillä yksi ei kauan kestänyt. Mutta se oli kuitenkin toisenlaista. Sillä aikaa aina toinen ampuu . . . ja tavallisesti ei oltu aivan näin lähellä vihollista. Jos nyt ryssä hyökkäisi, ei hän kykenisi Hirtosta auttamaan.

Hän väänsi kiristysruuvia voimainsa takaa. Nyt rupesi jo helpottamaan. Vielä muuan kierros, niin pii oli paikoillaan. Kas nyt . . . nyt saattoi taas rauhassa hengittää.

Hän laskeutui jälleen pitkälleen ja piteli kiväärintukista kiinni. Sydän hakkasi vieläkin tuon äskeisen jännityksen vuoksi. Mutta — se oli ollut hyvä lääke: hän ei tuntenut pelkoa enää.

— On se sentään toista kesällä . . . sodassakin, — kuiskaili Hirvonen hänen vieressään. — Ei tarvitse ainakaan kylmästä hytistä.

Joo . . . oli se. Mennyt talvi oli ollutkin harvinaisen kylmä. Jokohan se Jumalakin sillä tavalla osoitti epäsuosiotaan tälle pahalle maailmalle, kun antoi sellaiset paukkuvat pakkaset? Varmaankaan ei taivaassa pidetty tästä sotahommasta.

— En minä niin usko. Ryssän vuoksi se Jumala pakkaset lähetti. Niinhän torakoitakin tapetaan, että heitetään pirtti kylmille.

Niin . . . se oli kyllä totta. Mutta — kun ryssällä oli myös Jumala. Eivätköhän nämä ajatelleet, että pakkaset oli lähetetty suomalaisten vuoksi?

— Eikö mitä . . . kuviahan se ryssä kumartaa. Ja

jos ajattelivat, niin — ajatelkoot. Se oli kuitenkin väärä ajatus.

Niin . . . mutta jospa he hyvinkin saivat tuollaisesta ajatuksesta voimaa, niinkuin hekin tästä omastaan . . .

Hirvonen oli hetken aikaa vaiti, mutta suhahti sitten:

— Saakoot . . . mutta se voima ei kestä! Pakoonhan nuo ovat pötkineet joka kerta, kun me ollaan rynnätty.

Se oli voimallinen todistus. Sen mukaan Jumala oli heidän puolellaan. Ja kuinkapa hän olisi voinutkaan molempien puolella olla?

— Ei se Jumala ole mikään Prenkpuurtti, joka liuhtasee sinne ja tänne, — sanoi Hirvonen vakauksella.

— Ja tottahan se oikean uskon puolta pitää, niinkuin tämän Lutheruksen.

— Selvä.

Hirvonen sylkäistä pihautti selkään sisiliskoa, joka vikkellästi pujahti kiven rakoon.

— Katsohan, — kuiskutteli hän opettavaisesti, — se on vaarallista niiden kirkoissa käydä. Se tarttuu. Muistatkos Kalajoella, kuinka pirtit vieläkin haisivat, vaikka oli päiviä siitä, kun ryssä oli niissä viimeksi majailnut.

Se oli lopullinen sitova todistus, ja Multanen rauhoittui. Hän kurkisteli kiven yli, veti nenänsä kipurään ja tunnusteli savun hajua, jonka tuulenleyhkä taas kantoi heidän sieraimiinsa.

— Tuo savukin haisee ryssälle, — virkahti hän kuin siten ilmaistakseen, että oli täysin parantunut harhaoppisuudestaan. Mutta se ei tehonnut Hirvoseen. Hän vastasi:

— Savu on aina savu.

Nyt alkoi puiden sekaan levitä vienoa valoa. Näytti siltä, kuin olisi lukemattomia hienon rihman kaltaisia kultaisia säikeitä juossut metsässä ristiin rastiin. Aurinko nousi.

— Nyt ei ole enää hätää . . . näkee jo eteensä . . .

Samassa rupesi metsässä heikosti risahtelemaan. Maa tömähтели jossakin edessäpäin, ja puoliääneen lausuttuja komentosanoja kuului selvästi. Sieltä tuli vihollinen.

Hirvonen ja Multanen nousivat ylös ja asettuivat suojaan paksun männyn taakse. Nyt oli heillä parempi näköala. Puiden välissä vilahteli epäselviä haamuja. Tuossa, aivan edessäpäin hiipi viheriä-takkinen otus. Korkea tönttöhattu heilahteli oksien alla.

— *Väntä!* — karjaisi Multanen ja laukaisi tussarinsa. Hän ei jännityksissään huomannut, että lausui väärän tunnussanan. Vihollisen jääkäri keikahti nurin. Multanen ehti vain nähdä sätkivät koivet, kun metsästä samassa pamahti useammasta kivääristä. Kuulat iskivät puiden kylkiin hänen ympärillään.

Metsäsaarekkeen niemen kärjestäkin oli patrulli ruvennut ampumaan. Sieltä kuului komento:

— Päälinjalle, mars, mars!

Miehiä juoksi taaksepäin, hartiat kyyryssä. Mul

tanen seurasi esimerkkiä. Mutta Hirvonen tähtäsi vielä kerran ja huutaen: »lax!» laukaisi.

— Lohta minä muutamalle aamutuimaan annoin. Mutta taisi olla liian väkevää, koskapa keikkasi.

Toverukset painoivat metsänreunaa pitkin ketjua kohti. Siellä makasivat jo miehet ampuma-asennossa, tussarit poskella. Korpraali Heder juoksi pitkin ketjua huudellen:

— Harvakseen vain, pojat . . . harvakseen. Ei saa tuhlata panoksia.

Laukaustenvaihtoa kesti noin tunnin verran. Koko 4. prikaati sai lopuksi olla työntämässä ryssää takaisin. Se onnistui täydellisesti, ja etujoukko sai vielä toista tuntia levätä ennen yleistä rynnäkköä.

VII.

Aamulla klo 6 pärisivät rummut pitkin Kauhavanjoen pohjoista rantaa. Se oli merkki, että joukkojen tuli olla valmiit. Lyhyiden itsekussakin pataljoonassa pidettyjen rukoushetkien jälkeen lähti armeija liikkeelle tasan klo 7. Ensimmäinen Karjalan jääkäripataljoona kulki kärkejoukkona, edeten ketjussa molemmin puolin maantietä. Rakuunat ja yksi tykki samosivat kaikkein etumaisina tietä myöten.

Adlercreutz ratsasti itse kärkejoukon mukana. Hän oli loistavalla päällä. Aamu oli kaunis, kaste kimalteli nurmikossa pitkin maantien vartta. Ilma oli täynnä sinertävää auerta. Joukot näyttivät reippailta.

— Nyt, pojat, viskataan ryssä Lapualta!

— Hurraa! — kajahti riveistä.

Ei kulunut pitkää aikaa, ennenkuin jo karjalaiset saivat näyttää, mihin pystyivät. Muutaman virstan päässä alkoi jo paukkua. Vihollinen, joka 8. päivänä oli taistellut tällä samalla seudulla, tunsu hyvin maaston. Jokaisessa vähänkin sopivassa paikassa se asetui sitkeään vastarintaan. Puu puulta perääntyi sen jääkäriketju, ja metsä oli sananmukaisesti raivattava puhtaaksi joka kiveä ja kantoa myöten.

Mutta matkan puolivälissä sai vihollinen ketjuunsa lisäväkeä. Nyt kävi eteneminen hitaasti. Kiväärinlaukaukset tihenivät, ja miehiä rupesi haavoittumaan yhä useammin. Maantietä kulkeva tykki tärähytti kyllä laukauksen toisensa perästä molemmille puolin tietä, mutta sen vaikutus jäi vähäiseksi. Saakeassa ryteikössä pitivät ryssän tiraljöörit hyvin puoliaan. Karjalan jääkärien hyökkäys pysähtyi.

Adlercreutz tulistui. Hän karahutti majuri Tujuulinin luo, joka johti toista Savon jääkäripataljoonaa ja komensi tämän ynnä kapteeni Brunovin asettumaan kärkeen.

— Meidänhän on mentävä eteenpäin, mutta nuo p—leet perääntyvät! — huusi hän, viitaten etupäähän, jossa oli syntynyt levottomuutta. Karjalan jääkäreitä juoksi metsästä maantielle, jossa he luulivat olevansa paremmassa turvassa.

Savolaiset vastasivat iloisella hurraahuudolla ja kiiruhtivat kärkeen. Siellä oli useita miehiä haavoittunut. Multanen ja Hirvonen olivat polvillaan Tikkasen vieressä, joka oli saanut luodin rintaansa. Tämä makasi maantien syrjällä, ja hänen huulensa liikkuiivat hiljaa.

— Pikku Kreeta, — vaikeroi hän, mutta sitä ei kukaan tässä yleisessä melussa ja räiskeessä kuullut. Upseerit hoputtivat miehiään eteenpäin. Nämä pistivät juoksuksi ja olivat hetken päästä karjalaisten paikalla ketjussa.

Tikkanen makasi liikkumatta. Toverit luulivat jo hänen henkensä paenneen. Mutta jossakin hänen sie-

lunsa pohjalla välkehti vielä näky, harvinaisen selvä ja kirkas näky, joka sai hänen suunsa vetäytymään hymyyn. Pienet jalat juosta vilistivät ruohoa kasvavan pihan poikki, ja hän istui mökin portailla paita-hiphasillaan, silmillään seuraten noiden väärien pikku säärtien vilinää. Multanen ja Hirvonen laskivat hänen päänsä pellon pientarelle, missä leiniköt ja kurjenpolvet hyväilivät hänen tavattoman valkoiseksi valahtanutta otsaansa.

— Siinä se oli se piipunvarsi, — lausui Multanen huohottaen ja pyyhki takkinsa rintamusta. Hänen ohitseen painuivat savolaisten tiheet rivit. Nämä heittelivät kokkapuheita epäjärjestykseen joutuneille karjalaisille. Harmaapäinen everstiluutnantti kii-ruhti myös siitä ohi. Nähdessään pientarella makavaan valjun sotamiehen hän teki vakavana kunniaa.

Se oli Lode.

Nyt päästiin jo paremmin eteenpäin. Mutta kuta lähemmäksi Lapuaa tultiin, sitä sitkeämmäksi kävi vihollisen vastarinta. Lopuksi täytyi viedä rynnäköön 4. prikaatin viimeisetkin joukot.

Kask paarusti metsää pitkin hikihatussa, vähän väliä pysähtyen lataamaan ja laukaisemaan. Hän oli lähellä maantien syrjää, josta puiden välistä oli hyvä näköala tien yli vastakkaiseen metsänreunaan. Sieltä vilahtelivat savolaisten viheriät takinkaulukset, ja korviin kantautuivat miesten huudot. Kiväärit räis-kyivät. Metsä rytisi, kun pienet, erillään olevat osas-

tot tekivät syöksyjä eteenpäin. Samanlainen rytinä kävi hänenkin puolellaan.

Hän lähti talsimaan eteenpäin kivääri kädessä. Miehiä juoksi hänen ohitsensa hikoillen ja huottaen, pysähtyen puiden suojasta ampumaan. Tuossa kaatui yksi. Kaskin valtasi kiire. Piti päästä alta pois. Hän ei itsekään käsittänyt, mitä hän tällä sanalla tarkoitti. Se vain iskeytyi hänen aivoihinsa tänä hetkenä, jolloin metsä tuntui riehuvan täynnä raivoavia, kiljuvia paholaisia. Hän juoksi eteenpäin ajattelematta väijyvää vaaraa. Takaapäin huudettiin: »Älä mene varomattomasti!» Mutta tuo huuto vain kiihoitti häntä. »Alta pois . . . alta pois!» jyskytti hänen mielessään. Kävi sellainen korvia huu- maava ryske kuin olisi metsää kaadettu. Yhtä aikaa ammutut kiväärinlaukaukset räjähtivät hirvittävällä voimalla.

Hän vilkaisi oikealle.

Siellä makasi ryssän sotamies tien varressa haavoittuneena. Suomalainen välskäri sitoi sitä parast'-aikaa. »Ystävällinen on suomalainen . . .» vilahti Kaskin päässä. Tuo kuva painui harvinaisen elävänä ja kirkkaana hänen sieluunsa. Sotamies, reidet hajallaan . . . paljas iho paistoi . . . valkoisen ihon pinnalla jotakin tummaa — verta. Ja välskäri, kädessä riepu, kumartuneena haavoittuneen yli, toinen siteen pää hammasten välissä . . .

Hänen edessään paukahti. Ruudinsavu löi vasten kasvoja. Otsassa ja poskilihaksissa kipenöi. Hattu lensi päästä.

Siitä hänen edestään, ison kiven takaa kohosi viheriätakkinen mies, korkea tönttöhattu päässä. Pistin välähti Kaskin kasvojen edessä. Puolittain sekäpäisenä iski hän pistimensä vihollisen keskiruumiin. Tämä pudotti kiväärinsä ja silmät nurin, suu ilmaa haukkoen keikahti selälleen ilkeästi räikäisten.

Tuo räikäisy herätti Kaskin täyteen tajuntaan. Hän katsahti eteensä. Siinä makasi venäläinen jääkäri sääriään sätkytellen.

Hän muisti, kuinka hän ennen poikasena oli pyydystänyt jäniksiä seivästämyllä. Löydettyään jäniksen makuupaikan hän oli ruvennut sitä kiertämään, supistaen kehää joka kierroksella ja katsellen toisaalle, kuin ei olisi ollut otusta huomaavinaankaan. Sitten — päästyään sopivan välimatkan päähän hän oli yht'äkkiä sujauttanut seipäällä, jonka kärki oli ollut teroitettu, ja ilkeästi räikäisten oli jänö keperänyt hangelle.

Nytkin hän silmäili toisaalle, välttämättä katsomasta kaatunutta vihollista. Siten hänestä tuntui helpommalta . . . kuin ei tuo maassa potkiva olisi ollutkaan ihminen. Hänen mieleensä vilahti taas kuva suomalaisesta välskäristä, joka sitoi haavoittunutta ryssä . . . »Ystävällinen on suomalainen . . .» ajatteli hän, tuntien tästä ajatuksesta saavansa merkillistä voimaa ja lohdutusta . . . kuin olisi joku näkymätön olento hänen vieressään häntä lempeästi rauhoittanut. Hän tunsikin olevansa valmis itkuun . . . niin merkillisellä tavalla nyki kurkussa ja takoi ohimoissa. Ympärillä kaikui kiväärien pauke ja miesten karjunta. Kuin

vastatakseen tähän jollakin tavoin hän puoleksi nau-
raen, puoleksi itkien laukaisi kiväärinsä maassa sät-
kivän vihollisen päätä kohti ja karjaisi:

— Ystävällinen on suomalainen!

Pyyhkäisten pistintä takkinsa hihaan hän lähti
juoksemaan eteenpäin.

Syvään huohottaen hän rupesi lataamaan kivääriä
koko ajan vilkuillen ympärilleen. Pensaista ja kanto-
jen takaa pöllähteli valkoisia savupilviä. »Niin on
kuin pumpulia . . .» ajatteli Kask ja nosti vasemman
jalkansa koholle. Hän oli ilman kenkiä ja tunsu as-
tuneensa terävän kiven päälle. Samassa vingahti jal-
kain välissä, ja isonvarpaan paikalla ei ollut kuin veri-
nen lihan riekale. »Ukkovarpaan ampuivat», vilahti
hänen mielessään, ja hän tähtäsi lähinnä kyykkivää
vihollista. Pau! Se kaatui, ja Kask lähti kiiruusti
kuukkaamaan takaisinpäin.

Siellä — muutaman hongan takana kyyrötti suuri
miesjoukko. Korkea sotaherra puhutteli heitä
parast'aikaa. Se herätti Kaskin uteliaisuutta. Mitä-
hän kokousta ne nyt pitävät? Hän unohti jalassa
tuntuvan tuskan ja nilkutti paikalle kiväärinperällä
itseään tukien.

Korkea sotaherra oli kenraali Adlercreutz. Hän
tiedusteli miehiltä, miten nämä jaksoivat.

— Huonosti, herra kenraali! Tässä maastossa ku-
luvat kintut pilalle.

— Joo, herra kenraali! — innostui Kask'kin ja rii-
putti jalkaa. — Minultakin ampuivat ukkovar-
paan!

Hän olisen näköinen, kuin pitäisi kaikkien huomata se. Mutta miehet eivät edes vilkaisseetkaan häneen. He tarkastelivat omia jalkojaan, jotka kivet ja oksanpalaset olivat repineet verille.

Adlercreutz komensi miehet levähtämään. Nämä heittäytyivät pitkälleen ja kaivoivat piippunsa esille. Iloinen puheen turina syntyi heti, ja valitus oli tipotiessään. Kenraalilupasiensi tilassa hankkia jalkineita.

Adlercreutz lähti. Kask katseli tovereitaan, jotka rauhallisina vetelivät haikuja. Majuri v. Törne makaili lynkääpättensä varassa myös piippua imien. Kask, joka rakasti huomion esineenä olemista, kuu-lutti taas:

— Minulta kun ampuivat ukkovarpaan!

Mutta Törne pyörähti häneen päin äkäisenä:

— Mitäs se on! — Mutta — minulta kun ampuivat uuden takin liepeet puhki!

— Eikä kuula edes jättänyt paikkatilkkua! —
veisteli muuan luutnantti.

Kukko-Kalle ratsasti Moska-Ruunalla, joka oli valjastettu tykin etuvaljakon keskelle. Hän riiteli itsepintaisesti tästä paikasta, väittäen Adlercreutzin määränneen sen hänen hevoselleen. Toverit antoivat perään. Heistä oli Kalle ja hänen kaakkinsa koko valjakon koristus, ja he naureskelivat takanapäin tälle uljaalle parille.

Kalle kannusti ratsuaan. Hän oli hyvällä tuulella. Olisivatpa heidät päästäneet kärkeen, he olisivat puh-

distaneet metsän tuossa tuokiossa. Nyt piti marssia 4. prikaatin takana eikä saanut muuta kuin kuunnella päältä. Siellä räiskyi ja räsähteli eri tavalla. Ruuna liikautti korviaan aina, kun suurempi yhteislaukaus pamahti. Tavallisen kiväärinluodin viuhinasta se ei näyttänyt vähääkään välittävän.

Niin se ruuna . . . se oli terve taas. Niin vetää jun-nasi kuin ennenkin, kaula pitkällä ja maha pullollaan. Se oli täydellisesti parantunut Siikajoella saamastaan haavasta, ja siitä oli Kalle iloinen.

Siellä perässä tulla rymisti heelviiki, rautaputki mustana pohottaen. Sen suu sojotti pohjoista kohti . . . mutta pian se käännettäisiin vastakkaiseen suun-taan — kohti vihollista. Korkeat tykinrattat kolisi-vat. Kalle seurasi niiden longahtelevia liikkeitä. Ak-selit olivat kuluneet, mutta hyvässä voiteessa ne muuten olivat. Sitten Siikajoen ei Kalle ollut saanut laukaista kanuunaansa kuin muutaman kerran . . . viimeksi Nykaarlepyyssä. Mutta siellä oli vihollinen puittanut pakoon heti alussa. Tänä päivänä toivot-tavasti pääsisi heelviikikin lämpenemään . . .

Döbeln istui ratsullaan tien syrjässä ja katseli ohi-marssivia joukkoja. Kalle käänsi punakan naamansa everstiin päin, ojentautuen satulassaan. Döbeln vil-kaisi tykkimieheen, ja hänen ankaroilla kasvoillaan käväisi heikko hymyn väre.

— *Löjtnant Ramsay!*¹ — huusi hän samassa ja karkuutti Kallen ohi rykmentin kärkeä kohti.

¹ Luutnantti R.!

— *Här, herr öfverste!*² — kajahti etupäästä.

»Mikähän siellä nyt tuli?» — ajatteli Kukko-Kalle nähdessään, kuinka nuori adjutantti lasketti eteenpäin, minkä hevosen kavioista lähti.

Tuo kiivas ratsastus innostutti häntä. Hän kääntyi toverinsa puoleen, joka ratsasti likaisen harmaalla, suurella konkarilla.

— Joo . . . rytäkkään pitäisi päästä! — Minä olen kuurannut heelviikinkin niin puhtaaksi, että kuvansa näkee.

— Minkä kuvan? — kysyi takavaljakon oikeanpuoleinen ratsastaja nauraa virnistellen.

— Kukon kuvan! — veisteli hänen vierustoverinsa, keskimmäinen mies.

— Älä . . . älä, — rinnusteli Kalle ja kääntyi satulassa. — Minä osaan kohta kokosanalta ja minä otan akan . . . saatelmaakare!

— Kukahan se Kallestakin huolii?

— Älä . . . älä . . . on niitä tyttöjä minunkin varaleni. Pattijoellakin olisin päässyt vävyksi, mutta minä sanoin, että mull' on jo morsian.

— Vai on sillä Kallella jo morsian?

— O-on . . . ja komea onkin.

— Taitaa olla yhtä komea kuin tuo ratsusikin.

Kalle naurahti.

— Älä . . . älä . . . Moska-Ruuna vetää aina siinä missä toinenkin. — Katsopas nyt, miten kävi!

Harhaluoti oli sattunut takavaljakon vasemman-

¹ Täällä, herra eversti!

puoleiseen hevoseen, joka keikahti kumoon. Ratsastaja suistui maahan, tien syrjällä marssivien miesten jalkoihin.

Kalle oli hypännyt satulasta alas. Hän oli mielestään tämän tykin ja kaikkien siihen kuuluvien kapis-tusten päällikkö . . . hevosten ja miesten. Nytkin hän komenteli kuin kenraali:

— Riisukaa valjaista ja lopettakaa!

Käskyä seurattiin. Väapeli koetti vakuuttaa, että hevosen ehkä voisi parantaa, jos raahattaisiin syrjään ja väliaikaisesti sidottaisiin. Mutta Kalle toimesi:

— Ei voi . . . näkeehän sen. Oikea etujalka murskana.

— Mikä eläinlääkäri sinä olet?

— Olen minä siksi, että voin tuon sanoa. Hevonen on lopetettava!

Tykki oli pysähtynyt, ja sen ympärille muodostui ruuhka. Luutnantti Gestrin juoksi paikalle.

— Hevonen syrjään heti, ja uusi aisoihin! Mars . . . mars!

— Sanoinhan minä, että . . . duoda . . . kyllä minä nämä asiat ymmärrän.

Mutta nyt kimpaantui väapelikin:

— Hoida sinä asiasi äläkä sekaannu joka paikkaan!

Kalle kiipesi Moska-Ruunan selkään toverien nau-raessa. Hevonen lopetettiin ja raahattiin syrjään. Siinä tien vieressä makasi jo ennestään ryssän ratsu kuolleena, maha pahasti pöhötyksissä. Sen viereen

kiskottiin suomalainen hevonen, ja siihen jäivät molemmat.

Sillävälin oli luutnantti Ramsay palannut. Hän oli tuonut Adlercreutzin vastauksen. Döbeln oli vaatinut, että porilaisten oli päästävä kärkeen. Mutta Adlercreutz ei ollut siihen suostunut. »*Vänta, mina herrar, det blir väl snart er tur!*»¹ oli hän vastannut.

Oljemarck marssi komppaniansa edessä, seuraten silmillään kymmenkunta askelta etempänä astuvaa komppanian päällikköä, joka sapelin kärki oikeaa olkapäätä vasten marssi reippaana ja kimmoisana. Lyhyt, tanakka varsi pomppoili eteenpäin kuin kumpallo, eivätkä jalat tahtoneet suostua niin pitkien askelten ottoon kuin niiden omistaja olisi halunnut. Hän astui väärää jalkaa, mutta siitä huolimatta komensi komppaniaansa.

— Vasen, oikea, vasen, oikea! Mars, mars!

Oljemarckia nauratti. Se oli Hiivarin veli, Kalle Schantz. Hän sai hypähtää pari kertaa ennenkuin itse pääsi tahtiin. Niinpä niin . . . nyt mentiin taisteluun. Upseerit noituivat savolaisten hitautta. Heidän piti vähän väliä pysähtyä, kun piti odottaa karkijoukon etenemistä.

— Ei niistä savolaisista ole muuhun kuin suuta soittamaan! — äkäili Schantz. Hän oli turhaa singuttanut lyhyitä sääriään.

Niinpä niin — Oljemarckinkin olisi tehnyt mieli rynnistää täyttä päätä. Uudestakaarleppyyttä hän oli

¹ Odottakaa, hyvät herrat, tulee kyllä pian teidän vuoronne!

kirjoittanut kotiin ja Hannalle, kertoen viimeisistä elämyksistään. Hannan kirjeessä hän oli ilmaissut uskovansa armeijan voittoon. Hän tahtoi ansaita rakastettunsa luottamuksen sankarimaineella, joka vielä hänen päätänsä seppelöisi.

Aurinko paistoi kuumasti. Miehet kulkivat kumarassa, raskaissa kenttävarustuksissaan. Hiki virtasi kasvoilta. Maantien pinnasta kohosi sakea pöly, joka uhkasi aivan salvata hengityksen. Oljemarck juoksi Schantzin rinnalle.

— Kun päästäisi pian aukealle, — huokasi tämä.
— Tässä ihan tukehtuu.

Metsästä, tien vasemmalta puolen, kuului voimakasta hurraata.

— Jokohan lohkesi viimeinen vastus? — tuumi Oljemarck. — Kuulostaa kuin meikäläiset painaisivat päälle oikein jymyllä.

Nyt rupesi tulemaan haavoittuneita vastaan. Niitä makasi rattailla olkien päällä... verentahraamia, ruudin savusta mustuneita olentoja, joista toiset vaikeeroivat ääneen. Tuo teki tietä marssivaan kolonnan masentavan vaikutuksen. Monet sotamiehistä käänsivät päänsä pois, huulet lujasti yhteen puristettuina. He halusivat säilyttää sen innon ja palavuuden, joka heidän askeleitaan nyt joudutti.

Etupäähän oli viety kaksi tykkiä, jotka nyt olivat yhtyneet leikkiin. Marssivan kolonnan yllä vavahteli ilma joka laukaukselta. Näytti siltä, kuin olisi etelän suunnalla leijaileva auer joka kerta repeytynyt, kun laukaus pamahti. Se venyi ja värisi kuin ohut harso,

jota molemmista päistä kiskotaan. Mutta sillä kimmoisuudella, joka sille oli ominaista, se jälleen vetäytyi kokoon ja peitti yhä tiheämpänä, tummempana ilman rannan. Ruudin savu leijaili maantien yläpuolella, haihtuen vähitellen sinertäviin usviin.

Kello oli suunnilleen neljä iltapäivällä. Yhdeksän tuntia oli kulunut tälle puolentoista penikulman taipaleelle, mutta joka askel olikin otettu kuin vakavan harkinnan perästä. Paljon verta oli jo maksanut tämä matka. Mutta vielä oli päätyö suorittamatta — vihollisen ahdistaminen itse Lapuan aukeilla.

Marssia saatiin viime virstoilla huomattavasti kiinnittää. Sillä kun kärkijoukot olivat kerran vauhtiin päässeet, ne painoivat nyt sellaisella voimalla, ettei maantietä marssiva pääjoukko tahtonut perässä pysyä. Adjutantit karahuttelivatkin senvuoksi pitkin tien syrjää ja kehoittivat joukkoja kiiruhtamaan.

— Nopeammin, nopeammin! Päivällisaika menee ohi!

Miehet nauroivat ja paransivat vauhtia. Kapteeni Björnstjerna se osasi aina oikeaan naulaan. Päivällisen aika! Niinkuin se olisi tällä sotaretkellä niin säännöllisesti syöty! Mutta tuo huomautus, joka niin räikeästi toi mieliin asian vastakohtan, vaikutti nyt virkistävästi. Miehet juttelivat siitä iloisesti keskenään:

— Painetaanpa sitten, ettei soppa jäähdy.

Nyt tekitie ison mutkan länteen, ja eteen aukenivat laajat viljavainiot. Näkyi tiheästi rakennettu kylä, jonka keskeltä kirkon mahtava kupooli kohosi kor-

keutta kohti. Tasangon toista laitaa reunusti juh-
lallinen, metsää kasvava vaara. Sen selkä kaartui
mahtavana; korkeammalle kirkontornin huippuakin.
Se oli Simsiö.

Erivärisiä joukko-osastoja liikkui taloryhmien vä-
lissä, joukossa ratsuväkeäkin. Kaukoputkella erotti
verraten selvästi husaarien valkoiset takit ja keltai-
set olkavyöt.

Oli saavuttu Lapualle.

VIII.

Adlercreutz esikuntineen oli pysähtynyt Ritamäelle, sille kohtaa maantiestä, missä se laskeutuu alangolle ja viljavainioiden halki kiemurrellen häipyä vuoroin näkyvistä, vuoroin vilahtaa esiin — kunnes etempänä kokonaan hukkuu Suurkylän taloryhmään. Nyt on tuo lakeus toisennäköinen. Sen halkaisee rautatie, ja sen laidoille on kasvanut uusia taloryhmiä. Mutta 1808 se oli juhlallinen, lainehtiva viljavainio — melkein yhtenäinen. Ainoastaan nykyisen muistopatsaan kohdalla sijaitsi pieni mökki-ryhmä, jota sanottiin Miiankyläksi.

Adlercreutz istui tulisen ukrainalaisen ratsun selässä. Hän oli komentanut joukoille levon, ja sillä aikaa tarkastelivat korkeammat upseerit taistelukenttää.

Rajevski oli levittänyt linjansa pitkin joen vartta. Hänen vasen sivustansa nojasi Lapuan Suurkylään. Siellä — kirkon ympärillä kävikin kuhina, kun vihollisen joukot järjestyivät taisteluun. Oikean sivustansa nojasi ryssä Liuhtarin tiheästi rakennettua kylää vasten. Joki oli takana. Oikean kyljen ulkopuolella näkyi myös vihollisjoukkoja. Adlercreutz arvasi niiden suojelevan Kuortaneelle johtavaa tietä. Samoin näkyi pappilan kohdalla, joen toisella puolen,

vihollisen osastoja. Niiden tarkoitus taas oli suojata Ilmajoen tietä. Siinä olikin ainoa heikkous Rajevskin suunnitelmissa, että tämä oli ottanut huomioon molemmat vastamainitut tiet. Hänen taistelulinjansa venyi senvuoksi suhteettoman pitkäksi.

Adlercreutz tarkasteli seutua kaukoputkellaan. Kylän länsipuolella näkyi kaksi tykkiä — arvattavasti kuusinaulaisia. Molemmille sivustoille oli sijoitettu ratsuväkeä, samoin keskustaan. Adlercreutz tarkasti tuota kohtaa kauan ja kääntyi sitten seura-laistensa puoleen.

— Minä en näe tykistöä keskustassa, — sanoi hän.
— Mitä se merkitsee? Siinä on jokin juoni.

Useampia kaukoputkia suuntautui nyt tuota kysymyksessä olevaa paikkaa kohti. Tosiaankin! Keskusta oli ilman tykistöä. Muutaman ladon kohdalla parveili joukko viheriätakkisia sotamiehiä. Döbeln arvasi heti, mitä se merkitsi.

— Tykit ovat ladossa! — huudahti hän.

— Kas niitä... maskeeraavat! Mutta kyllä ne pian itsensä ilmaisevat.

— Katsokaapas tuonne! — huudahti Adlercreutz, osoittaen vihollisen oikeaa sivustaa. — Niillä on hyvät suojat!

Siellä vilisi vihollisen jalkaväkeä punakauluksisissa takeissaan. Heitä suojasi melko hyvin rantatöyräs.

Jos Adlercreutz olisi käynyt Napoleonin koulua, olisi hänelle heti selvinnyt, mihin kohtaan pääisku olisi pitänyt kohdistaa. Siinä kohden tarjosi Liuhta-

riin sijoittunut vihollisen osasto yhden kaikkein tärkeimmistä hyökkäyspisteistä. Vihollinen viisaana ja varovaisena oli ottanut huomioon Kuortaneelle johtavan tien. Se olisi pitänyt heti alussa katkaista ja siten estää venäläistä käyttämästä sitä hyväkseen. Mutta Adlercreutzilla ei ollut Napoleonin kenraalien kykyä, häneltä puuttui laajempi kokemus ja ennenkaikkea perusteelliset ammattitiedot, joita ei suinkaan korvaa mieskohtainen urhoollisuus. Sitä hänellä kyllä oli — kieltämättä. Siikajoella hän oli onnistunut erinomaisesti. Mutta se oli ollutkin pikemmin sattuma kuin erikoisen strategisen taidon näyte. Tilanne oli tarjoutunut hänelle suoraan käteen. Ja sellaisella ylivoimalla, kuin mikä hänellä siellä oli ollut käytettävänä, oli läpimurto ollut verraten helppo suorittaa.

Yleisesti katsoen oli asema hänelle nytkin edullinen. Hänellä oli ylivoima puolellaan — vaikk'ei niin suurta kuin Siikajoella. Kuitenkaan hän ei ollut tästä tietoinen. Päinvastoin hän arvosteli vihollisen lukumäärän paljon suuremmaksi, kuin mitä se todellisudessa oli. Millä tavalla tämä seikka vaikutti taistelun tulokseen, emme lähde ratkaisemaan. Kuitenkin tuntuu siltä, kuin olisi tarkempi voimasuhteiden tuntemus ollut omiaan auttamaan Adlercreutzia järjestämään hyökkäyksensä toisin. Silloin olisi ehkä Kuortaneen tiekin tullut paremmin huomioonotetuksi. Sanomme »ehkä» — sillä se ei suinkaan ole varma. Lapuaa kohti edettäessä oli muutamia upseereita kerääntynyt hänen ympärilleen muutamalla metsäaukealla. Silloin oli Adlercreutz kysynyt: »Huru

*starka tro herrarne vi äro här?»*¹ Majuri Tavast oli vastannut: *»Omkring 5 000.»*² Siihen oli Adlercreutz huomauttanut: *»När en stabsofficer så mycket miss-tager sig, huru skall man då kunna förlita sig på en spions uppgifter! Vi äro ej mera än 3 300 man starka.»*³ Ja kuitenkin oli esikuntaupseeri oikeammassa! Hän erehtyi vain 306:lla, kun Adlercreutz sitävastoin erehtyi 1 394:llä! Sillä 1. prikaatiakin lukuunottamatta, joka ei ehtinyt perille taistelun alkuun, oli Adlercreutzin joukko 4 230 miehen vahvuinen, mutta se mukaan luettuna 4 694 miestä ja 18 kanuunaa — kun vihollisella taas oli 4 030 miestä ja 15 kanuunaa. Tämä vastaus myös osoittaa, kuinka vähäpätöiseksi Adlercreutz arvosteli tiedustelun. — Lapuan taistelu on loistava mieskohtaisen sankariuden näyte, mutta taktillisesti — niinkuin yleensä kaikki tämän sodan tappelut — heikko. Venäläisten kannalta katsottuna se oikeastaan on keskeytystaistelu.

Taistelun aloitti tykistö. Muutamia kanuunia riisuttiin mäelle ja ne tervehtivät ryssää juhlallisella paukkeellaan. Tämä vastasi, mutta pitkän välimatkan vuoksi jäi tuli tehottomaksi. Luodit lensivät viljavainioihin mäen juurelle ja kierivät siellä savuten. Sotamiehet seurasivat niiden kulkua, tehden leikkisiä huomautuksiaan.

¹ Kuinka vahvoja luulevat herrat meidän täällä olevan?

² Noin 5 000.

³ Kun esikuntaupseeri niin suuresti erehtyy, kuinka silloin voidaan luottaa vakoojan ilmoituksiin! Me emme ole enemmän kuin 3 300 miehen vahvuiset.

— Tuollakin juoksee taas ryssän koira, — jutteli Kukko-Kalle, osoittaen lähinnäolevaa ruispeltoa, jossa laiho heilui ja vavahteli, kuin olisi todellakin jokin näkymätön elukka juossut siellä. Tupruava savupatsas ilmaisi sen kulkusuunnan.

— Siihen jäi . . . mutta täältä lähtee eri otus, joka laukkaa suoraan päälle.

Heelviiki pamahti, mutta ei lentänyt senkään luoti päämaaliin. Välille jäi.

— Tuo on turhaa, — tuumi Döbeln, joka malttamattomana oli seurannut tykkitulen vaikutusta. — Antakaapas meidän lähteä leikkiin, me näytämme, että yltää!

Adlercreutz katsahti kelloa. Se oli nyt täsmälleen 5. Joukot olivat riittävästi levänneet. Hän antoi Döbelnille merkin.

— No niin . . . Jumalan nimeen sitten.

Döbeln kohotti sapelinsa ilmaan.

— Porilaiset! — huusi hän, ja hänen harmaansiniset silmänsä iskivät salamoita. — Minä vien teidät tuleen, niin että käsivarret ja sääret tanssivat korvainne ympärillä ja suolet roikkuvat pitkin aitoja!

Sotamiehet vastasivat huikeasti hurraten. Eversetin runollisrealistinen puhetapa oli heille tuttua ja he rakastivat sitä. Kaikki eivät tosin käsittäneet ruotsiksi lausutuita sanoja, mutta he arvasivat niiden sisältäneen jotakin reipasta ja repäisevää. Senvuoksi he huusivat yhtä lujaa kuin toisetkin.

Pataljoonat lainehtivat mäkeä alas, ja tykit seurasivat mukana. Adlercreutz katseli niiden

menoa. Kothen marssi komppaniansa etunenässä, hattu kallellaan. Kalle Schantzin lyhyet jalat harppasivat nyt täydellä todella. »Missähän Hiivari on?» — ajatteli Adlercreutz, tarkastellen upseereita. Komppania komppanian jälkeen pudottautui mäkeä alas, miehistön ja upseeriston tehdessä kunniaa.

— Heinänteko alkaa! — huusi Adlercreutz, viitaten sapelillaan kirkonkylää kohti.

— Eläköön! — kajahti riveistä.

Näky oli suurenmoinen. Tiheässä marssivien rivien läpuolella välkehti pistinten kiltelevä metsä. Tykkirattaat kolisivat. Metallikanuunien pinta kimalteli kuin kulta.

Kultaa siinä kuljetettiin vapauden lunnaksi — satojen Suomen miesten kallis henki ja sydänveri.

Se punasikin pian maantien ja sen ruohoa kasvavat reunat. Venäläiset olivat piilottaneet jääkäreitään ruispeltoihin, ja sieltä, aaltoilevan viljan seasta, suitsi surmaa ja kuolemaa porilaisten riveihin. Miiankylää puolustava patteri teki kauheaa tuhoa. Tuon tuostakin iski kanuunan kuula miesparveen. Kuului ilkeä mäjähdys, ja sillä kohtaa pullistui marssirivistö aina sivuille päin — kuin olisi jokin selittämätön voima sitä äkkiä paisuttanut. Se voima oli kuolema.

Tykit ottivat innokkaasti osaa rynnäköön. Ne sylkivät suustaan tulta, ja nyt niidenkin luodit kanttoivat perille. Näkyi selvästi, kuinka yksi mökin seinä sortui, ja vihollisen patterissa syntyi suuri hämminki.

— *Sapasnýje rjadovýje sjudá, sapsnýje ..!*¹ —

¹ Varaväkeä tänne, varaväkeä!

huudettiin siellä, ja miehiä juoksi edestakaisin viittoen ja karjuen.

— Pianpa tuli turva reserviin! — tuumi Oljemarck Schantzille. Hän marssi paljastettu miekka kädessä ja tarkkaili ruispelloista pöllähteleviä savutupruja.

Sieltä syytivät ryssän tiraljöörit tulta ja kuolemaa. Miehiä haavoittui ja kaatui yhtenäen. Döbeln komensi Schantzin komppaniansa kanssa puhdistamaan peltoja vihollisen sala-ampujista.

Ruoveden pojat syöksyivät laihoon. Se ulottui seisalla ollen vyötäisiin, mutta kyyryssä käyden se peitti miehen jokseenkin hyvin. Vain harmaat takin-selät vilahtelivat sen keskeltä, kun miehet tekivät syöksyjä eteenpäin.

Tämä oli jännittävää. Maaten vatsallaan laihoissa he kuuntelivat ja katselivat, mistäpäin vihollisen laukausta pamahti. Se oli kuin sorsajahtia rannan ruohikossa! Joka kerta kuin vilja jossakin epäilyttävämmin heilahti, ammuttiin sinne. Ja tavallisesti sieltä kantautui korviin heikko mätkähdys, josta sopi päätätä, ettei se salakytä enää porilaisten rynnäköä häirinnyt.

Miehet etenivät harvassa ketjussa. Toiset konttasivat, toiset ryömivät vatsallaan. Oljemarck kömpi perässä, pitäen silmällä edestäpäin häämöittävää vainion reunaa. Siellä saattoi vihollisen tiraljöörejä maata ojassa, sarkojen välissä.

— Olkaa varovaisia! — kuiski hän. — Ei saa suotta itseään paljastaa!

Hänen ympärillään pamahteli laukauksia, eikä hän osannut sanoa, olivatko ne omien miesten vai vihollisten. Omituista kahinaa kuului edestäpäin. Siellä ryssä hiljalleen väistyi. Hän oli jo sivuuttanut pari, kolme vihollisen kaatunutta. Yläpuolella ilmassa vonkuivat tykinkuulat. Ilmanpaine pyyhkäisi ilkeästi selkää... joka kerta, aivankuin olisi kohottanut miehen maasta irti.

— Tuossa konttaa ryssä... ammu, ammu! — kehoitti Oljemarck miestä, joka ryömi hänen vieressään.

Pyssy pamahti, ja vihollinen keperäsi. Mutta — nyt kajahti vastalaukaus, joka haavoitti paria miestä.

— Koettakaa sitoa väliaikaisesti... kunnes sanitäärit ehtivät paareineen...

Siinä oli saran reuna. Aivan oikein... siellä ryömi ryssiä kuin sammakoita, molempien sarkojen välissä. Jossakin lähellä kiljaisi joku kovasti. Se ihan säpsähdytti. Schantz hikkaisi:

— Pistimillä päälle, mars, mars!

Humahti vain kerran ruislahon keskellä, kun miehet karkasivat pystyyn. Tuo laaja sarka näytti yht'äkkiä työntävän esiin miestä harmaatakkista kuin tuhkaa. Ruoveden pojat syöksyivät sarkojen väliin ja sohivat ryssiä kuoliaaksi kuin rottia. Oljemarck'kin passitti pari kappaletta parempaan maailmaan. Vanhan kivekkään säilä ei ollut menettänyt kykyään.

Mutta viereisen saran keskeltä nousi vasta-aalto. Parikymmentä jääkäriä syöksyi sieltä hänen miestensä kimppuun, pistimet tanassa, irvillä ikenin ja

hirveästi kiljuen. Molemmat aallot iskivät toisiaan vastaan . . . pistimet kalahtivat yhteen, säihkyivät, säkenöivät. Miestä tuupertui nurin kuin heinää, ja kuolevien korina sekaantui edestäpäin ja sivuilta kaikuvaan julmaan räiskeeseen.

Oljemareck oli iskenyt sapelin muutaman vihollisupseerin kädestä ja tähtäsi tätä suoraan rintaan. Tämä ojensi kätensä kuin tarttuakseen säilän säihkyvään terään. »Kyntesi siinä poltat!» — vilahti Oljemareckin päässä. Ryssä lankesi polvilleen ja anoi armoa. Hän puhui ruotsia.

— Pojat, viekää tuo syrjään! — huusi hän lähimmille miehilleen. Nämä syöksyivät paikalle ja lähtivät taluttamaan upseeria ketjun taa.

Oljemareck ryömi eteenpäin ja kuulosti. Takaapäin kuului yht'äkkiä pamaus ja lyhyt voihkaisu. Samassa heittäytyivät äskeiset miehet hänen rinnalleen maata. Toisen kivääri savusi.

Oljemareck arvasi, mitä oli tapahtunut. Hän rai-vostui:

— Vangiksihan minä käskin ottaa! — Nyt te tapoitte sen!

— Ei ole aikaa, herra luutnantti . . . kiire on! — nauroi toinen miehistä, joka oli vihollisen ampunut. Hän oli isokasvuinen, mustapintainen, silmät ulkonevat ja uhkaavat. Oljemareck katseli noita julmia silmiä ja sähähti:

— Murhamies!

— Murhamiehiähän tässä ollaan . . . vähän yksi ja toinen . . .

Sotamies painoi tussarin poskelleen ja laukaisi.

Niin . . . se oli totta, murhaamista tämä oli . . . oikeaa teurastusta. Oljemarckin silmissä sumeni. Luodit vinkuivat korvissa, ja saran toiselta laidalta tuisuksi kuulia heitä vastaan kuin rakeita.

— Pitkällesi! — komensi hän mustapintaista, joka yritti kurkistella laihon yli. Mutta ennenkuin tämä ehti komentoa seurata, hän kaatui, pää luodin lävistämänä.

»Ei ole aikaa . . . kiire on», kaikui Oljemarckin mielessä. Sotamies oli mätkähtänyt vatsalleen ääntä päästämättä.

Oljemarck konttasi eteenpäin. Ketju seurasi häntä. Pian oli tämäkin sarka puhdistettu vihollisista, eikä Oljemarck uskaltanut edetä pitemmälle. Hän lähetti väapelin kysymään komppanian päälliköltä, mitä oli tehtävä.

Mutta sieltä konttasikin komppanian päällikkö hänen luokseen, rukiinkorsi suupielessä.

— Käännös oikeaan! — puuskutti hän. — Lähetä sana pitkin ketjua . . . käännös oikeaan! Ei saa itseään paljastaa!

He lähtivät ryömimään rinnatusten. Schantz puhkui ja hikoili.

— Katohan . . . minkälaista ruista! — huohotti hän, pitäen tähkää Oljemarckin nenän edessä. — Sääli tallata tätä.

Niinpä oli . . . Oljemarck sen ymmärsi, he olivat maahenkisiä kumpikin.

Oh . . . he olivat pitkän matkaa toisten edellä! Siellä, ainakin parin sadan askeleen päässä, näkyi

porilaisten kärkijoukko. Miehet istuivat maantienreunalla, mutta osa upseereita, niiden joukossa Döbeln, seisoi keskellä tietä. Mitähän siellä oikein oli tapahtunut?

Schantz lähetti sanan kiirehtimään ketjua tielle. Hehän olivat kohta konttaamaisillaan ryssien syliin!

Kulkien kumarassa he lähtivät pyrkimään pääjoukon luo.

Schantz roikutti rukiinvartta suupielessään. Hän kuljetti sitä kuin voittosaalista. Oljemarckia huvitti tämä erikoinen upseeri, joka kuolettavan luotisateen keskellä jouti kiinnittämään huomionsa viljan kasvuun.

Upseerit olivat kiukkuisella päällä. Neljännestunti sitten oli heille tuotu käsky keskeyttää rynnäkkö. Björnstjerna itse sen oli lennättänyt. Oli kuulemma vihollinen näyttäytynyt Alapäässä, oikealla sivustalla, ja siitä oli menty ottamaan selvää.

Oikealla puolen tietä olevista saroista ja suoraan edestäpäin satoi luoteja heidän riveihinsä. Maantien ojassa makasi kaatunut. Päälysvaippa oli heitetty sen ylle. Upseerisaappaat näkyivät kauhtanan helmojen alta.

— Kuka se on? — kysyi Oljemarck.

— Qvanten . . . kaatui äsken.

Niin . . . se oli Henrik v. Qvanten Euran komppaniasta. Kiväärinluoti oli puhkaissut hänen kaulansa ja rintansa. Hän eli vielä.

Taas meni kolme miestä. Tykinluoti oli reväissyt muutamalta korpraalilta käden, eräs sotamies oli menettänyt sormensa.

— Paarit! — karjuivat upseerit, mutta sanitäärejä ei kuulunut.

Korpraali kohosi vaivalloisesti istumaan. Veri purskusi hiha-aukosta valtavina ryöppyinä. Mutta ihme kyllä, ei mies mennyt tainnoksiin.

Schantz satoi sen kaulaliinalla, mutta se ei estänyt veren tuloa. Koko ajan hänellä oli rukiinvarsi suussa.

— Revi kauhtanan helmasta kappale! — hätäili joku Oljemarckin vieressä. — Ei tuo pidätä.

Oljemarck teki työtä käskettyä. Hänen kätensä vapisivat. »Murhamiehiä tässä ollaan . . . yksi ja toinen», muistui hänen mieleensä.

Verenvuoto asettui jonkin verran. Hän huusi paa-reja.

— Kyllä minä jaksan itsekin, — ähki korpraali ja lähti kivääriinsä nojaten paarustamaan takaisinpäin mäen rinnettä kohti.

— Sisukas mies, — kuuli Oljemarck jonkun sanovan.

Niin, niin . . . sisua tässä kysyttiin . . . tällaisessa kadotuksessa.

Ryssän tiraljöörejä ei oltu saatu karkoitetuksi. Sieltä, missä Schantz oli äsken puhdistuksen suorittanut, alkoi taas tuiskuta luoteja. Vihollinen oli lähettänyt sinne verestä väkeä.

— H—tti sentään! — kiroili Döbeln. — Tähän ne survovat meidät jok'ikisen!

Hän huomasi Schantzin.

— Kapteenihan on ruvennut syömään ruohoa kuin Nebukadnesar . . .

Taas haavoittui pari miestä.

— Eikö p—ru! Voimmehan kuolla kylässäkin yhtä hyvin kuin tässä maantiellä, — huusi Magnus Blum, luutnantti Michel Adolf Blumen vanhempi veli, joka oli kunnostautunut Revonlahdella.

— Sehän on autettu hurraahuudolla! — vastasi v. Kothen ja sylkäisi kouraansa.

— Niin oikein! Emme me tähän jää! Eteenpäin, mars, mars! Hurraa!

Ja odottamatta Adlercreutzin käskyä syöksyivät porilaiset Miiankylää kohti, Döbeln etunenässä.

Siellä syntyi tulinen ottelu. Joka mökki oli erikseen vallattava. Oljemarck juoksi Schantzin kintereillä. Paksu kapteeni huiteli ympärilleen kuin vimattu. Oljemarck pani kiireessä merkille, ettei tällä enää ollut rukiinvartta. »Kapteenihan on ruvennut syömään ruohoa kuin Nebukadnesar», vilahti hänen mielessään. Tuo lause vaikutti häneen omituisen virkistävästi. Niinhän tämä todella oli kuin heinäntekoa . . . kuumaa, veristä heinäntekoa.

Luutnantti Gestrinin patteri oli pysähtynyt kunnalle Miiankylän eteläpuolelle ja ampui herkeämättä Suurkylän laidassa sijaitsevaa vihollispatteria. Koko kenttä olitäynnä ruudinsavua. Vasemmalla ryntäsivät Savon ja Karjalan jääkärit poikki viljapeltojen. Yksi

osa porilaisia oli myös edennyt sille suunnalle. Hän oli hermostunut. Koko avara lakeus oli kuin raivoavia, tultasyökseviä paholaisia täynnä.

Hän oli avopäin, hattu oli kiireessä pudonnut ties minne. Mutta sitä ei nyt joutanut muistamaan. Konstaapeli sutasi huosiamella tykin kitaa. Hänkin oli hengästynyt. Siellä, edessäpäin oikealla, syöksyi Döbeln rynnäkköön Suurkylää kohti. Se oli tuo joen pohjoisrannalla sijaitseva tiheä talorykelmä. Ruispellot sotkeutuivat hyökkääjien jalkoihin. Kaikkialla savusi... ilmassa, maassa, vainioilla. Näytti kuin olisi ruiskin ruvennut savua suitsemaan, kun sotamiessaappaat tallasivat sitä.

Ryssän patteri syyti luoteja ja kartesseja... mitä kulloinkin. Kalle seurasi sytytin kädessä tykin lausta. Hän oli niin tottunut tähän räiskeeseen, ettei se häntä yhtään hermostuttanut.

— Ruutipanos si-sään... kas niin... duoda, duoda, missä on kuula? Hantlangari, kuula, ja sen tulista hamppua!

Kuula työnnettiin kanuunan kitaan ja juntattiin lujaan. Mies väistyi syrjään. Ruutia kaadettiin sankkireikään. Kalle seisoi valmiina, odottaen komentoa.

— Selvä on!

— Tulta! — hihkasi Gestrin, kuten Siikajoellakin. Sytytin heilahti. Äkäinen pihahdus ja sitä välittömästi seurannut voimakas paukaus, joka tärisytti maata ja ilmaa.

— Ei näe, kuinka käy! — huusi Gestrin. — Ruudinsavu kaihtaa näköalan...

Hän astui hiukan syrjään koettaen haihtuvan savun lomitse kiikaroida, miten laukaus oli sattunut. Heidän piti saada tuo patteri vaikenemaan, sillä se olikovin vaarallinen eteenpäin ryntäävälle Döbelnille. Hänen mielestään sen olisi pitänyt olla selvän.

Samassa jymähti ryssän puolelta. Ilma longahteli valtavasti. Gestrin tähysti käsi otsalla, mikä vihollisen tykeistä oli ampunut. Luoti purjehti yli kohisten ja ulvoen.

— Hengissä ovat, pakanat! — huusi hän käheästi.
— Kääntäkää hiukan oikeaan!

Käskyä seurattiin, ja uusi laukaus tärähti. Taas peitti savupilvi näköalan, joten ei kyennyt tarkkaamaan luodin vaikutusta. Gestrin harppasi kauemmas sivulle paremmin nähdäkseen.

— Ei sattunut! — huusi hän ja kääntyi palatakseen. Mutta tuskin hän oli ottanut askeltakaan, kun samassa vonkaksi ilkeästi . . . aivan kuin olisi myrskytuuli temmannut huoneen oven auki. Gestrin tunsi vaipuvansa jonnekin hyvin syvälle, nopeasti, hyvin nopeasti . . . Keltaista ja viheriää vilisi silmissä. Hän seurasi tuota vilinää, kunnes se lakkasi, ja ääretön tummuus vyöryi vastaan . . .

— Voi, mikä tuli! — kiljaisi Kukko-Kalle ja syöksyi paikalle, missä Gestrin makasi yhdessä kasassa. Hän oli melkein keskeltä poikki. Vaatteen riekaleita, lihaa, verta, esiinpistäviä kylkiluita ja suolia . . . aa, sisälmykset valuivat ulos.

— Herra luutnantti, herra luutnantti! — sopotti Kalle, polvistuen tuon liha- ja verimassan ääreen.

Hänen oli mahdoton uskoa, että tuo runneltu ruumis oli luutnantti Gestrin, joka minuutti sitten reippaasti johti patteria.

— Ampuivat . . . Jästriinin ampuivat! — parkaisi hän sitten, niinkuin olisi hänelle nyt vasta selvinnyt tuo hirveä tosiasia.

— Kääntäkää tykkiä, kääntäkää! — karjui kapteeni Ugglä, patterin päällikkö, joka toisen tykin luota nyt oli juossut paikalle katsomaan

Kalle pyyhkäisi kämmenselällä kasvojaan, ja hänen hartiansa nytkähtivät pari kertaa. Mutta sitten hän hyppäsi pystyyn, tempaisi sytyttimen ja heilutti sitä korkealla päänsä päällä.

— Kostamme, pojat, luutnantin kuoleman! — huusi hän raivokkaasti. — Kukas nyt komentaa?

Vääpeli karjaisi hänelle:

— Mitä sohit? Paikallesi!

Kalle hyppäsi syrjään.

— Duoda . . . joko se on latingissa?

— Mitä se sinuun kuuluu! Valmiit! Tulta!

Se sattui. Vaikka ruudinsavu peitti näköalan, saattoi vihollisen patterista kuuluvasta valituksesta päättää, että luoti oli osunut.

— Keisarin minä niiltä ammun . . . keisarin! — raivosi Kalle, itkien ja nauraen yhtä aikaa.

— Selvä on! — hihkaisi Ugglä.

— Ryssän patteri kääntyy pakoon . . .

Döbelnin rynnäkkö jatkui. Pian hän oli Suurkylässä. Ryssät ampuivat ikkunoista, ullakonluukuista, ullahuoneista . . . mistä vain. Mutta porilaiset teki-

vät puhdasta jälkeä. Hurraten he syöksyivät taloihin ja puhdistivat ne muutamassa hetkessä. Useita vankeja otettiin.

Oljemarck juoksi siltaa kohti.

Sen yli painui parast'aikaa sekasortoinen vihollisjoukko. Huudot ja erikieliset kiroukset hukkuivat tykkien ja kiväärien paukkeeseen.

Adlercreutz itse heilui kaikkein sakeimmassa parvessa. Salamana välähteli sapeli vihollisjoukon päiden yläpuolella. Hänen rinnallaan tappeli kapteeni K. J. v. Konow. Tämän komppania rynnisti kaikkein etumaisena. Vesilahden pojat kiljuivat kuin hullut:

— Hei, tie auki . . . tie auki vain! Hurraa!

Syöstiin pappilaa vastaan. Se otettiin väkiryynnäköllä. Muutamasta ikkunasta heilutti upseeri valkoista nenäliinaa. Hän halusi antautua. Hetkinen vain — ja hän hävisi. Suomalaisen kiväärinluoti oli hänet surmannut.

Uudenmaan rakuunat huhtoivat pihassa. Joka taholle juoksi vihollisia, toiset avopäin ja aseettomina. Rakuunat niittivät niitä kuin heinää.

— Ei saa surmata! Ottakaa vangiksi! — huusi Oljemarck. Hän muisti kohtauksen viljapellossa.

Rakuunat ajelivat kokoon vihollisia kuin karjaa. Luutnantti Jägersköld karahutti paikalle.

— Rintaman taa, rintaman taa! — karjui hän nähdessään vankijoukon.

— Verinen päivä! — jatkoi hän huomattessaan Oljemarckin. — Tuolla makaa Ramsay kuolemaisillaan.

Hän viittasi joen toiselle puolen.

Samassa lennätti Adlercreutz heidän luokseen. Hänen ukrainalaisensa oli yltäpäätä veren vallassa. Silmät kyynelissä, katse täynnä tuskaa ja vihaa, kaipausta ja kosta, hän huudahti:

— Jägersköld, tänään jättävät minut useimmat toivorikkaimmista nuorista ystäväistäni! Tuolla alhaalla makaa Blum. (Hän osoitti joen taakse.) Mutta — missä on Ramsay?

Jägersköld viittasi samaan suuntaan. Nuolen nopeudella kiisi kenraali sinnepäin.

Oljemarck lähti juoksemaan sillalle käsin. Hän huomasi Adlercreutzin karahuttavan maantietä pitkän pohjoiseen päin. Yht'äkkiä hän pysähtyi ja hypäsi alas ratsultaan. Siellä näkyivät jotkin kuormarattaiden tapaiset. Siellä makasi arvattavasti Ramsay . . .

Vihollinen pakeni Kuortanetta kohti. Molemmiin puolin jokea näkyi heidän kolonniansa, kun he sekasortoisena laumana painuivat eteenpäin. Oljemarck liittyi muutamiin oman rykmenttinsä miehiin ja lähti juoksemaan samaan suuntaan. Hän oli eksynyt komppaniastaan.

Pitkä, hoikka rakuunapuseeri ajoi nelistäen heidän ohitse. Oljemarck tunsu hänet. Se oli ratsumestari Thede Uudenmaan rakuunoista. Hän pysäytti ratsunsa ja huusi muuatta porilaista pitelemään sitä.

Tien varrella makasi tykkihevonen pahasti haavoittuneena. Eläin riuhtoi päätänsä, koettaen päästä pysyyn. Mutta se ei luonnollisesti onnistunut, koska sen molemmat etujalat olivat poikki.

Thede harppasi sen luo ja laukaisi pistoolinsa hevosen korvaan. Hänen silmänsä olivat kyynelissä.

— Herra luutnantti! Tämä on kärsimyksen päivä... oikea Golgata! Viattomat luontokappaleetkin saavat kärsiä ihmisten syntien tähden!

Hän pyyhki silmiään, taputti hevosta pitelevää sotamiestä ystävällisesti olalle ja hyppäsi selkään.

— Katsokaa, katsokaa! Siellä palaa! — huusi hän, osoittaen eteensä ja kannusti ratsunsa täyteen laukkaan.

Siellä paloi Liuhtari. Vihollinen oli sytyttänyt sen, peittääkseen pakomatkaansa. Savu löi suomalaisia vasten kasvoja. Oli melko vaikea hengittää. Omituista, ellottavaa palon käryä tunkeutui nenään. Kuului avunhuutoja.

— Polttavat, jumalattomat, omat haavoittuneensa! — huutelivat miehet Oljemarckin ympärillä.

Niitä oli tietysti mahdoton pelastaa, siksi suuren vallan oli tuli jo saanut. Kuolevien hätähuudot heikkenivät vähitellen.

— Kyllä on ryssä koko peto... ei armahda omaansakaan, — päivittelivät sotamiehet.

Oljemarck tuli Liuhtariin. Siellä tunkeilivat Gripenbergin miehet palavan taloryhmän ympärillä. Venäläiset painuivat pitkänä kolonnana Kuortaneelle johtavaa tietä. Ei minkäänlaista merkkiä takaa-ajosta.

— Miksi päästitte kynsistä? — huusi hän.

— Liian vähän väkeä, herra luutnantti... luis-
tivat läpi.

Oljemarek seisoi kunniaa tehden tulipunaisena kasvoiltaan. Hän ei ollut huomannut Gripenbergiä, joka ratsuineen seisoi aivan hänen vieressään.

— Mikä komentaja te olette täällä? Missä teidän joukko-osastonne on?

Pahus soikoon! Kylläpä hän nyt iski kiveen! Siinä oli Adlercreutzkin, jota hän ei myöskään ollut huomannut.

Hän mutisi jotakin anteeksipyynnön tapaista. Mutta — Adlercreutz oli kääntynyt Gripenbergin puoleen. Niin... ne menivät — pahukset. Sitä ei voinut auttaa. Mutta — joka tapauksessa: ne oli lyöty.

— *Låt gå!*¹ — sanoi Adlercreutz. — Pääasia, että me olemme Lapuan herroja. Mutta, — jatkoi hän sitten, — voimmehan lisätä niiden vauhtia.

Ja Gripenberg sai käskyn lähteä takaa-ajoon. Oljemarek seurasi mukana.

Sitä ei kuitenkaan pitkälle jatkettu. Puolentoista virstan päästä pyörsi Gripenberg takaisin. Vihollinen pääsi varustautumaan Uuden-Kojolan talon kohdalle. Yötä vasten se vetäytyi Tiistenjoelle, missä asettui asemiin.

Lapuan aurinko laski. Sen viimeiset säteet valaisivat sikin sokin tallatuita ruispeltoja, joilla nyt virui kaatuneita ja haavoittuneita, sekaisin omaa ja vi-

¹ Antaa mennä!

hollisen väkeä. Myöhään yöhön saivat sanitäärit kantaa silvottuja ruumiita sidontapaikalle. Liihtarissa törröttivät mustuneet savupiiput taivasta kohti, ja asumusten raunioissa kyti ja leimahteli koko yön. Näytti siltä kuin olisi viha ja kostonhimo siellä vielä osoittanut elonmerkkejään.

Mutta — lännen taivaan rantaa vasten kohotti juhlallinen temppele kupooliansa korkeuteen. Sen valtava kaari oli kuin kaikkeuden vertauskuva, johdattaen ihmisen ajatukset maailmoihin, jotka ovat ylempänä tätä ajallista — maailmoihin, joissa vallitsee ikuinen rauha.

Tämäntapaisia hapuilevia ajatuksia risteili Kukko-Kallen mielessä, kun hän leiritulen ääressä valvoen katseli tummenevaa taivasta. Tähti toisensa perästä tuikahti näkyviin. Voittoisa Suomen armeija oli leiriytynyt taistelukentälle, missä lukemattomat tulet roihusivat. Uupuneet sotamiehet keittelivät niiden ääressä vaatimatonta illallistaan.

— Kaikkein silmät vartioitsevat Sinua, Herra, sillä Sinä annat heille ruoan ajallansa . . . kaarneen pojillekin heidän leipänsä, — koetti Kalle muistella oppimaansa ruokarukousta. Hän nojasi tykinpyörää vasten, jalat suorina nuotiovalkeaa kohti. Kaivaen repustaan mustan leipäkappaleen hän rupesi sitä hiljaksiin pureksimaan. Moska-Ruuna rouskutteli tykin toisella puolen vihantaa kauraa.

Kalle katseli taivaalle ja muisteli Gestriniä. Siellä ylhäällä, Jumalan kartanoissa, otettiin tänä iltana autuaita vainajia vastaan. Ne olivat uhranneet hen-

kensä isänmaalle. Rikkinäiset, ruudinsavun mustaamat puvut vaihdettaisiin uusiin, kiiltäviin ja puhtaisiin. Siellä saisi Gestrinkin uuden univormun...

Kallen silmiin kihosi kyynel. Tuntui haikealta, kun ei rakastettu päällikkö enää ollut elossa.

Viereisen nuotion ääressä rupesi joku sotavanhus veisaamaan:

— Minä vaivainen mato ja matkamies
monta vaellan vaarallist' retkee...

Niin... niin se oli. Vaarallisia olivat nämä retket täällä, näitten maitten päällä... sodissa, surman keskellä. Häntä oli Jumala tähän asti varjellut.

Miksikähän se niin... varjeli häntä... tällaista lukutaidotonta, köyhää raukkaa ja tempaisi pois eteviä miehiä... niinkuin Gestrinkin ja monen muun? Tämmöiset niinkuin hänkin olisivat paremmin joutaneet. Mitäpä hänestäkään, entisestä huutolaispojasta, jolla ei ollut isää eikä äitiä, ei veljeä eikä sisarta. Häntä ei olisi edes kukaan jäänyt surmaan... niin — Liisa... Liisa ehkä jonkin veran. Mutta — olisi se Liisakin pian löytänyt toisen — ehkä talonpojankin...

Kalle katseli tähtikirkasta taivasta, tuntien kuitenkin hiljaista mielihyvää ja kiitollisuutta sen johdosta, että eli. Hän liitti myhkyräiset, ruudinsavun ja noen mustaamat sormensa yhteen ja luki hiljaa — Herran siunauksen.

IX.

Oljemarck oli majoittunut rikkiammuttuun torppaan joen äyräälle. Sen haltijat olivat paossa. Särjettyjen penkkien ja jakkaroiden keskelle, lattialle, hän oli raivannut itselleen makuupaikan heinärunsujen päälle. Torpassa olivat mellastaneet huusaarit, päättäen siitä, että lyttyyn lyöty shako virui romun seassa, ja keltainen olkahihna oli jäänyt riippumaan orteen.

Lopen uupuneena hän oli heittäytynyt pitkäkseen. Ruuduttomasta ikkunasta, joka antoi joelle päin, tohahteli lämmin yöilma sisään. Päivällä oli vallinnut hirvittävä helle. Nyt yötä vasten oli hiukan viileämpi.

Hän oli nukkunut arviolta tunnin, kun hän heräsi siihen, että joku huusi käheällä äänellä: »Miksi ammutit mun?»

Kylmän hien vallassa yltäpäätä hän kavahti istumaan. Ketään ei näkynyt. Mikko Tossavainen nukkui oven alla kauhtanaansa kääriytyneenä. Ikkunaukosta loimottivat joen toisella puolen palavat leiritulet. Niiden romo valaisi vastapäisen seinän vastenmielisen kirikkaasti.

Hän oli ilmeisesti nähnyt ilkeää unta. Taistelussa sattunut surullinen tapaus muistui hänen mieleensä.

Eihän hän ollut ammuttanut vihollisen upseeria. Oli sattunut murheellinen väärinkäsitys. Hän oli tarkoittanut, että vihollinen otettaisiin vangiksi ja viettäisiin ketjun taa. Mutta — hänen miehensä olivat toimineet omin päinsä ja surmanneet upseerin.

Liikkuivatko vainajien henget? Oljemarck oli monesti tätä kysymystä miettinyt, mutta hylännyt sen mahdottomana. Hän oli valistuneempi aikaansa, joka yleisesti uskoi henkiin ja kummituksiin.

Se oli ollut painajainen. Hän koetti rauhoittaa itseään, mutta se ei ollutkaan niin helppoa. Hän oli selvästi tuntenut, kuinka hänen hartioihinsa tartuttiin, ja kuullut käheän äänen kuiskaamat sanat.

Häntä puistatti. Oliko mahdollista, että tuolla tavoin... vastoin omaa tahtoa elämästä temmattu olento liikkui kuoleman jälkeen? Se oli kamalaa. Hänhän voisi saada siitä ikuisen vaivan...

Hän heittäytyi jälleen pitkälleen ja koetti keskitää ajatuksiaan. Jos vainajat — niinkuin hän uskoi — haudantakaisessa elämässä tiesivät enemmän kuin ihmiset tämän maan päällä — pitäisi tuon vihollisupseerinkin siis tietää, että hän oli syytön. Miksi tämä siis häntä vaivaisi?

Hän risti kätensä ja rukoili hartaasti. Hänen sie-lunsa hätään sulautui kaikki se tuska ja onnettomuus, jonka sota toi mukanaan... isänmaan koh-talo, kärsivä armeija... omaiset, lähimmäiset, tutut ja tuntemattomat... koko se toivottomuus, joka jälleen oli vallannut hänen mielensä. Mikä sen oli aiheuttanut? Hänestä tuntui, että tuo surullinen

tapaus jollakin tavoin ratkaisevasti vaikutti siihen.

— Herra, anna rauha vainajille . . . ja johda meidän, elossaolevien, elämä suotuisaan päätökseen . . .

Hän nukahti uudelleen, tuntien saaneensa rukouksesta voimaa. Mutta — tuskin hän oli silmänsä umpeen painanut, kun hänen eteensä ilmestyivät jälleen kalpeat, vääristyneet kasvot, ja kaksi silmää, joissa kuvastui suuri tuska, tuijotti häneen. Oljemarck koetti ajatella, että tuo johtui hänen omasta sielustaan. Taistelun kestäessä oli vihollisupseerin katse painunut hänen sieluunsa, ja tämä kaikki oli sen heijastelua. Hyvän pohjan sille tarjosi hänen masentunut mielensä, sillä tapaus oli järkyttänyt häntä suuresti.

Uni valtasi hänet. Hän vaipui sen pehmoiseen syliin. Mutta — nuo vääristyneet, kauhua ilmaisevat kasvot eivät jättäneet häntä. Unimaailmassakin . . . jossakin piilotajun kätköissä yritti ajatus lähteä häntä puolustamaan. Se oli kuin henkivartija, joka vartioi nukkuvaa herraansa. »Heijastelua . . . sielun heijastelua», sanoi tuo ajatus. »Viaton . . . minä olen, viaton . . . väärinkäsitys . . .» Mutta — nuo kalpeat kasvot tuijottivat häneen, ja yht'äkkiä vääntyivät ne kauhusta, ja silmiin syttyi pohjaton tuska. Suu avautui, ja Oljemarck tunsi, kuinka hänen käteensä tartuttiin.

Hän kavahti parahtaen ylös. Jälleen hän oli kuulut tuon käheän huudon: »Miksi ammutit mun?»

Hän herätti Mikon. Tämä kömpi pystyyn tukka

pörröisenä eikä pitkään aikaan tahtonut tajuta, mistä oli kysymys.

— Mitä . . . kummittelee? Herra varjele! Mitenkäs meidän sitten käy?

Mikko oli taikauskoinen kuten talonpojat yleensä. Vavisten rupesi hän täyttämään piippuaan. Oljemarck kertoi hänelle tapauksen.

— Jaa . . . ettäkö ne sotamiehet, rumahiset, tekevät sellaisen tekosen?

Niin . . . hän oli komentanut viemään rintaman taa . . . vankina, vankina, mutta nämä pahukset olivat ottaneet ryssän hengiltä.

Mikko sylkäisi. Ruma teko . . . ruma teko oli se. Siitä ei päässyt.

— Mutta . . . syytönhän herra luutnantti siihen on.

— Syytönpä tietysti.

Ei Mikko uskonut sitä, vaikka sanoi. Nämä Oljemarckit olivat niin omituista väkeä . . . isä riimuurari ja äidinisä sellainen kummallinen . . . puoleksi pappi, puoleksi maailmanmies. Niin — enemmänkin kuin puoleksi. Tiesi . . . mitkä pahat henget vaivasivat sukua . . . luutnanttikin oli niin omituinen — niinkuin ei kaikesti olisi ollut järjillään. Juttelikin aina kovin vaarallisista asioista . . . kuinka muka ryssätkin olivat ihmisiä. Pahus sentään! Olikos se ihmisten meiniä . . . tulla keskellä yötä kummittelemaan ja toisia häiritsemään?

— Jaa-a . . . ei auta muu kuin ryhtyä vastatoimenpiteisiin.

Mikko oli kauhean totisen näköinen. Hän tempaisi puukon tupesta, piirsi oven kamanaan ja ikkunan yläpuolelle ristin ja viisikannan, loihti ja pomiloï. Oljemarckin piti väkistenkin nauraa, vaikk'ei hän suinkaan ollut naurutuulella. Lopuksi Mikko otti lyttyyn lyödyn shakon lattialta, olkaremmiin orresta ja asetti ne ikkunalle, veti romun seasta puoleksi revityn virsikirjan ja laski sen niiden viereen.

— Nyt jos tulee, niin kumma on! — sanoi hän siten, silmissä kuumeinen palo. Hänen silmänurkassaan kipenöi ja sädehti. Oljemarckia huvitti palvelijansa vakava touhu. Hänestä se oli hassutusta, mutta hän salli sen kuitenkin tapahtua.

He heittäytyivät jälleen pitkäkseen, mutta uni ei ottanut tullakseen. Mikon toimenpiteet olivat vaikuttaneet sangen virkistävästi Oljemarckin mieleen. Hän valvoi, kuunnellen yön ääniä.

Aurinko teki nousua. Linnut rupesivat laulamaan. Leiristä, joen toiselta puolen, kuului liikettä. Joku loilotti iloisesti. Hevonen kalisutti kuolaimiaan jossakin lähellä. Nämä äänet rauhoittivat Oljemarckia, ja hän vaipui uneen.

Sitä ei enää häiritty. He nukkuivat pitkälle aamupäivään. Rummunlyöntikään ei ollut heitä herättänyt. Aurinko oli jo korkealla, kun he lopulta havahtuivat ja karkasivat ylös.

Kaikkein ensimmäiseksi vilkaisi Mikko ikkunalle. Oljemarck havahtui hänen iloiseen huudahdukseensa:

— Korjasipa omansa! Johan minä sitä arvelin!

Todellakin! Shako ja remmi olivat hävinneet. Oljemareck ei ollut uskoa silmiään.

— No . . . kummallista! Nyt minä en totisesti ymmärrä mitään!

Samassa rupesi Mikko tuijottamaan ikkunaan ja vaipui ähkäisten kynnykselle. Oljemareck vilkaisi sinnepäin. Ikkuna-aukossa seisoi omituisen näköinen olento, silmät tavattoman kaukana toisistaan ja otsa kuhmuja täynnä. Ylähuuli oli pahasti turvoksissa, ja sen alta paistoivat ikenet. Pitkä parransänki peitti otuksen posket ja leuan. Kummituksella oli päässä ryssän shako, kädessä seiväs, ja olkaremmiin hän oli kiertänyt vyötäisilleen.

— Mikti ammutit mun? — huusi hän ja katseli Oljemareckia kulmainsa alta. Sitten hän räjähti käheään nauruun.

— Ammutit mun . . . mutta mä en kuollut!

Oljemareckille alkoi tilanne selvitä. Siinä oli ilmeisesti hullu, joka kuljeskeli ympäri, pitkin kylää. Se oli nähtävästi yöllä kurkistanut ikkunasta ja huutanut. Hän purskahti vapauttavaan nauruun.

— Onko tämä sinun kotisi? — kysyi hän.

— On te, on te . . . ryttä tuli, ryttä tuli . . . ampui — pum! Mä en kuollut, mä en kuollut. Hah-haa!

— Ookko tä ryttä? — kysyi hän sitten, katsellen Oljemareckia suu auki.

— En . . . minä olen suomalainen.

— Valehtelet, valehtelet! Ryttä puhuu tuomea . . . tuomea, tuomea puhuu. Korea herra . . . korea herr' on. Pum!

Hullu otti juhlallisen asennon ja komensi:

— Käännöt kiviaitaan päin . . . mart!

Ja tehden kömpelön käännöksen hän lähti seiväs olalla marssimaan kylälle käsin.

— Siinä se oli se meidän kummituksemme, — sanoi Oljemarck ja nauroi.

Hänet oli komennettu puolen komppanian kanssa vartioimaan vangittuja venäläisiä, jotka olivat ruvenneet hautaamaan kaatuneitaan. Metsään, taiselukentän laitaan, oli kaivettu leveä hauta. Siihen laskettiin mies toisensa jälkeen.

Vangiksi joutunut upseeri johti toimitusta. Hän oli nuori, arviolta kolmenkymmenen, piirteet säännölliset. Mantteli oli pahasti rikki ja saappaat savessa. Näki, että hänkin oli edellisenä päivänä riehunut tappelussa.

Sotamiehet olivat ryysyisiä ja likaisia. Huomasi selvästi, että huonosti olivat heidänkin puolellaan asiat. Muutamat olivat avopäin ja paljain jaloin. Vakavina ja hiljaa keskenään kuiskutellen he kantoivat kuolleita tovereitaan hautaan. Muutamat itkivät, toiset tekivät ristinmerkkejä. Kaksi miestä seisoi haudassa, ottaen ruumiita vastaan. Arastelematta he tallasivat kaatuneita kumppaneitaan.

Oljemarck seurasi tuota kaikkea sekavin, ristiriitaisin tuntein. Tänä hetkenä ei tuntunut sydämessä vihaa eikä kostonhimoa. Nuo rääsyiset olennot tekivät pikemmin sääliittävän vaikutuksen. Elämä

oli surullista. Ihmiset, Jumalan kuvaksi luodut, tapoivat ja raatelivat toisiaan. Ja tätä ylistettiin ru-noissa ja isänmaallisissa lauluissa! Tänä hetkenä ei Oljemarek ymmärtänyt sitä.

Yht'akkiä syntyi venäläisten joukossa liikettä. He kerääntyivät yhteen, kurkistelivat ja kuiskuttelivat. Kaatuneiden joukosta oli vedetty esille nuoren upseerin ruumis. Oljemarek säpsähti, tunsi omituisen ilkeää oloa, mutta astui kuitenkin haudan ääreen.

— Sahlstein, — supattivat ryssät, ääntäen säänteen pehmeästi. He katselivat valjua vainajaa, joka lepäsi siinä, takin rintapieli hyytyneessä veressä.

Upseeri selitti jotakin omalla kielellään ja viittiloி haudassa seisoville miehille. Nämä ottivat ruumiin varovasti vastaan, hellävaroen, kuin olisivat pidelleet lasta sylissään. Toinen sotamiehistä nyyhkytti:

— Ah . . . *bátjushka, bátjushka!*¹

Hän suuteli vainajan kylmiä poskia, ja kuollut laskettiin riviin toisten viereen.

Oljemarekinkin silmät kostuivat. Siinä oli upseeri, joka edellisenä päivänä oli niin ikävällä tavalla saanut surmansa.

Hän kääntyi toimitusta johtavan vihollisupseerin puoleen ja kysyi saksaksi, mistä vainaja oli kotoisin.

— Viipurista . . . aa — oli suomalainen.

Hän äänsi sanat venäjänvoittoisesti ja hymyili surullisesti.

— Missä rykmentissä hän palveli?

— 23:nnessä jääkärirykmentissä.

¹ Ah, isäseni, isäseni!

Niin . . . niin, hän oli vihollinen, mutta sittenkin oman maan mies.

— Aa . . . me olimme rykmenttitoverit.

Oljemarck tiedusteli, missä he olivat majoilleet ennen taistelua.

Upseeri osoitti kirkkoa.

— Lähellä . . . kirkon vieressä . . . suuri talo.

Upseeri siveli leukaansa ikäänkuin muistellen, että heidän nykyinen majapaikkansa ja yleensä asemansa oli kokonaan toinen kuin pari vuorokautta sitten.

Sotamiehet rupesivat peittämään hautaa. Oljemarckista tuntui ikävältä, että tuo vihollisen upseeri peitettiin noin vain, ilman tavanmukaisia hautauslukuja. Hän oli varmastikin luterilainen. Hän tiedusteli sitä.

— Aa, oli . . . luterilainen oli, — vastasi vihollisen upseeri. — Hyvä mies, oikein hyvä mies.

Sen Oljemarck uskoi. Kohtalo oli vain niin onnettomasti satuttanut, että heidän, veljesten, tosin eri valtakuntiin kuuluvien, piti näin kohdata toisensa . . . miekka kädessä, verivihollisina, ja että toinen nyt kätkettiin maan poveen omien kansalaistensa surmaamana. Mutta — olipa se sentään yhteistä isänmaata, samaa Suomen multaa kuin rajan toisellakin puolen.

Hän kumartui ottamaan multaa ja heitti kolme kertaa kuolleen päälle. Hän halusi näin lausua jäähyväiset ja pyytää anteeksi rikostaan. Sillä tavallaan oli hänkin syypää, kun ei ollut antanut kylliksi selvää

komentoa. Vaikka olisihan miesten pitänyt se ymmärtää . . .

Venäläiset lauloivat. Oljemarek ei käsittänyt sanoja, mutta arvasi, että oli kysymyksessä hautaushymni. Hänkin paljasti päänsä. Mutta hänen kompaniansa seisoivat totisena, hatut päässä, tuijottaen arvostelevasti luutnanttia, jonka käytöstä he eivät käsittäneet.

— Näitkö, — kuiskasi muuan heistä vierustoverilleen, — heitti multaa ryssän hautaan?

Samassa kiintyi porilaisten huomio omituisen näköiseen olentoon, joka tulla kaahasi pellon poikki, seiväs olalla kahlaten poljetussa laihoodissa. Hänellä oli venäläisen husaarin shako päässä ja vyötäisillä keltainen hihna. Hän juosta hölkytti käheästi nauraen ja pysähtyi porilaisten eteen.

— Ryttiä . . . paljon ryttiä . . . ampuuvat — pum! Mutta Ruupe ei kuollut, — tolitti hän.

— Eikös Ruupe sitten ole ryssä? — kysyi äskeinen mies, joka oli huomauttanut toverilleen Oljemarekin omituisesta käyttäytymisestä.

— Ei! Ruupe suomalainen . . . pum! Ampuu kaikki ryttät — pum!

Ja hullu tähtäsi seipäällä, painaen toisen silmänsä kiinni.

— Mistäs Ruupe on tuon lakin saanut?

Tämä otti shakon käteensä ja katseli sitä ihailleen.

— Ruupe kenraali . . . ampuu kaikki ryttät! Käänöt kiviaitaan päin, mart!

Ja Ruupe kääntyi mahtavan näköisenä selin pori-

laisiin, seiväs olalla, otti pari askelta eteenpäin ja tökkäsi ilmaan. Sitten hän teki uuden kokokäännöksen, astui takaisin ja tökkäsi taas ilmaan.

— Pukt! — sanoi hän.

Miehiä nauratti. Mutta yks' kaks' hörästi Ruupekorviaan ja rupesi veisaamaan:

— Maatkaatten vahvatt' rauhatt'
mee täällä tuonen kauhatt'
olkaamme valmiit vaan . . .

Hänen äänensä rämähteli. Siinä ei ollut minkäänlaista nuottia, olihan vain tuollaista yksitoikkoista jollotusta. Samassa hän tunkeutui haudan ääreen, pirskautti seipään kärjellä multaa hautaan ja lausui:

— Maatt' olet tinä tullut . . . maakti pitää tinun jälleen tuleman!

Eräs vihollisen sotilaista talutti hänet syrjään. Mutta Ruupe tempoili vastaan. Päästyään irti hän teki kokokäännöksen, kommentaen: »Käännöt kivi-aitaan päin, mart!» ja tökkäsi venäläistä seipäällä selkään.

— Pukt!

— Ruupe, tule tänne! — huutelivat porilaiset.
Hullu juoksi heidän luokseen.

— Älä mene sinne . . . ryssä ampuu!

Ruupe katsahti hätäisesti taaksensa, ja hänen toistaan kaukana olevat silmänsä räpyttivät tiheään.

— Ryttyä ampuu . . . ampuu te! Ruupenkin ampuuvat, mutta ei kuollut! Pum!

Ja nauraa räkättäen lähti mielipuoli juoksemaan taistelulentalle päin seiväs kädessä.

Hauta oli luotu umpeen. Venäläiset pystyttivät sille pienen puisen vinoristin ja asettivat kuusen-havuista tehdyn seppeleen sen nenään. Sitten he kokoontuivat yhteen kuin karjalauma ja Oljemarckin viitatessa lähtivät paarustamaan kylää kohti.

— Komppania . . . käännös vasempaan — päin!

Mutta Oljemarckin ääni kaikui harvinaisen heikkona ja alakuloisena.

X.

Armeija oli kokoontunut jumalanpalvelukseen Lapuan kentälle. Oli kulunut puolitoista viikkoa tais-
telusta. 15. päivän iltana oli kaatuneet juhlallisesti
siunattu ylipäällikön ja hänen esikuntansa läsnä-
ollessa. Nyt oli Klingspor lopullisesti asettunut La-
pualle, sillä päämaja oli äsken Udestakaarlepyystä
siirretty tänne.

Joukot seisoivat laajassa neliössä, soittokunta sen
lännenpuoleisella sivulla. Etelänpuoleinen sivusta oli
auki. Upseerit olivat asettuneet joukkojensa eteen,
neliön sisäpuolelle, paitsi alempia, luutnantteja ja
vänrikkejä, joiden paikka oli komppanioissaan. Yli-
päällikkö esikuntineen oli sijoittunut keskustaa
vastapäätä, huomattavasti erilleen joukoista, kenttä-
papin taakse, joka melkein neliön keskellä seisten
kuuluvalla äänellä julisti päivän merkitystä.

Oljemarck seisoi komppaniansa sivulla, vastapäätä
pappia. Hänen oikealla puolellaan olivat savolaiset.
Pataljoonan saarnaaja Berndt Johan Gadd, jonka
kaljua päälakea aurinko hyväili, huusi sanansa yli
joukkojen. Hatut kädessä, kiväärin jalalla, kuunteli-
vat nämä tuota kirkasta, kaikuvaa ääntä.

— Meillä on syytä tänäpäivänä ylentää sydä-
memme Herran Sebaotin, sotajoukkojen Jumalan

puoleen, joka niin ihmeellisellä tavalla on tehnyt voimansa tiettäväksi . . . — pauhasi pastori ruotsinvoittoisesti. Hänen pyöreät kasvonsa hehkuivat punaisina innosta ja kuumuudesta.

Oljemarckin mieliala oli iloinen. Kalvava tunnontuska oli vähitellen haihtunut ja rauha täyttänyt sydämen. Hän ymmärsi taas voiton merkityksen. Tällaisista tapahtumista sopi runoilijoiden laulaa. Se turtuneisuus, joka viikon päivät oli häntä painanut, oli tipotiessään. Hän eli ja hengitti taas. — Sitäpaitsi — hänetkin oli ehdotettu ylennettäväksi. Siitäkin hän oli iloinen.

Niin — syytä olikin kiittää Jumalaa, sotajoukkojen Herraa. Tämä armeija tässä ei tosin muodostanut mitään paraatijoukkoa . . . siksi huonosti vaatedettu se oli. Mutta — miehet olivat parsineet pukunsa, siistineet itsensä ja seisoivat nyt silmät pestyinä korkean taivaan alla, jonka kupu oli niin vaalean sininen. Jossakin ylhäällä, kirkkaassa autereessa, lauloi leivonen ihan pakahtuakseen, siten säestäen pastorin saarnaa.

Pappikin oli kuullut leivosen täysirintaisen laulun. Hän sovitti sen sanoihinsa:

— Linnutkin taivaan alla ylistävät heidän luojansa . . . eikös sitten ihmisen lapsi, jolle Jumala on antanut sielun ja hengen . . .

Niinpä niin . . . heikkoja he olivat ruumiillisesti, sodan rasittamia ja näännyttämiä. Sen näki miesten kuihtuneista kasvoista, jotka olivat kuin venyneet ja käyneet vakoja täyteen. Mutta — sitä kirkkaampi

oli heidän henkensä. Povi paisui ja aaltoili; ja ryhti oli harvinaisen suora.

Auringon säteet leikkivät metallitykkien kiiltävillä putkilla. Nekin oli tänä päiväksi hangattu juhla-asuun. Kukko-Kalle istui Moska-Ruunan selässä etuvaljakon keskimmäisenä miehenä. Hän oli syvästi liikutettu.

Kyllä osasi tuo Katti puhua . . . kauniisti ja sydämiin käyvästi. Pastorin ruotsinvoittainen ääntämistapakin liikutti Kallea. Noin varmaan puhui Jumalakin . . . korkein, kaunein kääntein. Tuntui kuin olisi ampunut haupitsilla. Pastori komensi patteria . . . ja sieltä pamahti ilmoille juhlallinen, komeasti kalskahtava sana, joka korkeassa kaaressa putosi alas riveihin, herättäen siellä ihastusta ja saaden sydämet rajusti sykkimään. Ne sanat olivat kuin merkkiraketteja, ja jokainen niistä piirsi taivaalle voiton säihkyvän käyrän. Näin selvästi ei Kalle sitä tuntenut, mutta jotakin tämäntapaista hän vaistoili kuunnellussaan pastorin saarnaa.

— Kun Gideon aikoinaan läksi midianilaisia vastaan, otti hän paljon väkeä mukaansa. Mutta — Herra sanoi hänelle: »Ylön paljon on väkeä sinun kanssasi, että antaisin Midianin heidän käsiinsä. Vie heidät veden ääreen . . . siellä minä koettelen heitä. . .»

Kalle muisti Uudenkaarlepyyn valtauksen. Siellä oli Döbeln juossut jokeen ja ollut vähällä hukkuu. Nyt tämä istui hevosen selässä prikaatinsa etunenässä juhlallisena, totisena. Ja musta nauha hänen valkoisella otsallaan paistoi niin ihmeen selvästi.

Kalle oli hetkeksi hairahtunut syrjään eikä kuullut, kun pastori vertasi heidän vähälukuisuuttansa Gideonin väkeen.

— Ja kun Joosua taisteli amalekilaisia vastaan, hän komensi aurinkoa ja kuuta: »Aurinko, seiso alalasi Gibeonissa ja kuu Aijalonin laaksossa . . .»

Papin sanat kantautuivat hartaina kuuntelevien joukko-osastojen takimmaisiiin riveihin.

— On se tuo Katti hiukan Jumalan hajuja haistelut, — kuiskasi Multanen Hirvoselle. Hän oli nyreissänsä siitä, ettei Collania, heidän saarnaajaansa, oltu määrätty tätä kenttäjumalanpalvelusta toimittamaan.

— Älähän mitä . . . juhlavasti se puhuu . . .

— Hiljaa rivissä! — suhahti vänrikki Aminoff, pataljoonan adjutanti.

Miehet vaikenivat, ja saarna jatkui. Pastori viipyi Joosuan sodassa tavallista kauemmin. Hän kuvasi, kuinka Jumala oli sallinut päivänsä paistaa heillekin siksi, kunnes vihollinen oli täydellisesti lyöty.

— Ja kun David seisoi filistealaisen edessä, joka oli suuri ja julma muodoltansa, sanoi hän: »Sinä tulet minua vastaan miekalla, keihäällä ja piikillä, mutta minä tulen sinun tykösi Herran Sebaotin, Israelin sotaväen Jumalan, nimeen, jota olet pilkannut . . . Tänä päivänä antaa Herra sinut minun käsiini . . .»

Niin se oli. Lapuan päivä oli se päivä, jolloin Jumala oli antanut vihollisen heidän käsiinsä. Pienen Davidin lailla he olivat käyneet Goljatia vastaan ja voittaneet . . .

Pastori lainaili Raamatun kertomuksista otteita, sovittaen niitä taistelupäivän tapahtumiin. Jokainen aselaji sai osansa. Kun kauniin kuvakirjan hän avasi noiden yksinkertaisten, hurskasten kansanmiesten silmien eteen. He näkivät siinä itsensä. Simsonin kolmesataa kettua oli kolmesataa tykinluotia, jotka polttivat venäläisten rivit. Tuliset hevoset, jotka profeetta Elisan palveluspoika näki Dotanin kaupunkia ympäröivillä vuorilla, oli urhoollinen ratsuväki, joka oli lähtenyt suojaamaan Jumalan voideltua, Ruotsin kuningasta. Se ei ollut suuri lukumäärältään, mutta vihollisten silmissä se moninkertaistui, ja he pakenivat sen rynnäköön tieltä.

Rakuunat suoristautuivat uljaina satuloissaan kuullessaan tämän mahtavan vertauksen.

Mutta ratsumestari Thede oli hermostunut. Hän oli istunut satulassa kuulematta koko saarnasta sanaakaan. Ei sen vuoksi, että hänellä olisi ollut mitään tällaista jumalanpalvelusta vastaan — ei, päinvastoin. Hän oli hienosti sivistynyt mies, harvinaisen herkkätuntoinen ja kunnioitti uskontoa sekä kaikkea ihmismieltä ylentävää. Mutta — häntä hermostutti se, että hevoset saivat seistä yhdessä kohden ja kantaa raskasaseista ratsumiestä, kun nämä aivan hyvin olisivat voineet laskeutua satulasta ja kuunnella saarnaa, seisten ratsujensa vieressä.

Hän oli suuri eläinten ystävä. Hevonen ja koira oli parasta, mitä hän maailmassa tiesi — varsinkin viimeksimainittu. Helpottaakseen eläinten vaivoja hän teki mitä tahansa. Niinpä hän oli ennen jumalan-

palvelusta kysynyt Döbelniltä, saisiko hän komentaa rakuunat satulasta jumalanpalveluksen ajaksi. Mutta eversti oli vastannut tyyliä: »*En kavallerist till fots är en styggelse inför Gud!*»¹

Tämä vastaus oli jäänyt Theden mieltä kaivelemaan. Kumpikohan mahtoi olla suurempi pahennus — sekö, että rakuuna olisi seisonut ratsunsa vieressä, pitäen sitä suitsista kiinni — vai se, että eläinparat vapisivat ja hikosivat raskaan taakkansa alla? Ratsumestarista oli asia niin selvä, ettei sitä kannattanut edes ajatella.

Hevonen vapisi hänen allaan. Hän tunsu, kuinka sen jalka- ja selkähakset vavahtelivat. Sitä kiusasivat kärpäset, jotka suurina parvina kiertelivät sen päätä ja korvia. Thede koetti varovasti puhalttaa niitä pois, — mutta eihän se auttanut.

— Ja Mooses ojensi kätensä meren ylitse: ja Herra antoi vetten juosta pois vahvalla itätuulella..

Pastori oli ehtinyt tähän kohtaan kauniissa kuvakirjassaan. »Ah! — kunpa olisikin tuullut!» — ajatteli Thede. Mutta oli tyven ja tikahtamaton helle.

Aikoikohan tuo kunnon Gadd kahlata läpi koko Raamatun, ennenkuin lopettaisi? Hevosparat... hevosparat!

Mutta — ikäänkuin olisi pastori kuullut tämän surunvoittoisen huokauksen hän tulikin saarnansa loppukohtaan. Hän oli vain tahtonut kuin viimeisenä valtavana näkynä vilahduttaa sotajoukon silmien

¹ Jalkaisin oleva ratsumies on pahennus Jumalan edessä!

edessä sitä voimatekoa, jonka Jumala teki Israelin lasten keskuudessa johdattaessaan heidät Punaisen meren yli. Se oli myös sellainen paikka, jossa sopi hiukan maalata . . . ratsujen harjat ja töyhtöpääkypärät, keihäiden kärjet ja sotavaunujen rattaat . . . faaraon kullasta taottu haarniska, joka sädehti tuon sekasorron keskellä kuin mereen painuva päivä. Ja sitten: tämän kaiken yli mahtava aalto, joka humisi ja kohisi, haudaten kaikki alleen . . . Mutta — tuon aallon kohinaa voimakkaampana kohosi toiselta rannalta ylistysvirren pauhu: »Hevosen ja miehen hän mereen syöksä! Herra on minun autuuteni ja kiitosvirteni!»

Ah, se oli taulu — taistelukuvaus! Pastori halusi tehdä vain lyhyen loppuveidon — kerätä yhteen nuo eriväriset kertomukset — laittaa niistä kuin kauniin kukkaisimpun. Hänen heleä äänensä kohosi yhä kirkkaammaksi, kun hän julisti:

— Ja tässä seisomme nyt . . . tämän verellä kastetun kentän päällä. Tämä on meidän Gibeonimme ja Aijalonimme . . . tämä Lapuan kenttä, missä amalekilaiset on lyöty ja pakoon karkoitettu. Tämä on se Efes-Dammin, jossa pieni David löi suuren Goltatin . . . se Punainen meri, jonka kautta Herra on johdattanut meidät pelastuksen rannalle. Kaikukoon siis meidänkin kiitosvirtemme hänelle, sotajoukkojen Jumalalle! Sillä tuolla ylhäällä (pastori nosti kätensä taivasta kohti) katselevat meidän autuaasti poisnukkuneet toverimme, upseerit ja sotamiehet, taivaan akkunoista tätä meidän jumalanpalvelustamme,

ja samalla hetkellä kuin täällä alhaalla kajahtaa kiitosvirsi, kajahtaa se myös tuolla ylhäällä, taivaan saleissa: *Te Deum laudamus!* Me ylistämme Sinua, Herra! Amen.

— Olipa juhlallinen saarna! — kuiskasi Multanen Hirvoselle. Hän ei nyt enää pahoitellut, ettei Collan ollut päässyt sitä pitämään.

Soittokunta soitti virren »Meidän linnamm' on Jumala taivaassa». Joukot yhtyivät siihen. Valtavana vyöryi sävel yli kentän, kantautui metsään, ryntäsi yli joen. Kaiku kuljetti sen kylään kuin riemu-saatossa. Se tulvi talojen välitse . . . piiritti pienet mökit, joiden ympärillä viikko sitten oli kuoleman arpa lyöty. Kukko-Kallen poskia pitkin vierivät suuret kyyneleet. Hän ajatteli, kuinka Gestrin seisoi taivaan salissa kädessä suuri, kultasyrjäinen virsikirja . . . ja kuinka hänen toisen olkapäänsä yli veisasi luutnantti Magnus Blum ja toisen vänrikki v. Qvanten. Mutta paroni Ramsay, joka oli kuulunut esikuntaan, veisasi samasta kirjasta itse Jeesuksen kanssa, kaatuneen miehistön seistessä ruoturintamassa heidän edessään ja laulaessa ilman kirjaa. Ja heillä kaikilla oli vitivalkoiset univormut ja kultainen kunniamerkki rinnassa . . .

Pastori Gadd lopetti Isä-meidällä ja Herran siunauksella. Sen jälkeen hän nopein askelin perääntyi ylipäällikön esikunnan luo, missä herrat kiittelivät häntä kunniaa tehden.

Adlercreutz ratsasti neliön keskelle, otti hatun päästä ja huusi:

— Herrat upseerit, aliupseerit ja sotilaat! Eläköön isänmaa! Eläköön!

Ja nyt kajahti tuhansista kurkuista vielä valtavampi eläköönhuuto kuin äskeisen virren sävel. Sotamiehet huusivat niin paljon kuin jaksoivat, muutamat vielä senkin jälkeen, kun toiset jo olivat lopettaneet.

Komentosanat kajahtelivat. Joukot rupesivat marssimaan Klingsporin ja hänen esikuntansa ohi. Ratsumestari Thede paljasti sapelinsa ja komensi:

— Käymäjalkaa . . . tahdissa, mars!

»Jalkaisin oleva ratsumies on kauhistus Jumalan edessä», ajatteli hän. Niin se kyllä oli . . . mutta olisi pitänyt eläimiäkin säästää . . .

Nuori luutnantti Blume marssi komppaniansa sivulla iloisin, kirkkain kasvoin. Hänen veljensä oli kaatunut, mutta suru ei nyt painanut hänen sydäntään. Hänestäkin tuntui, kuin yhtyisivät tänä päivänä elävät ja kuolleet . . . yhteiseen, suureen juhlaan, joka liitti toisiinsa taivaan ja maan. Kiuru, joka nousi korkeuteen, vei riemuviestin täältä alhaalta tuonne ylös . . . sinertäviin autereihin, ja sen korkeudesta kaikuva laulu oli kuin autuasten vainajien vastaus. Kirkonkellot soivat.

Blume kohotti päänsä pystyyn ja kuiskasi itseksensä:

— Terve, Lapuan aurinko.

XI.

Suuri kirjeiden kirjoitusviikko. Koko armeija istui pöytien ja penkkien ääressä ja kirjoitti kotiin.

Eräs seppä oli tarjoutunut posteljooniksi. Kahdesta pankkoriksistä hän oli lupautunut toimittamaan perille upseerin kirjeen. Aliupseeri sai maksaa puolet siitä ja sotamies 12 killinkiä. Pöytiä ja penkkejä kannettiin pihoille ja kedoille, ja komppaniat kirjoittivat aamusta iltaan.

Kukko-Kallekin oli innostunut kirjoittamaan. T. s. hän ei osannut sitä itse, mutta muuan tovereista teki sen hänen puolestaan. Siihen meni puoli päivää. Mutta se maksoi vaivan.

Kalle istui toverinsa vieressä ihailien, kuinka tämä kieltään poskessa pyöritellen piirteli koukeroita paperiarkille. Kirjeestä tuli pitkä, mutta sehän oli hyvä. Saipa Liisa siten tietää hänen tähänastiset elämänvaiheensa.

Hän pyysi toveria lukemaan sen.

»Syvästi rakastettu ja korkijasti kunnioitettu Liisa Karppinen, Minun hellä morsijaimeni.

Minä olen täällä suurilla Sotakentillä ollut terveenä, vain kerran putonnu sulaan kokkolan lähelä, jota samaa herran armolahjaa minä toivotan sullekki kalliististi Rakastettu morsijaimeni. Olen käyny

lähellä oulua Joka on suuri kaupunki. Meiän patterin Mies jussi visti¹ kävi siellä ja sano että se on oikee maalikylä suurempi kuin Praahe, jonka minä tunnen katinhantää myöten. Me olemme perräytyneet pitkin Kustia² vihollinen on ajannu takkaa mutta ei me olla peljätty kun Miehet sano Että atleri on sanonu Että kyllä minä vielä otan ryssää Sarvista kiini. Ja ottikin Siikajoella, jossa on kirkko ja Komia tapuli ryssät ampuivat Kelloluukuistakin, mutta Miehet tiuttelivat niitä kuin Oravia oksalta mettässä Siellä minä sain Pruustinnalta Perunoita ja kallaa Mutta ryssät Söivät ne tulilla...

— Kuule, duoda... — keskeytti Kalle lukemisen, — ei ne syöneet muuta kuin perunat. Sinä olet kirjoittanut väärin.

Kirjuri raappi niskaansa.

— Tuota... samahan se nyt on... kun minä olen kirjoittanut. Eihän tuo nyt ole niin iso vale.

— Joo... mutta se on vale kuitenkin. Ja meidän rovasti sanoi rippikoulussa, ettei saa koskaan valehdella.

— Korjataan sitten lopussa.

— No niin... mutta sanooko siinä, että minä itse annoin ne potaatit ryssille? — tiukkasi Kalle edelleen.

— Kyllä tässä on... »Minä annoin ne itte ja pistivät ne Poskeensa kuorine päivineen, niillä oli vain Palttina Pöksyt...»

¹ Qvist.

² Rannikkoa

— Kuule . . . duoda . . . sanooko se siinä, että niillä sotamiehillä . . . duoda, oli palttinapöksyt? — kysäisi Kalle taas, jonka hitaissa aivoissa nousi hämärä kuva, kuin olisi perunoilla ja suolakalalla ollut housut.

— Sanoo . . . kuulehan . . . » niillä Sotamiehillä joita minäkin puhuttelin tulkin Kautta. Se oli Majuri, ja kotoisin moskovasta joka on sielä pietarin Takana ja Se sotamies joka tolkkasi oli käynyt Kiven navalla . . . »

— Ei, kuule . . . se oli käynyt Pietarissa, — huomautti Kalle.

— Niin, on . . . tässä lukee . . . » ja pietarissa kolme kertaa enonsa kanssa.»

— No . . . se on oikein. Luehan eteenpäin.

Kirjuri luki. Seuraavassa Kalle kertoi Siikajoen taistelusta ja omasta osanotostaan siihen. Hän oli helssannut ryssiä heelviikillään, mutta illalla ilman vihaa syöttänyt perunoita ryssille. (Se sanottiin siis jo toistamiseen.)

»Sillä ihmisen pittää osata erottaa viha ja Rakkaus. Päivällä on viha paikallaan, sillä muuten ei saattaisi Ampua, mutta se annetaankin sellainen kiven Pahkura sytämeen. Ettei sitä Sulata pois mikkään Se on sotaelämä sellaista. Mutta illalla Se otetaan pois niinkuin lesti kengästä kun se on kuivanut. Silloin se on pehmeä taas.

— Ei . . . kuule . . . duoda . . . ei se nyt Liisa saa selvää, — tuskitteli Kalle. — Se luulee, että minä tarkoitan kenkää.

— No . . . kenkähän sinä tarkoitatkin!

- Enpä kun sydäntä.
- Molempia . . . sehän on vertaus.
- Niin on . . . mutta Liisa ei ymmärrä, kumpi on kova, kumpi pehmeä.
- Vuoron perään kumpikin. Sydän aamulla ja kenkä illalla . . .

Kalle kyhnytteli niskaansa. Ei se kirjuri ollut osannut oikein tulkita hänen ajatuksiaan.

— No . . . luehan eteenpäin. Korjataan sitten loppuun. Onko siinä vielä tilaa?

— On.

— No . . . anna mennä sitten.

Kirjuri jatkoi:

»Mutta lapualla me pehmitimme ryssän oikeen pehmeäksi. Se Pötki Pakoon häntä Koipien välissä ja poltti kylän jossa oli sen haavoittuneita oli Surkijaa kuulla niiden huutoa mutta ei voinut mittään kun Savua oli niin paljon. Jäsriini kaatui meidän rakas Päälikkö josta jokainen mies tykkäsi eri lailla. Se oli urhoollinen Herra ja se Ammuttiin keskeltä melkeen Poikki. Minä vuotatin Kyyneleitä, mutta ei se auttanut. Jästriini oli kuollut ja aamulla se vielä laului. Se sano minulle Että annetaanpa Kalle niille hapankaalin Syöjille taas Putaatteja keiton jatkoksi. Se Tarkotti Tykin Kuulia Ja mehän annettiin Pojat eri käskystä.»

— Se on oikein pantu! — innostui Kalle. — Luehan eteenpäin.

— Annahan kun pannaan tupakka välillä.

Miehet pistivät piippuun ja juttelivat. Pöytiä oli

pitkä rivi talon pihalla. Kankeat sormet piirtelivät kirjaimia, ja posket hehkuivat. Koti ja omaiset olivat tulleet niin tavattoman lähelle tänä hetkenä. Tuntui melkein siltä, kuin olisivat he seisonet tässä ympärillä odottamassa noita rakkaita rivejä.

— Pojat, osaattekos tehrä huutomerkkiä! — huusi Torski, turkulainen, pöytärivin toisesta päästä.

— Sehän on kuin painetti pystyssä, alla kiväärin kuula.

— Mä panen semmoisen!

— Kenelle sinä kirjoitat? — huudettiin.

— Hentulle tiättyst'!

Kalle kysyi:

— Onkos meidän kirjeessä huutomerkkiä?

— Ei ole . . . en minä osaa sitä tehdä.

Kalle saapasteli Torskin luo.

— Kuule . . . duoda, näytähän, minkälainen se on, se huutomerkki.

Torski piirsi pistimellä maahan pitkän viivan ja kaivoi pienen kuopan sen päähän.

— Tollainen se on . . . mutt' tiäräks, minkälaiseen paikkaan se pannaan?

— En.

Torski kuiskasi jotakin Kallen korvaan. Tämä punastui. Ei hänen kirjeessään ollut sellaisia paikkoja.

Hän palasi. Kirjuri kysyi:

— No . . . minkälainen se on?

Kalle sylkäisi.

— Emme me sitä tarvitse. Se on joutavaa.

— Niin . . . mitä tykkiväki tekee pistimellä . . .

niillä on paremmat vehkeet, — nauroi äskeinen huutomerkin selittäjä.

— Niin on, — vahvisti Kalle ja kopautti piipun perät kenkäänsä kärkeen.

— Voi häijy, kun panit maahan . . . olisit antanut mulle, — torui muuan hämäläinen.

— Ota tuosta. Kalle sylkäisi piipun periin.

Miehet nauroivat. Osasi se Kukko-Kalle toisinaan olla oikea koiranleukakin. Perien pyytäjä töpehti eteensä.

— No . . . jatketaanpas, — kehoitti Kalle. — Mitäs siinä sitten seuraa?

Kirjuri luki:

»Ja mitä siihen Rakkauden asiaan tulee niin minä en ole kurkistellut Syrjään toisia tyttöjä vaikka ovat ne mulle lirkutelleet . . .»

— Kuule, — keskeytti Kalle, — siihen sopisi huutomerkki.

Hänen piti piirtää se maahan turkulaisen neuvon mukaan. Ja kirjuri raapusti sen »lirkutelleet»-sananjälkeen.

Kalle tarkasteli sitä.

— Hyvä tuli. Kyllä se Liisa ihmettelee, että mikä hän varsta se tuo on, mutta arvatkoonpa!

Luku jatkui. Loppuosassa kirjettä Kalle kertoi rakkaudestaan, joka ei ollut paleltunut talven pakka-sissa. Hän kuvaili, kuinka hän leiritulilla oli muistellut Liisaa ja lähettänyt tälle terveisiä pohjoistuulen mukana sinne Kuloveden rannalle ja kuinka hän ei tulisi mieltiettyään unhoittamaan, vaan olisi tälle

uskollinen hamaan »kalpeaan kuolemaan» asti, jos Jumala kaikkiviisaudessaan hänen kohdalleen sellaisen sallisi. »Mutta tähän saakka hän on varjellut minut sekä moska ruunan, josta olkoon kiitos Ijan-kaikkisesti.»

— Siinäkö se oli?

— Siinä se oli . . . ja kyllä siihen tulikin pituutta.

— No . . . ei se paljon painoa lisää sepän selkä-repussa, — nauroi Kalle. — Kaksitoista killinkiä on myös rahaa.

Hän oli koonnut ne juomarahoina pienistä palveluksista. Sitäpaitsi hän oli uskollisesti säästänyt palkkansa, joka hänellä oli neulottuna takin vuorin väliin. Ne tulisivat uuden talon avuksi, kun hän keran pääsisi omaa kotia perustamaan.

— Mutta . . . duoda . . . Liisa ei tiedä, mikä Moska-Ruuna on. Se pitää selittää, — tuumi Kalle hetken kuluttua, pidellen kirjettä kädessään. Ihmeellistä, että tuollainen paperinpalanen sisälsi niin paljon asioita.

Se lisättiin kirjeen loppuun, samoin se tärkeä tieto, että Kalle oli jo oppinut tavaamaan. Siitä saattaisi sopivassa tilaisuudessa mainita rovastille kinkereillä — jos sellaisia sota-aikana pidettiin. Kun edellämainitut lisäykset oli tehty, kirjoitti kirjuri Kallen nimen alle, ja tämä varmensi sen puumerkillään.

— Tuommoista minä olen käyttänyt, — kehaisi hän, katsellen pää kallellaan kättensä töitä. Hän oli piirustanut hinterän latinaisen K:n. Toveritkin tulivat sitä tarkastelemaan.

— Niinhän toi on kuin hyttynen takajaloillaan, —
ivaili Torski toisten nauraessa.

— On se yhtä hyvä kuin sinun huutomerkkisi, —
puolusteli Kalle itseään.

— Tuollainen sinun puumerkkisi pitäisi olla, —
huudahti eräs hänen tovereistaan, joka oli kätevä
piirustamaan.

Annas katsoa, mikä sieltä nyt syntyisi. Kalle seu-
rasi kieltänsä pyöritellen toverin piirustusta. Raap-
paisuja — niinkuin kissan kynnen raappimia . . . sit-
ten pysty viiva, hiukan kupera kuin ahvenen selkä.
Sahalaitainen helтта ja avoinna oleva nokka . . .
pöyhkeä rinta . . . ja jalat juhlallisessa marssi-
asennossa.

Kalle unohti harminsä ihaillessaan toverin kätevää
työtä. Se oli koko konstvärkkäri . . . niin pudisteli
pistimen kärjestä kuin ei mitään . . . sulavia viivoja
ja koreita kaaria. Kiekaava kukko siinä tepasteli
ilmielävänä.

— Ka se! Siinä on Kallen puumerkki! — nauroivat
miehet.

— Kukkokiikaa! — luikkasi toinen koiranleuka,
hämmästyttävän hyvin matkien kukon laulua.

Ei Kalle itsekään käsittänyt, kuinka se tapahtui.
Kaikki kävi salaman nopeasti, nopeammin kuin ku-
kaan noista ympärillä seisovista miehistä olisi osan-
nut aavistaa. Kukon matkija makasi maassa pitkäl-
lään, ja Kalle seiso i kalpeana huohottaen keskellä
miesparvea.

— Siinä on sulle puumerkki! — puuskutti hän änkyttäen. — Ja joka haluaa, saa samanlaisen, — lisäsi hän hirvittävän rauhallisesti.

Toverit olivat hämmästyneet. Ensi kertaa nähtiin Kukko-Kalle vihassa. Tämän huulet vavahtelivat, silmät räpyttivät tiheään, poskilihaksissa nyki omituisesti. Ne olivat kalpeat, kalpeat kuin lumi. Näki, että suuttumus oli vallannut hänet sydänjuuria myöten.

Kukon matkija kömpi pystyyn ja tarttui pistimeensä. Hän oli uhkaavan näköinen. Kyräten Kallea kulmainsa alta hän sähisi:

— Odotas... Ku- (hän aikoi sanoa »Kukko», mutta ei uskaltanut)... ku-kurja... Kyllä minä vielä näytän!

— Näytä vain, — tuumi Kalle rauhallisesti. Hänen vihansa alkoi lauhtua. — Minä näytän sinulle myös joka kerta puumerkin.

— Sano »luumerkin», se passaa paremmin, sillä hujautitpa oikein olan takaa! — nauroi Torski.

— Vaikka huutomerkin, — ähkäisi Kalle.

Mutta — sitten häntä rupesi kaduttamaan. Hän oli lyönyt lähimmäistään... ensi kertaa elämässä. Kukon matkijan poski oli ajettunut. Kalle vapisi, mutta sen vavistuksen aiheutti nyhkytys, joka nyt pudisteli häntä.

— Kuule, kaveri, anna anteeksi, että löin, — puheli hän niiskuttaen. — Turmelus valtasi minut. En ymmärrä, kuinka se sillä lailla...

— Joo... se on oikein, sopikaa, pojat! — kehoittivat toiset. — Mitäs te vihaa kannatte, oikeat miehet.

— Joo... ja tämä Huuki vielä miesten mies... sellainen ampujakin, — jutteli Kalle. — Kuule... saat matkia kukkokiikkaa, en suutu enää, vaikka joka päivä kiekuisit. Anna anteeksi!

Huukia rupesi naurattamaan. Kalle oli niin surkean näköinen, ettei häntä nyt olisi tuntenut äskeiseksi karhuksi.

— Samantekevä, — virkkoi hän. — Mutta... kyllä sinä teit minusta rakkopillin puhaltajan.

Hän hiveli paisunutta poskeaan.

— Kuule... siansappiviinalla se paranee, — lepytteli Kalle. — Minulla on siansappiviinaa.

Ja Kalle haki repustaan pullon ja rupesi voitelemaan riitatoverinsa poskea.

— Eivät Porin rykmentin miehet riitele keskenään, — sanoi Kallen kirjuri. — Muistattehan, mistä Noffi puhui tervehdyksessään. »Mainehikkaasti on veri teitän keskessänne vuotanut etestä poljetun syntymämaan.» Ne, jotka ovat vuodattaneet verta yhteisellä tappotantereella, eivät voi vihata toisiaan.

Se oli kuin päätössana tehdylle sovinnolle. Kuin olisi itse Aminoff, kenraali Aminoff, seisonut rykmenttinsä edessä ja puhunut sille isälliseen, lempeään tapansa.

Mutta — tästä lähtien eivät toverit enää Kukko-Kallea kiusanneet. Heille oli yht'äkkiä kirkastunut, mikä siveellinen suuruus ja voima tuossa yksin-

kertaisessa tykkimieheissä asui. He olivat pitäneet hänestä aina, niinkuin pidetään ihmisistä, joita heikkojen järjenlahjojen vuoksi silloin tällöin kiusataan. Mutta nyt he rakastuivat häneen; he olivat vilahdukselta nähneet hänen sielunsa, tuon viattoman ja hurskaan sielun, jossa ei ollut vilppiä. Tätä rakkautta enensi vielä se yllättävä havainto, että Kalle omisti sellaiset ruumiinvoimat. Kyllä se oli ennenkin tietty, sillä olihan Kalle nähty monta monituista kertaa työntämässä tykkiä rattaasta tai kiskomassa peräköydestä. Mutta tuota voimaa ei oltu koskaan uskottu pyhän kiivauden saavan liikkeelle. Nyt se oli todettu: Kalle osasi suuttua. Tuo ominaisuus, joka oikeastaan kuuluu ihmisen luonteen heikkouksiin, koroitti hänet nyt miesten joukkoon. Mutta ei yksin tämä, vaan ennen kaikkea se, että tätä ominaisuutta vastasi toinen, luonteen omaisuuspuolelle kuuluva: mielen jalous, joka niin kauniisti ilmeni katumuksena ja anteeksipyyntönä. Tuota mielenjaloutta eivät toverit koskaan olisi oppineet tuntemaan ilman tätä suuttumusta. Se oli kuin varjo, jota vasten tämä viimeksimainittu nyt kirkkaammin loisti.

Tämä havainto valtasi miehet niin, että he hurmiossaan kohottivat Kallen käsivarsilleen ja juhla-saatossa kantoivat pöytien ympäri. Hurraten ja eläköötä huutaen siinä mentiin ympäri pihaa, ja se, joka kovimmin huusi, oli Huuki.

Lutnantti Oljemarck kuuli melun huoneeseensa ja riensi portaille katsomaan.

Hänkin oli kirjoittamassa kotiinsa, kun hänet noista suloisista ajatuksista oli temmannut pihalta kuuluva huuto ja hurraus.

— Mitäs te nyt, pojat?

— Joo, herra luutnantti! Me juhlimme Kallea, joka on rykmentin paras mies!

— Sanokaa vain Kukko-Kalleksi, älkää kierrelkö! — huuteli riemukulun pitäjä.

Hänetkin oli yht'äkkiä vallannut sellainen merkilinen vapautuksen tunne — aivan kuin olisi hän hengessään päässyt kohoamaan jollekin korkeammalle asteelle, josta tämä toisten olkapäillä ratsastus oli kuin jonkinlaisena vertauskuvana.

Tämän viimeinen jalomielisyyden osoitus sai maljan vuotamaan yli reunojensa. Miehet pysähtyivät keskelle pihaa ja heittivät Kallea korkealle ilmaan.

— Eläköön, Kukko-Kalle! Eläköön!

Kävi niin kuin monesti tässä matoisessa maailmassa, että pilkkanimestä tuli kunnianimi.

Kukko-Kalle oli tästä päivästä lähtien rykmentin lempilapsi.

XII.

Oljemarck makaili pirtin penkillä selkäänsä seinään nojaten. Hän oli murjotuspäällä. Toivottua ylenystä ei tulisikaan. Adlercreutz oli pyyhkinyt hänen nimensä pois esityslialta. Esikuntapäällikön adjutantti oli sen hänelle kertonut.

Niinpä niin . . . johan hän oli sitä ihmetellytkin, että Adlercreutz hänelle . . . entisen Anjalan miehen pojalle . . .

Hän hymähti katkerasti ja rupesi seuraamaan talonväen puuhia. Niin . . . asukkaat olivat palanneet piilopirtiltä ja tavalliset arkityöt alkaneet jälleen. Epävarmuus, joka aluksi oli painanut kyläläisten mieltä, oli haihtunut. Armeijan voitto antoi uutta toivoa ja rohkeutta. Korjattiin rikkiammuttuja seiniä ja ikkunoita. Kaikkialta kaikui vasaran kalke. Suomen kansa uskoi taas tulevaisuuteen ja kohensi sortuneita kotejaan.

Isäntä, leveäharteinen talonpoika haki pirtistä höylää. Hän oli ylisillään, ja päättäväisyys kuvastui hänen kasvoistaan. Oljemarck katseli, kuinka hän tarkasteli höylän terää tyynesti ja hätäilemättä. Hänen jokainen liikkeensä ilmaisi varmuutta ja määrätietoista pyrkimystä. Sota oli vain väliaikaista. Se pyyhkäisi yli seudun kuin myrsky, ja sen alta paet-

tiin. Mutta — sen ohimentyä palattiin entisiin askareihin.

Isäntä oli valinnut höylän ja asteli verkkaan ulos.

Oljemarck katsahti karsinan puolelle. Siellä naisväki hääräsi puuhissaan. Emäntä häkilöi hamppua, ja talontytär kehräsi lampaanvilloja. Pieni, seitsenvuotias pojan naskali käsitteli sotilaskivääriä, jonka käyttöä Mikko Tossavainen hänelle parast'aikaa neuvoi. Ase oli liian raskas miehen-alulle, mutta siitä huolimatta tämä hiessä päin teki temppuja, tosin kömpelösti ja vaivalloisesti, mutta sittenkin koko lailla mukiinmenevästi.

— Kivääri jalalle . . . vie! — komensi Mikko huonolla ruotsillaan, joka nauratti Oljemarckia. Poika teki liikkeen.

— Kas niin . . . sotamies sinusta tulee! — innostui Mikko. — Mutta — osaatko sylträtä?

Poika ei sitä ymmärtänyt. Mikon piti näyttää. Huonosti se kävi häneltäkin, sillä hänen aikansa oli enimmäkseen kulunut hevosen hoidossa. Mutta saihan hän viimein pojan oppimaan.

— Nyt olen minä Atlekreus ja sinun pitää sylträtä minulle, — toimesi Mikko, pannen hatun päähänsä ja astuen ovelle. Siellä hän pyörähti ympäri, otti juhlallisen muodon ja komentaen: »katse vasempaan!» — lähti astumaan pirtin peräseinää kohti pojan ohi.

»Kannattaakin!» ajatteli Oljemarck, vaipuen jälleen entiseen murjotukseensa, josta Mikon touhu oli hänet hetkeksi tempaissut.

Poika seiso i kivääri jalalla, odottaen kysymyksessä olevaa komentoa.

— Sylträ jeväär!

Poika nosti kiväärin kunniantekoasentoon ja seurasi tukin suojasta Mikon mahtavaa marssia.

Mutta nyt huomasi Oljemarck jotakin olevan virossa ja sekaantui leikkiin.

— Väärin sinä neuvot, — sanoi hän kulmat kurtussa, pystyyn vääntäytyen. — Ensin komennetaan »skyldra gevär!» ja sitten vasta »katse vasempaan!»

Mikko kynsi niskaansa. Niinhän se taisi olla.

— No . . . otetaan alusta!

Hän talsi lähtöpaikalleen. Oljemarck komensi:

— *Skyldra gevär!* No . . . lähde nyt! Hänkin oli yht'äkkiä innostunut leikkiin.

Mikko lähti harppaamaan.

— Katse vasempaan! (Älä sinä katsele, — huomautti hän Mikolle, joka piti silmällä pojan tempuja.) — Kas niin . . . Katse eteen — päin! Niin . . . niin se tehdään. Mutta . . . osaatkos sinä marssia upseerin ohi?

Poika juoksi ovelle.

— Heitäpäs kivääri sinne. Ensin otetaan tavallinen kunnia eli honööri. Näytähän, Mikko.

Mikko teki työtä käskettyä. Hän näytti, miten oikea käsi vietiin hatun reunaan kuuden askeleen päässä esimiehestä ja vetäistiin sitten alas, kun oli sama verta astuttu tämän ohi. Poika oppi sen tuokiossa.

— No . . . koetetaanpas!

Mikko istahti penkille hattu takaraivolla. Poika sai marssia hänen ohitseen ja tehdä kunniaa.

— Sotamies sinusta tulee! — kehaisi hän. — Mutta — osaatkos anmäällata?

Mikko selitti »anmäällauksen». Niin ja niin se tapahtui.

— Tulepas nyt ja ilmoita, että vihollinen lähestyy metsän takaa.

Poika harppasi ovelle. Hän oli saanut päähänsä Mikon hatun. Marssien terhakasti tämän eteen hän käsi hatun reunassa rupesi toimittamaan:

— Herra kontraali... Häntä hiukan ujostutti ja hän nauraa tirskautti.

— Älä sinä läpsytä! No... mitenkä se oli?

Poika ryhdistäytyi ja yritti uudelleen.

— Herra kontraali! (Samassa putosi hattu hänen silmilleen.) Mettä lähestyy...

Mikko löi polviinsa ja nauroi.

— Vihollinen lähestyy... metsän takaa!

Tempputta suoritettiin, kunnes se meni. Poika oli iloinen. Hän teutaroi lattialla, komennellen ja karjhdellen. Juosten äitinsä luo hän huudahti:

— Mun pitää päästä mukahan!

Äiti työnsi hänet syrjään.

— Mikhä sä vielä...? Pyh, kaikkea!

— Oonhan mä ollut kirkoss'kin! — tuumi poika.

— Niin... mutta siellä ei oookkaan henki vaarass'.

Isäntä tuli taas pirttiin. Hän oli kuullut vaimonsa vastauksen.

— Mikhä se Antti nyt aikoo?

— Sotahan pitää muka päästä! — tuhahti emäntä. Isäntä rupesi hiomaan veistä. Hänen suunsa mutruili omituisesti.

— Vai sotahan! Se on liian aikaasta vielä . . .

— Menihän setä Juhanikin! — väitti poika vastaan.

— Meni — ja jäi myös . . .

Oljemarck oli kuullut, että isännän veli oli taistelun aikana ottanut muutamalta kaatuneelta kiväärin, juossut ryntäävien riveihin ja pyytänyt panoksia. Hän oli saanut. Pari laukausta ammuttuaan oli vihollisen kuula kaatanut hänet.

— Paljon on sinne mennehiä, vähän takaasin tullehia, — huokaisi emäntä ja keskeytti työnsä.

Hän istui kädet helmassa, katsellen koppaa, johon hampunkuituja oli jo kerääntynyt melkoinen määrä.

— Kangas pitää aloottaa . . . mutta kannattaakhan vielä? Saattaa ryssä tulla vielä takaasin.

— Ei tuu enää. Pietaria kohti painaa, — vakuutti isäntä. Hänen huulensa vetäytyivät kireälle. — Mä ainakin lähren viikon päästä heinähän!

Emäntä huokasi.

— Vainiotkin on tallattu . . . mistähän leipää saarahan?

— Pannahan pettua . . . kyllä sillä talven selkä katkeaa. Syksyllä kylvetähän uurestaan.

Niin . . . siinäpä se oli — kylvetään uudestaan. Mutta mistä saatiin siementä?

Niinpä niin . . . se oli polttava kysymys. Kato oli käynyt kahtena vuotena . . . puhtaaksi oli vienyt. Ja nyt tallasi sotaväki tämänkinvuotisen laihon.

— Kymmenesti mä annan peltoni tallata, kunhan ryssä vain selkähänsä saa! — intoili isäntä. — Paremmiin kasvaa ensi vuonna.

— Mutta . . . milläs kylvät?

— Vaasan porvareilla on siemenviljaa. Sieltä nouran.

— Nourat! Hevosenkin vei vihollinen . . . ja puolet karjaa teurasti. Ei ehiritty ajaa mettähän. — Emäntä astui päreillä paikatun ikkunan ääreen. — Olis pitänyt uskoa Puron Ruupea, kun tämä kuulutti, jotta »ryttä tulee!» Kulki taloosta talohon ja joka paikass' hoki samaa.

— Kukapa se hullun puheita osas korjata.

Isäntä oli saanut puukkonsa teräväksi ja työntyi ulos.

Mikko otti luudan varvulla tulta piippuunsa.

— Välistä ne hullut puhuvat viisaammin kuin täysijärkiset, — jutteli hän, lupsutellen piippuaan. — Siellä oli . . . tuota . . . meidän puolessakin hullu mies . . . ,

Oljemarckia tympäisi. Hän ei viitsinyt kuunnella Mikon juttua, vaan lähti prikaatin esikuntaan, joka sijaitsi toisessa päässä kylää. Sotamiehiä kuhisi joka paikassa. Niitä oli taloissa ja talojen pihoilla. Kaikki ladot ja riihet olivat täynnä. Upseerit paistattivat päivää asuntojensa kynnyksillä. Nykyään ei juuri harjoiteltukaan. Oltiin kai kyllin oppineita. Kaksi viikkoa oli jo kulunut eikä vieläkään minkäänlaista merkkiä yleisestä liikkeelle lähdöstä. Aiottiin-

kohan täälläkin maata yhtä pitkään kuin Patti-joella?

Tämä toimettomuus oli kaikkein kiusallisinta. Sotamiehet veltostuivat, voitontahto lamaanui. Olisi pitänyt käyttää tilaisuutta hyväkseen silloin kuin vihollinen oli heikko. Nyt oli ryssä kuulemma saanut uuden ylipäällikönkin. Kreivi Kamenski oli astunut Rajevskin tilalle. Hän kuului olevan etevä ja tarmokas mies.

Esikunnasta aina sai joitakin tietoja. Viikko sitten oli lippujunkkarit Roth ja Spooft lähetetty Ruovedelle partioretkelle 40 miehen kanssa ja etujoukoksi Salmelle 1. prikaati. Seuraavana päivänä oli 4. prikaati marssinut Tiistenjoelle. Sitäpaitsi oli yksi pataljoona porilaisia pari päivää sitten kii-reesti marssinut Kauhajoelle. Nämä olivat ainoat aktiiviset toimenpiteet, joihin päämaja oli ryhtynyt.

Kaksi ratsastavaa upseeria tuli vastaan. Ne olivat kenraali Aminoff ja hänen adjutanttinsa Karl Aksel von Kothen. Oljemareck teki kunniaa, johon Aminoff erikoisen ystävällisesti vastasi. Oljemareck ehti kuulla katkelman heidän keskustelustaan:

—... minä olen vaatimalla vaatinut, että pyrkisimme Kokemäenjoen varteen, mutta hänen ylhäisyytensä...

Hän ei kuullut enempää. Oljemareck tiesi, että Aminoffin ja Klingsporin välit olivat viime päivinä suuresti kiristyneet. Ylipäällikkö oli taistelun jälkeen tarjonnut Aminoffille esikuntapäällikön paikkaa, mutta tämä oli kieltäytynyt. Nyt asui kumpikin

herroista erillään, Klingspor isossa pappilassa ja Aminoff kappalaisen luona.

Aminoffin kohtaaminen johti uudelleen hänen mieleensä Adlercreutzin. »Tänään jättävät minut useimmat minun nuorista ystäväistäni.» Nuokin sanat saivat tällä hetkellä hänen mielessään uuden merkityksen. Esikuntapäälliköllä oli omat suosikkinsa, joiden ylenemisestä hän kyllä piti huolta. Mutta se, joka ei kuulunut noihin »nuoriin ystäviin», sai nuolla näppejään. Ei tipahtanut.

Eipä silti, että hän kunnian vuoksi olisi tälle sotaretkelle lähtenyt. Hän halusi vain täyttää velvollisuutensa. Mutta harmitti se sentään, että toiset menivät edelle... saivat korotuksia, kunniamerkejä ja palkintoja. Hiivari ja hänet oli kokonaan syrjäytetty.

Hän muisti, millä katkeruudella isä aina oli puhunut »Kiialan herrasta». Tämä oli Anjalan liiton aikoina käyttäytynyt jokseenkin omituisesti. Yhtäältä vihittynä salaliittolaisten puuhiin, toisaalta kohtuullisesti kunningasmielisenä hän oli pysynyt lojaalina. Tämä lojaalisuus oli isän mielestä ollut vain varovaisuutta: Adlercreutz olisi kyllä yhtynyt Anjalan miehiin, jos olisi ollut varma, että siten saavutti etuja. Mutta hän oli haistanut epäonnistumisen vaaran ja jäänyt syrjään. Oljemarckin mielestä siihen oli vaikuttanut esikuntapäällikön halu välttää rettelöitä. Hän ei rakastanut sellaisia. Se taas pohjautui hänen luonteessaan olevaan eräänlaiseen *lät-gä*-ominaisuuteen: oli parasta purjehtia

myötävirtaa. Ja Anjalan jutussa oli »myötävirta» löytynyt kuninkaan puolelta.

Oljemarck ei rakastanut Adlercreutzia. Tästä johtui, että hän näki tämän puutteet suurempina, kuin mitä ne itse asiassa olivat. Esikuntapäälliköltä puuttui korkeampi sivistys, hän ei osannut kunnolla kirjoittaa edes äidinkieltään. Vierasperäisiä sanoja hän käytteli ihan väärin. Kun piti sanoa »despotisk», hän sanoi »dispotisk». ¹ Tuo *i* juorusi sangen paljon. Se oli heikko kohta herra esikuntapäällikön »linnoituksessa» — kasematti ilman kattoa. »Profanera» — herra esikuntapäällikkö sanoi »profaniser». ² Ja kun hän halusi näyttää ranskan kielen taitoaan, hän kirjoitti: »*L' Homme Propose, Dieux Dispose*». ³ Tuo *x* oli kuin »espanjalainen ratsastaja», mutta aivan väärään paikkaan asetettu. — Herra esikuntapäällikkö oli heikko kielissä.

No niin . . . täällä oltiin ja maattiin. Se oli sota-herrojen strategiaa. Sanan sijaa olisi ollut siinäkin, mutta olkoon. Mitäpä se häneen kuului. Hän ajatteli niinkuin Adlercreutzkin: *låt gå* — antaa mennä.

Hän muisteli Aminoffin tervehdystä Porin rykmentille. Se oli luettu joukoille muutama päivä sitten. Siinä hän oli kiittänyt rykmenttiä suoritetusta sankariteosta. Erikoisesti olivat hänen mieleensä painuneet sanat: »Kulkekaa, rakkaat, kunnioitetut toverit, meidän harrastustemme ja kärsimystemme

¹ *Despotisk* = hirmuvaltainen; *dispotisk* ei ole mitään.

² *Profanera* = saastuttaa; *profaniser* ei ole mitään.

³ Ihminen päättää, Jumala säätää. (Jumala = *Dieu*.)

maaliin saakka...» Mikä oli tämä maali... voitoko vai tappio?

Hän oli taas viime vuorokausien kuluessa ruvennut epäilemään. Voiton usko oli alkanut horjua. Nämä toimettomuuden kaudet jäyivät väkistenkin luottamusta siihen. Oliko armeija vielä kerran kulkeva näitä teitä pohjoiseen?

Hänestä tuntui siltä.

Mutta — asukkaat olivat toivorikkaita. He toipuivat heti, kun tuli vähäinenkin välipää. Tuossakin paikkasi torpanmies mökkinsä kattoa, jonka kannunan kuula oli puhkaissut. Oljemarck pysähtyi sitä katsomaan.

— Pitää lyörä reikä umpehen, jottei sara sisähän, — tuumi ukko nähdessään upseerin tarkastelevan hänen työtään.

— Kyllä kai se ryssä on jo ottanut lipetin?

Tiesi hänet. Oljemarck pudisti päätään.

— Mitä? — kysyi ukko, ja hänen vasaransa pysähtyi.

— Teirän se pitää tietää.

Niinpä kyllä, mutta vaikea sitä oli sanoa.

— Lähtisitte painamahan, ettekä viikkoja makaasi. Saakeli, jos m'olisin ylipäällikkö, en antaasi ryssälle siunaamankhan rauhaa!

Ja ukko ryhtyi jatkamaan työtään.

Oljemarck tuli esikuntaan. Siellä, etuhuoneessa, seisoi pari Döbelnin adjutanttia keskustellen Kalle Schantzin ja Brakelin kanssa. Heidän edessään oli

kartta levällään, ja he väittelivät, mitä suuntaa armeijan olisi edettävä.

Brakel kuljetti sormeaan pitkin Alavudelle johtavaa tietä.

— Tätä suuntaa Tampereelle ja sitten yhdessä apujoukkojen kanssa Hämeenlinnaa vastaan, — lausui hän. — Silloin olisi ryssän pakko perääntyä Turusta.

— Tuohan on kenraali Aminoffin ajatus.

— Niinpä niin . . . mutta se onkin ainoa oikea.

He olivat edellisenä iltana olleet tervehdyskännillä kenraalin luona ja silloin oli keskusteltu etenemissuunnista.

Toinen adjutanteista kannatti Saarijärven tietä, puolustaen hyökkäystä sille suunnalle. Silloin täytyisi ryssän luopua Kuopiosta ja vetäytyä Savonlinnaan.

— Voisi olla hyvä sekin . . . joka tapauksessa on kirottua tämä toimettomuus!

He heittäytyivät istumaan. Brakel virkkoi Oljemarckille:

— Nyt olet taas heittänyt suuren »voileivän»! Kuule, Oljemarck, minä rupean vähitellen uskomaan sinua.

Oljemarck naurahti. Niinpä vain — kyllä tämä lepo sitä oli.

— Eikö mitään uutta kuulu?

Brakel kohautti halveksivasti olkapäitään.

— Ei sen jälkeen kuin yksi meidän pataljoonistamme marssi Kauhajoelle Otterin avuksi.

He istuivat kauan vaieten. Piiput vain kurahteli-

vat. Viereisestä huoneesta kuului astuntaa ja äkäistä paperien viskelemistä. Siellä oli Döbeln.

Samassa karahutti ratsu pihaan. Herrat hyppäsivät ikkunaan.

— Hiivari! — huudahti Brakel. — Hän tuo uutisia!

Asianomainen seiso i kynnyksellä hengästyksissä ja hikisenä.

— Eversti Döbeln? Missä on?

Adjutantti osoitti ovea. Hiivari syöksyi sisään. Sieltä rupesi kuulumaan vilkasta keskustelua. Herrat kuuntelivat korvat hörössä. Kuului, kuinka Döbeln löi näppiä ja huudahti: »Ähä kutti!»

— Hyviä uutisia! — kuiskasi Brakel Oljemarckille.

Samassa aukeni ovi, ja Döbeln seiso i kynnyksellä. Hän viittasi toiselle adjutanteista:

— Kiireellinen päiväkäsky! Molempien pataljoonien oltava tunnin kuluessa marssivalmiita!

Adjutantti rupesi kirjoittamaan. Kynä lensi paperilla. Toverit seurasivat jännityksellä sen liikkeitä. Paperi puhkesi parista kohtaa, iso mustetahra levisi sille, mutta adjutantti kirjoitti eteenpäin, välittämättä sellaisista pikkuseikoista.

Hän juoksutti käsken allekirjoitettavaksi.

Herrat hyökkäsivät Hiivarin kimppuun, joka nyt oli palannut etuhuoneeseen.

— Mitä . . . mitä siellä on?

— Ryssä hyökkää Bötomissa niin peijakkaasti. Otter on pyytänyt apua.

— Eläköön! — hihkaisivat upseerit. — Ja ryssälle kiitos! Tämä laiskan elämä loppuu!

Oljemarck kiiruhti asuntoonsa. Hänen poskensa hehkuivat. Tuli sittenkin pää tälle makaamiselle. Hän juoksi.

Äskeinen katonkorjaaja-ukko huusi hänen jälkeensä:

— No, mikä tuli?

Oljemarck huitaisi kättään.

— Paikkaa sinä vain . . . me lähdemme!

Jonkin matkan päässä tuli häntä vastaan kumman näköinen kulkue. Puron Ruupe etunenässä, suuri poikaparvi kintereillä, marssi tietä myöten, takoen vimmatusti alassuin riippuvaa sangatonta ämpäriä, jonka hän oli köyttänyt rummuksi vyöllensä. Pojat talsivat perässä, seipäät olalla, nauraen ja ilakoiden.

— Tuomen armeija . . . ethenpäin, mart! — komensi Ruupe, ja pojat takoivat tannerta, niin että tie pölysi.

Samassa hän huomasi Oljemarckin ja pysähtyi äkkiä. Hänen kaukana toisistaan olevat silmänsä räpyttivät, suu teki muutamia avuttomia liikkeitä ja parkaisten kuin kuoleman hädässä hän huusi:

— Ryttyä tuli, ryttyä tuli! Käännöt kiviaitaan päin, mart!

Ja mölähden kuin vihainen sonni lähti Ruupe juoksemaan takaisinpäin, takoen ämpäriään vimmatusti ja koko ajan huutaen:

— Tuomen armeija pakenee! Ryttyä tuli, ryttyä tuli!

Osa pojista oli juossut hänen jäljessään, mutta toiset ympäröivät Oljemarckin.

Tämä oli omituisesti herpautunut. Hullun äkinäinen pako, jossa kuvastui todellinen hätä ja kauhu, oli vaikuttanut häneen lamaannuttavasti. Hänen oli ilkeä olla.

Hän kysyi pojilta, miksi Ruupe häntä ryssäksi luuli.

— Kun te asuutta sen mökissä, johna ennen oli ryssiä. Yks' niistä ampui pihalla Ruupea, ja siitä se säikähti, — selitti yksi joukosta.

Oljemarck hymyili väkinäisesti.

— Mutta . . . enhän minä ole ryssä, — sanoi hän kuin vapautuakseen jostakin kuristavasta. Hän katselel poikajoukkoa tutkivasti. Hänestä tuntui kuin pitäisi hänen jollakin tavoin puhdistautua näiden nuorten, uteliainen ja töllöttävien silmien edessä.

— Että oookkaan . . . mutta Ruupe on hullu.

»Hullu puhuu välistä viisaammin kuin täysjärkiset», muisti hän Mikon sanan. Mutta — nyt tuo lause sisälsi hänelle kaksinaisen ajatuksen: yhtäältä se ennusti uutta onnettomuutta sodankäynnissä, toisaalta siihen sisältyi viittaus hänen »epäisänmaallisuuteensa.»

Hänen oli niin vaikea olla, että sydäntä pakotti. Hyvä Jumala . . . eikö hän ollut täyttänyt velvollisuuttansa? Eikö hän ollut vilpittömästi uskonut armeijan voittoon sitten Uudenkaarlepyyn valtauksen ja nyt viimeksi Lapuan taistelun jälkeen? Minkä hän sille mahtoi, että viime päivinä oli toivottomuus jälleen hiipinyt poveen? Mutta — eikö hän ollut rehellisesti iloinnut saatuaan sanoman liikkeellelähdestä? Oli . . . oli totisesti!

»Sinä iloitset siksi, jotta pääsisit tekemään jotakin . . . yleensä unohtamaan rikkinäisen, kriittillisen olemuksesi . . .» kuiskasi ääni hänen omassatunnossaan.

Ja vaikka Oljemarck kuinka pani sitä vastaan, ei tuo ääni vaiennut.

Allapäin, synkän näköisenä hän astui majatalonsa pihaan.

XIII.

Etelä-Pohjanmaan pataljoona lepäilee kankaalla Kauhajoen kirkon takana, loimuavien leiritulten ääressä. Se on äsken palannut vihollisen takaa-ajosta Keturin kylästä, joka on kirkolta noin neljän virstan päässä Lapväärtiin käsin. Aamupäivällä oli vihollinen perin pohjin lyöty pari tuntia kestäneessä taistelussa. Ja siinä olivat eteläpohjalaiset erikoisesti kunnostautuneet.

Siinä loikoivat Halttu, Lunki ja Rapeli tulen ääressä. Viimeksimainittu oli ripustanut rumpunsa männyn haarukkaan.

Miehet olivat kiihdyksissä, sillä ryssä oli riehunut täällä pahemmin kuin paholainen. Savupiiput törrötivät entisen varakkaan ja tiheästi asutun kylän paikalla. Melkein kaikki oli rauniona. Ryssä oli surmannut asukkaita, polttanut ja hirttänyt. Kirkon vieressä seisoi vieläkin hirsipuu, jossa kaksi talonpoikaa oli vielä pari päivää sitten riippunut. Muutaman he olivat paistaneet elävältä. Hänen hiiltynyt ruumiinsa oli löydetty metsästä, kirkon takaa.

Varsinkin oli kuortanelainen Korkki raivoissaan. Hän seisoi nuotion ääressä repaleisena ja likaisena. Ruudin savu oli mustannut hänen kasvonsa ja kä-

tensä. Toinen olkalippu roikkui irtaallaan, ja hi-
hassa oli iso repeytymä kainalon kohdalla.

— Tästä lähtien, pojat, ei oteta vankeja, — huusi
hän painunein äänin. — Me maksetaan silmä sil-
mästä ja hammas hampaasta. Vanhan Testamentin
laki, sanon minä!

Hän oli hirveän näköinen mustuneine kasvoineen.
Toinen puoli viiksiä oli palanut, ja hänen puhuessaan
vääntyi suu uhkaavasti.

— Lähdetäänpäs kentälle, pojat, katsomaan! Siellä
viruu ryssän piruja, joille minulla on vähän asiaa!

Pari hurjapäätä seurasi häntä, mutta toiset eivät
liikahtaneet. Halttu virkkoi:

— Väärin on surmata rauhallisia asukkaita, mutta
yhtä väärin myös tappaa haavoittuneita vihollisia.

Hän sylkäisi tuleen kuin siten osoittaakseen hal-
veksivansa moista raukkamaista menettelyä.

— Liekö tuo niin väärin . . . mutta roskahommaa
joka tapauksessa, — vastasi Lunki. Hänellä oli kaksi
kelloa, joiden vitjat roikkuivat ristissä rinnalla.

— Minulta ei nyt ajantieto puutu, — nauroi hän,
sivellen kellonvitjoja. — Jos yksi edistää, niin toinen
jätättää, ja aika on siinä keskivälillä.

Miehet utelivat, mistä hän ne oli saanut.

— Aina sitä saa, kun pitää silmänsä auki, — nau-
reskeli Lunki.

— Ethän vain ole varastanut?

— En! Se on musta valhe! Rehellisessä taistelussa
olen ottanut viholliselta. Mitäpä hän kellolla toisessa
maailmassa . . .

Rapeli oli ihailleen katsellut Lungin kellonvitjoja. Nyt hän pyysi saada nähdä itse kelloa.

Soma kapine . . . litteä kuin nauris. Milloinkahan hän omistaisi tuommoisen?

— Paljonko tahdot? — kysäisi hän.

— Ei rumpalilla ole niin paljon rahaa. Mutta tuon saat kahdella pankkoriksillä. Hän näytti toista kelloa. Se oli messinkikuorinen, mutta hopeoitu.

— Tämän omistaja ei meinannut antaa, mutta minä sanoin: »Anna pois vain, veli kulta!» ja niin se antoi.

Jokainen tunsi tuon Lungin kertomistavan. Hän ei koskaan maininnut, että olisi jonkun surmannut. Hän kiersi tuon vastenmielisen kohdan sievästi ja naurahti päälle.

— Kyllä sitä tavaraa saa, kun osaa tyynnyttää, — sanoi hän sitten, ottaen kellon Rapelin kädestä ja iskien merkitsevästi silmää.

Halttu ei viitsinyt kuunnella hänen juttujaan, vaan nousi lähteäkseen. Rapeli seurasi häntä. He suuntasivat kulkunsa porilaisten nuotioita kohti, jotka loimusivat tienvarressa, neljännesvirstan päässä.

Korkki tovereineen tuli heitä vastaan. Jo etäältä he erottivat hänen painuneen äänensä. Korkki tuntui olevan pahalla päällä.

— No . . . mitenkäs kävi? — kysäisi Rapeli, valmistuen kuulemaan veristä historiaa.

Korkki kiroili.

— Sanitäärit, ruojat, olivat jo siellä korjaamassa. Eivät huolineet meidän avustamme.

Rapeli ilahtui.

— Vai niin! Sehän oli hyvä!

Se pääsi kuin vahingossa.

— Hyvä! — matki Korkki, arvaten toisen ajatuksen. — Hame sinunkin päällesi pitäisi pukea!

Hän kääntyi toveriensa puoleen.

— Lähdetäänpäs metsää tarkastamaan!

Miehet hyppäsivät maantien ojan yli ja hävisivät.

»Rosvoja!» ajattelivat toverukset ja jatkoivat matkaansa. Heidän mielestään ne eivät olleet ryssä parempia.

Joki mutkitteli peltojen keskellä. Sen tyyneen pintaan kuvastuivat molemmilla rannoilla loimottavat leirinuotiot. Kaikkialla kuhisi sotamiehiä. Niiden puhe ja laulut kajahtelivat illan kuulaudessa. Yöksi tuli kylmä, vaikka oli vasta elokuun alku.

»Laurin hallat», ajatteli Halttu, muistellen pientä peltotilkkuaan. Oli tainnut vihollinen senkin raiskata. Mitenkähän tulivat toimeen vaimo ja lapset? Hän tiesi, että Oljemarckin komppania oli äsken saapunut Lapualta. Niiltä saisi ehkä kuulla jotakin omaisista. Ensimmäinen porilaispataljoona, joka aikaisemmin oli liittynyt heikäläisiin, ei ollut tiennyt mitään muuta, kuin että ryssä oli lyöty. Sen hekin olivat kuulleet heti seuraavana päivänä.

Siinä alkoivatkin jo porilaisten tulet. He poikkisivat sinne.

— Missähän täällä on luutnantti Oljemarckin komppania? — kysyi Halttu.

Tulen äärestä hyppäsi pystyyn paksu, tukeva mies, joka loistavin kasvoin tuli häntä vastaan. Se oli Kukko-Kalle.

— Halttuko se on? Derve, derve... duoda... Olijemarkkiako sinä haeskelet? Ja Rapeli, derve!

Niin — sen komppaniaa. Pitäisi saada kuulla vähän Lapuan asioista.

— Kyllä täällä tiedetään yhtä hyvin kuin sielläkin. Mitäs se Pohjanmaan mies on vailla?

He istahtivat tulen ääreen ja panivat tupakaksi. Halttu selitti asiansa.

— Voi, miesparka, — jutteli muuan joukosta — mahdotonta sanoa, kuka elää, kuka ei. Siellä on samanlainen hävitys kuin täälläkin.

Halttu mykistyi. Hänen mieleensä tuli jo jos jonkinlaisia kuvia.

— Ei se nyt samanlaista ole, — puuttui Kukko-Kalle puheeseen. — Pellot tallattu, mutta talot seisovat paikoillaan.

Oliko asukkaita surmattu?

— Ei kuulunut... pakopirteillä olivat niinkuin täälläkin. Mutta rupesivat palailemaan heti taistelun jälkipäivinä.

Eikö kukaan sattunut muistamaan pientä mökkiä joen rannalla... sellaista viisseinäistä? Ikkuna joelle käsin, navetta ylempänä, mäen puolella, ja joki-rannassa sauna, pieni saunanpöksä?

— Sinun mörskäsikö se on?

— Niin on, — vastasi Halttu, tarkastellen miesten kasvoja.

Kyllä tunnettiin, mutta asukkaista ei tietty mitään.

Halttu huokasi. Kuolleet olivat, koska ei mitään tietty. Hän tuijotti alakuloisena tuleen.

— Kuule . . . duoda . . . siinä asui Olijemarkki, — innostui Kukko-Kalle. — Haetaanpas sen renki, se Mikko . . . se saattaa tietää.

He lähtivät hakemaan Mikko Tossavaista, mutta se ei ollut mikään helppo tehtävä. Prikaati oli hajallaan ympäri kirkonkylää. Kalle kyseli vastaan-tulevilta, mutta kukaan ei tiennyt.

— Oljemarekin pitäisi olla Filppulassa, — tiesi viimein muuan porilainen. Hän ajoi venäläisiä kuormarattaita, joissa oli jos jonkinlaista sälyä.

— Mihin sinä tuota kuljetat?

Ajomies kertoi, että se oli sotasaalista, kasakoiden ryöstämää ja näiltä taistelussa vallattua. Hän ajoi sen esikuntaan, jossa se huutokaupalla myytäisiin.

He olivatkin pappilan kohdalla. Se sijaitsi aivan maantien varressa. Porilainen ajoi kuormansa pihaan, ja toverukset jäivät seisomaan tielle. Vastapäätä olevasta peittämättömästä ikkunasta näkyi Döbeln. Hän istui pöydän ääressä, syöden ja keskustellen jonkun kanssa, jota ei näkynyt. Kynttilä paloi pöydällä, valaisten kirkkaasti everstin otsan ja tutun, mustan vanteen.

Kalle katseli hartaana kuuluisaa päällikköä. Hänen mielestään Döbeln oli yliluonnollinen olento.

— Jos tuo Tööpeli saisi johtaa, me olisimme pian Turussa, — innostui hän.

Niin se oli. Halttu ja Rapeli yhtyivät siihen. Döbeln oli ainoa, jolla oli rohkeutta ja päättäväisyyttä. Muut ne vain parlaventtileerasivat, niinkuin Lunki sanoi.

He jatkoivat matkaa, keskustellen viime päivien tapahtumista. Se oli totta, että ryssä oli raakalainen, murhasi ja poltti kuin peto. Tämänkin pitäjän pappia oli piinannut, kuljettanut jo hirsipuun juurelle, mutta Lapväärtin papin ja pitäjäläisten rukouksista jättänyt henkiin. Yhtäkaikki oli ryssä hänet vienyt mukanaan, eikä hänestä oltu sen koommin kuultu.

— Ihme se on, — jutteli Kalle — ja aivan tavallisen ihmisen näköisiä olivat . . .

Hänen oli niin vaikea kuvitella, että ne ryssät, jotka hän oli nähnyt Siikajoella ja joita hän oli perunoilla syöttänyt, olisivat olleet rosvoja ja murhamiehiä. Hänestä oli tuntunut niin mukavalta ajatella, että tappelussa kyllä tapettiin toisiaan — se kuului asiaan — mutta väliaikoina oltiin niinkuin ei mitään vihaa olisi ollut. Hänestä oli näyttänyt, että ryssätkin käsittivät asian niin. Nyt tämä kaunis kuva oli särkynyt, kun näki ja kuuli vihollisen tihutöistä.

— Mutta . . . kun ne äityvät . . . lisäsi hän kuin itkeseen. Hänen mieleensä ei juolahtanutkaan, että ryssä kosti talonpojille heidän aseellisen nousunsa. Ja jos joku olisi hänelle siitä huomauttanut, ei hän olisi sitä käsittänyt. Hänen yksinkertaisen järkensä mukaan olisi vihollisen pitänyt kostaa vain niille, jotka

olivat häntä vastustaneet, eikä summassa kaikille yhteisesti.

— Mutta . . . kun ne äityvät, — virkkoi hän uudelleen kuin pelastaakseen jotakin tuosta kauniista kuvasta, jota oli niin kauan povessaan säilyttänyt.

Sotilaselämä oli tullut Kallelle vähitellen niin rakkaaksi, että hän olisi toivonut jokaisen asetakkia kantavan seuraavan niitä korkeita siveellisiä periaatteita, jotka hänelle hänen yksinkertaisuudestaan huolimatta olivat kirkastuneet. Ei saanut kiroilla, ei rosvota, ei murhata. Vain taistelussa sai tappaa — se oli käsky ja velvollisuus. Mutta — sen ulkopuolella ei karpäsellekään pahaa. Se oli Kallen sotasiveysoppi.

— Kyllä niitä meidänkin puolella on miehiä, jotka Ryssänmaassa tekisivät ihan samoin, — puheli Rapeli puoliääneen. — Korkki ja Lunkikin . . . ei niiden poikien omatunto panisi vastaan.

Ja hän kertoi Kallelle Korkin viimeisestä yrityksestä.

— Sellaisesta pitäisi vetää sota-oikeuteen, — huudahti tämä täynnä pyhää kiivautta. — Dappaa havoittuneita vihollisia — roskamaista!

He pysähtyivät. Metsästä kuului matalaäänistä puhetta ja naurua. Kalle oli varma, että siellä puuhasi Korkki tovereineen.

— Mennäänpäs sinne! — kuiskasi hän.

Ei se ollut Korkki. Pari, kolme talonpoikaa hautasi vihollisen kaatuneita. Kalle rauhoittui. Sehän oli kauniisti tehty. He olivat lähtemäisillään, kun

Kalle huomasi, että yksi talonpojista heitti takkinsa jonkin läjän päälle aivan kuin jotakin salatakseen.

— Mitäs teillä siellä on? — kiivastui hän, harpaten läjän luo ja potkaisten takin syrjään. Sen alta paljastui puolikymmentä paria saappaita, paitoja, verisiä housuja — kaikenlaista kaatuneilta ryöstettyä tavaraa. Talonpojat seisoivat hiukan noloina.

— Tuota . . . tässä vähän niinkuin otetaan velkaa takaisin, — yritti yksi heistä selittää.

Kalle hyppäsi hänen eteensä nyrkki pystyssä.

— Sodarosvo! — karjaisi hän. — Samanlainen kuin ryssä! Minä olen hänen kuninkaallisen majesteettinsa Porin rykmendin dykkimies enkä ole nappiakaan ottanut koko sota-aikana — enkä oda! Mutta . . . duoda . . . minä olenkin sotamies!

Hän olisi ollut komea katsella, jos olisi ollut valoisa. Ääni kaikui kuin ukkonen. Halttu ja Rapeli ihailivat toverinsa uljasta esiintymistä.

— Ja duommoisen kansan puolesta me dappellemme ja verda vuotadamme! — jatkoi hän yhä kiihtyen. — Heitä saappaat haudaan ja muu roju kanssa!

Ja Kalle potkaisi pari saapasta puoleksi peitettyyn hautaan.

Mutta — nyt rupesivat talonpojat vastustamaan.

— Mikäs p—un nimismies sä oot! — ärjäisi pisin heistä. — Älä sä pistä nokkaas meirän hommihimme!

— Hei, pojat, dännepäin, dännepäin! — rupesi Kalle huutamaan. Haltun ja Rapelin olisi jo tehnyt mieli livistäää.

Kuului askelten töminää ja huutoja: »Mikä hätänä?»

— Dännepäin, kaverit! — luikkasi Kalle.

Puiden välistä sukelsi esiin kolme miestä — Korkki ja hänen toverinsa.

— Mikä hätänä?

Kalle selitti tilanteen.

— Vai maanjussit täällä maruteeraavat! Seis! Tutkitaanpa miesten taskut!

Korkki seisoikin kuin kenraali, suorana ja totisena. Hänen toverinsa tarkastivat miehet. Puolikymmentä kultasormusta löytyi, ja jokin määrä rahaa.

— Vai te rosvoilemaan tässä! — pauhasi Korkki. — Hirteen minä teidät toimitan! Mars matkaanne, joka sorkka!

Talonpojat näkivät parhaaksi livistää. Korkki tutki lähemmin tovereita.

Vai Kalle se oli... ja ketäs nämä muut? — Kas, Halttu ja rumpali.

Korkki ei tehnyt enää yhtä juhlallista vaikutusta.

— Duoda... kyllä kai sinä viet ne esikuntaan... ne rahat ja sormukset? — kysyi Kalle hiukan epäroiden.

— Tietty! Tööpelin omaan kouraan pudotan!

— No... hyvä on. Duoda... eihän se passaa, että sotamies rosvoaa...

— Hui hai... eipä tietystikään!

Ja Korkki lähti tovereineen, jättäen toiset seisomaan puoleksi luodun haudan ääreen. Maantieltä kuului heidän naurunsa.

— Kyllä se nyt veti meitä nenästä, — tuumi Halttu.

— Niinkö luulet?

— Varmasti... minä tunnen Korkin.

— Mutta — sehän lupasi?

Niin kyllä, mutta saihan sitä luvata. Ei lupa taloa hävittänyt.

Sitä oli Kallen vaikea käsittää. Kun mies kerran lupasi, hän luonnollisesti piti lupauksensa. Ennen mies maansa möi kuin sanansa söi.

— Jokohan tuo halvattu oli niin kavala?

— Varmasti!

Kalle kynsi niskaansa. Hänen mielestään tämä maailma oli kovin monimutkainen laitos.

He vaikenivat kotvasen. Halttua huvitti tapauksen äkinäinen käänne. Korkki kumppaneineen oli vetänyt hyvät apajat.

— Minulla on sellainen usko, että jos vihollisen kaatuneeseen koskettaakin — muuten paitsi hautaan kannettaessa, niin kaatuu itse kohta perässä... — sopotti Rapeli ja kertoi, miten oli käynyt muutamalle hänen toverilleen. Siikajoen tappelun jälkeen oli käännellyt ryssän ruumiita, mutta Revonlahdella saanut luodin otsaansa ja kuollut siihen paikkaan.

Saattoipa olla... kuka hänet niin varmaan tiesi. Kaatunut oli pyhä... ei sitä saanut mennä uteliaisuudesta kääntelemään ja katselemaan.

He saapuivat Filppulan majataloon, joka sijaitsi jonkin matkaa kirkolta pohjoiseen. Se oli jäänyt polttamatta. Sieltä he löysivät Mikko Tossavaisen

pirtin penkiltä kuorsaamasta. Pirtti oli pimeä ja kuuma, vain takassa hehkui vielä hiillos.

Kalle ravisti Mikon hereille.

— Heti paikalla, herra luutnantti, — mutisi tämä, kapsahtaen istumaan ja raappien niskaansa. — Joko me taas lähdetään?

— Erehdys tuli Mikkelille, — nauroi Kalle.

Mikko tarkasteli heitä silmiään räpytellen. Mitäs tämä nyt oikein merkitsi?

Halttu selitti asiansa. Yhyy . . . Mikko rupesi hyvillään lataamaan piippuaan.

— Onko se joen rannalla?

— On.

— Takan otsaan upotettu kaksi hevosenkenkää? (Ne oli kyllä väännetty paikoiltaan.)

— Sama paikka!

— Navetan toisen parren seinänä vanha ovenpuolikas? (Kaadettu kumoon.)

— Prikulleen!

— Kaivon suu kahdeksankulmainen? (Kansilaudat revitty irti.)

— No, justiaansa!

Mikko veti muutamia mietesavuja.

— Siellä oli . . . totta puhuen vallalla oikea Jerusalemin hävitys.

Halttu lysähti huokaisten penkin nokalle istumaan.

— Etkö nähnyt ihmisiä? — kysyi hän pitkän vaitolon jälkeen.

Joo . . . hullu mies siellä äkseeraili.

- Ruupe!
- Silmät etäällä toisistaan?
- Niin on!
- Lapsen kieltä puhuu?
- Selvä!

Halttu pyyhkäisi silmänurkkaansa. Hän itki ja nauroi yhtä aikaa. Oli sentään yksi elossa, onneton, mielisairas veli.

— Mutta . . . sitä kutsuttiin Puron Ruupeksi, — ihmetteli Mikko.

— Katohan, — innostui Halttu, joka nyt puhui kuin olisi ollut kysymys hengen pelastamisesta, — me asuttiin ennen kylän takalistolla, puron rannalla . . . vanhusten eläessä. Siitä tuo nimi. Minäkin olen kylän kesken Puron Jussi.

Yhyy . . . no sitten! Asia oli selvä. Mutta — kuten sanottu — muita ihmisiä ei oltu nähty kuin ainoastaan Ruupe.

— Varmasti ovat elossa! — puhui Halttu säteilevin kasvoin. — Ruupe on hulluudestaan huolimatta sen verran viisas, ettei jätä niitä. On ollut tiedustelemassa! Katohan sitä!

— Järjen kipinä se on hullullakin, — vahvisti Rapeli.

Halttu oli ylen onnellinen. Hän oli nyt aivan varma omaistensa säilymisestä. Mikon huomautus, että Ruupe oli viime päivinä tepastellut kylällä so-taisissa puuhissa, vahvisti vain tätä uskoa. Jos vai-molle ja lapsille olisi jotakin tapahtunut, olisi hän siitä puhunut.

He innostuivat juttelemaan omaisista, kaikki kolme. Mikolla oli vaimo ja neljä lasta. Luutnantin kirjeissä hän oli saanut niistä tietoja silloin tällöin. Rapelilla eli vanha isä Alavudella. Kallella ei ollut muita kuin Liisa ja tämän omaiset. Kun Halttu ja Mikko kehuivat vaimojaan, ylisti Kalle Liisaa ja Rapeli isäukkoaan.

— Minun eukkoni pyöräytti kerran pojan suksien päälle!

— Entäs Liisa! Hiihti kerran puolen penikulman päästä kotiin, vaikka oli lyönyt kirveellä jalkaansa! Oli ollut metsässä rankoja katkomassa.

Lujia naisia, sitkeitä, korven koulussa karaistuja. Sellaisia oli tässä maassa paljon. Mikon muija kantoi yhtä suuren heinäkuorman kuin mies. Ja Haltun eukko — silloin kuin he asuivat kylän takamaalla — oli itse kiskonut sahroja miehen ohjatessa. Sellaisia olivat äidit Suomenmaassa!

— Sellaisia ne ovat, — vahvasti Kalle.

Ja mukulat vilkkaita kuin hiiret! Kyllä siinä leipäkulta tiesi hytinässä olevansa!

— Ja püimäsintu kyytissä!

— Kylvättekös te paljon nauriita siellä Päijänteen takana? — kysäisi Halttu.

Joo... kyllä niitä kylvettiin — hauvikkaiksi tehtiin.

— Joo, ne onkin poikaa! — huudahti Kalle. — Vahinko, etteivät kuulu ruunun rahtamenttiin!

Haasteltiin siinä kruunun ruokakomennostakin ja todettiin, ettei se ollut kehuttavaa. Nälkää näkivät

miehet. Välistä oltiin päiväkaudet paljaalla kovalla leivällä. Huonosti huolehti kuningas armeijan tarpeista.

— Mutta — jospa on puute hälläkin . . . itte majesteetilla? Mistäs ottaa?

Kalle oli niin viisaan näköinen, että häntä oli soma katsella.

— Pihkaa! Silavaa ja voita se poika popsii! — huomautti eräs sotamies lattialta. Hän oli herännyt toverusten jutteluun ja heittänyt puuta takkaan.

— Oletko ollut näkemässä? — kysäisi Kalle.

— En . . . mutta tiedän.

— Mistäs tiedät?

— Tiedän vain. Herroilla on herrain ruuat.

— Ei se ole sanottu, — innostui Kalle. — Moska-Ruunaakin luulevat minun jauhoappeella ruokkivan, kun on niin sisukas vetämään. Mutta — jäkälää ja heinänluisteita se vain pistelee.

No niin — hevoset olivat eri luokkaa. Puhe siirtyi siis juhtiin. Vähän oli niitäkin armeijassa, ja enimmäkseen huonoja. Eikä talonpojallakaan ollut, mistä antaa. Ryssillä oli paljon hevosia ja hyviä. Niitä oli viime taistelussakin saatu muutamia kapaleita.

— Mutta . . . se on kumma, kun se niin pian tottuu suomalaiseen, — jutteli Kalle, joka oli suuri hevosystävä. — Ei pure eikä potki, vaikka on vihollinen ruokkimassa.

Ei ollut hevosella natsuunaa. Sama missä vain, kunhan appeensa sai.

Niin se oli, mutta kumma sittenkin. Olisi luullut ryssän hevosen edes luimistelevan . . . kasakan olle-
tikin — mutta ei. Siivosti söi ja rouskutteli.

— Hirnuu höröttää se samalla lailla kuin Suomen-
kin hevonen.

Joo . . . yhteinen oli hevosilla kieli . . . kyllä ne
toisensa ymmärsivät. Mutta — puhupas ryssälle . . .
hospotipomiluijaa! Ei siihen suomalaisen kieli kään-
tynyt. Miksikä piti maailmassa olla niin monta
kieltä?

No . . . kun Jumala sekoitti ne . . . ei olisi maan-
piiri muuten tullut kansoitetuksi.

— Mutta . . . olettekos kuulleet, kuinka engels-
manni sai kielensä? — kysäisi äskeinen sotamies,
joka oli kehunut kuninkaan ruokakomentoa.

— Ei . . . kerrohan!

— No, kun Jumala unohti sen . . . ei muistanut-
kaan antaa. Engelsmanni palasi takaisin kieltä pyy-
tämään. Silloin Jumala sanoi, ettei ole enää, hyvä
mies . . . loppuivat. Mutta — engelsmanni ei lähte-
nyt . . . jurotti vain. (Se on aina ollut itsepäinen.)
Silloin Jumala otti kaikista kielistä yhden sanan ja
teki niistä kielen. »Siin' on sulle!» sanoi hän, ja eng-
lantilainen sai lähteä talsimaan.

— Ilmankos se nyt on vallannut koko maailman,
kun on osakkeita joka kielessä, — nauroi Mikko. —
Meitäkin auttaa tässä sodassa.

Puhuttiin siinä hiukan merisodastakin. Kuningas
oli kuulemma Ahvenanmaalla. Sieltä käsin varus-
teli apujoukkoja. Aikoi kuulemma saapua koko

armeijallaan. Silloin tulisi ryssän rehkimisestä loppu.

Se oli selvä!

Näin siinä haasteltiin myöhäiseen yöhön . . . pohjalainen, savolainen, hämäläinen ja satakuntalainen. He olivat täydellisesti yksimielisiä. Oli niin hauska jutella. Mieliala oli reipastunut päivällä saadun voiton johdosta. Miehillä oli luja luottamus tulevaisuuteen . . . he eivät epäilleet yhtään. Yksi ja toinen pörröinen pää kohosi lattialta, piiput syttyivät, ja tarina levisi yli pirtin. Olivat ne valtiopäivät!

— On minullakin siellä pieni hakamaa . . . möyheää, saviperäistä maata . . . — jutteli sotamies, joka oli kertonut englantilaisesta. — Sen kun saisi raivatuksi, niin öhyrukiin lykkäisi.

Niinpä niin. Ajatukset lennähtivät kotiin . . . noihin pieniin, mataloihin mökkeihin ja torppiin, jotka olivat hajallaan ympäri Suomen saloja. Kukaan ei enää puhunut mitään. Kuului vain piippujen hiljainen kurina.

Kalle tovereineen hiipi ulos. Heillä oli virstan verran matkaa majapaikkaansa. Patrulli pysäytti heidät muutaman kerran, mutta laski läpi tunnettuun, että se oli omaa väkeä.

XIV.

Heti Kauhajoen taistelun jälkeen oli Döbeln lähettänyt Oljemarckin Lapualle voitonsanomaa vie-mään. Prikaatinpäällikkö oli saanut kuninkaallisen armonosoituksen: Miekkatähdistön suurristin. Se oli Lapuan ansiosta. Adjutantti, joka sen oli tuonut, oli jäänyt lepuuttamaan hevostaan, ja niin oli Oljemarck saanut tehtäväksi viedä Lapualle Döbelnin kuninkaalle kirjoittaman kiitoskirjeen, joka samalla sisälsi tiedon Kauhajoen voitosta.

Hän oli lähtenyt matkalle kymmenen tienoissa aamupäivällä ja oli nyt puolentoista tunnin ratsastuksen jälkeen ehtinyt Kurikan kirkolle.

Hän ajoi kestikievariin. Täälläkin olivat talot autioina, sillä asukkaat olivat vihollisen pelosta pakopirteilläään. Kauan turhaan kolkutettuaan tuli viimein vanha muori avaamaan. Hän katseli Oljemarckia epäillen, mutta kuullessaan tämän puhuvan selvää suomea laski viimein sisään.

Oljemarck tiedusteli heiniä. Muori oli neuvoton. Jos navetan ylisellä yleensä oli mitään ottamista, niin herra oli hyvä. Mutta hän epäili suuresti, löytyisikö mitään.

Oljemarck oli niin iloisella mielellä, ettei tuo uutinen häntä yhtään huolettanut. Hänellä oli mukana

hiukan kauroja, vaikka hän oli aikonut säästää ne tuonemmaksi. Hyvä — pureskelkoonpa tamma pihanurmikkaa sen aikaa.

Pirtissä vallitsi suuri epäjärjestys. Näki, että talo oli ollut läpikulkevien joukko-osastojen jaloissa. Hehän olivat viime kuun lopulla yhtyneet täällä Otterin pohjalaisiin, vaikk'ei hän silloin ollut tässä talossa käynyt. Oma väki teki melkein yhtä suurta vahinkoa kuin vihollinenkin — vei kaikki, mitä käteensä sai.

Kissa kehräsi uunin pankolla. Se ei näyttänyt vähäkään välittävän siitä, kuka talossa kävi. Ajan levottomuus ei siihen koskenut. Jalkojaan liikutellen se asettui vain yhä mukavampaan asentoon ja ummisti silmänsä.

Oljemarckia huvitti tämä omituinen pari... kissa ja eukko. Viimeksimainittu kopisteli uunin loukossa. Aikoi nähtävästi tehdä tulen takkaan, vaikk'ei näyttänyt olevan mitään keittämistä. Kuin vanhasta tottumuksesta hän puuhaili... laahustaen kuin puoleksi unissaan, ympäristölleen vieraana. Oljemarck rupesi juttusille hänen kanssaan.

— Minä tuon ilosanoman, — puheli hän, istuen pöydän päässä eväitään syöden. — Ryssä on lyöty Kauhajoella!

Eukko ei näyttänyt kuulevan, puhalteli vain tulleen. Oliko hän kuuro? Oljemarck kertasi sanottavansa.

— Saahan sen lyödä... mutta takaisin se sittenkin tulee, — vastasi muori vihdoin.

— Kuinka niin?

Eukko istahti lieden ääreen ja tuijotti tuleen.

— Se on niin säädetty... Jumala ei enää tästä kansasta välitä.

Sepä oli outoa puhetta kansan naisen suusta. Tavallisesti esiintyi talonpoikaisväki toivorikkaana, mutta tämä vanhus teki poikkeuksen.

Hän tiedusteli muorin perusteita... kuinka hän sellaisiin ajatuksiin oli tullut?

Vanhus siirtyi pöydän toiseen päähän ja suuntasi Oljemarckiin terävän katseensa. Nyt vasta tämä huomasi, kuinka tavattoman ryppyiset hänen kasvonsa olivat.

— Minä olen sadanyhden vuoden vanha... toissapäivänä täytin ja minä olen nähnyt paljon, — puhui hän hiukan pehmeästi, sillä hänen suunsa oli hampaaton. — Olin seitsenvuotias, kun tapeltiin Napuella. Tuolta muurin päältä katselin, kuinka kasakat temmelsivät pirtissä... Isäni tappoivat, kun ei tämä antanut aittansa avaimia, äitiä pieksivät, kun ei tämä myöskään ilmaissut. Minuun eivät koskeneet...

Vanhus vaipui muistoihinsa, ja hänen suunsa liikkui niinkuin hän olisi pureskellut jotakin. Sitten hän taas jatkoi:

— Iso viha loppui... minä olin neljäntoista vanha, kun kävin rippikoulua ja sinä vuonna tuli tieto rauhasta. Ihmiset iloitsivat, aloittivat elämänsä alusta. Sanoivat, että nyt oli ryssästä päästy... Jumalan kiitos! Mutta minä sanoin: ei

ole päästy . . . takaisin tulee kahdenkymmenen vuoden päästä . . .

— Mistäs te sen tiesitte? — kysäisi Oljemarck hämmästyksissään.

Mutta vanhus ei kuullut tai ei katsonut tarpeelliseksi vastata. Hän jatkoi:

— Mistä se lapsi sellaiset sanat saa . . . en osaa sanoa. Kaipa ne hänelle annetaan. Mutta — niin olin sanonut. Jälkeenpäin kysyttiin minulta, mutta en osannut selittää.

Oljemarckin teki mieli huomauttaa jotakin, mutta ei puhunut mitään. Vanhus jatkoi muistoihinsa vaipuneena:

— Tuli sitten pikku viha . . . minä olin silloin jo aikaihminen . . . naimisissakin ollut jo toistakymmentä vuotta. Mutta minun poikani eivät vielä sotaan kelvanneet. Menneet olisivat muuten . . . sillä meiltä on aina menty. Jo nuijasodassa on meidän talosta oltu mukana. Minä sanoin taaskin: tulipas takaisin! — Naapurit rupesivat pitämään minua noitana, mutta minä sanoin, etten ole koskaan sellaisia temppuja harjoittanut. Jumalan sanaa olen lukenut ja sitä tutkistellut. Mutta — kun ihmiselle annetaan ennustuksen lahja, niin sille ei voi mitään.

Hän huokasi ja katseli maantien toiselle puolen. Siellä seisoi riihi hiukan kallellaan. Sen ovi roikkui yhden saranan varassa, ja sen edusta oli täynnä ruumenen roskaa. Tuuli lennätteli sitä ympäri.

Oljemarckia rupesi hiljaisuus painostamaan. Hän kysäisi:

— Elävätkö poikanne vielä?

Vanhus havahtui. Hän oli mütissut epäselviä sanoja. Hampaaton suu oli liikkeessä alinomaa.

— Eivät elä... kuolleet ovat kaikki. Pojanpoika pitää isännyyttä... pakopirtillä ovat. Kaksi kaatui Kustaan sodassa... pojanpoikaa. Toinen oli yli kolmenkymmenen, toinen alle. Utissa saivat surmansa. Taas minä sanoin: Tulipas takaisin!

Oljemarckia rupesi kammottamaan, vaikka oli keskipäivä. Aurinko paistoi pöydälle, jossa olivat hänen eväänsä jäännökset. Kissa näytti nukkuvan pankolla. Syvä hiljaisuus vallitsi. Ei kuulunut muuta ääntä kuin tuulen tohahtelu. Koko kylä oli kuin kuollut. Kauhajoen verityöt olivat peloittaneet ihmiset pakosalle.

Vanhuksen ääni oli kohonnut. Hän puhui melkein saarnaten. Oljemarck kuunteli jännityksellä.

— Sanottiin Kustaan sodan päätyttyä: nyt tuli rauha ja se kestää! Mutta minä sanoin: Ei kestä! Ennenkuin viimeisenä sotavuonna syntyneet ehtivät hädintuskin naimisiin, on ryssä maassa jälleen. Ja niinpä kävi. Pojanpojan nuorin tytär kuulutettiin tammikuussa ja vihittiin Kynttilänä. Ei kulu-
nut kuin pari viikkoa, niin syttyi sota. — Siellä on hänkin pakopirtillä miehineen — mutta neljä on meiltä sodassa. Minä yksin kaahoan tässä, sillä minulle ei vihollinen mitään mahda.

Missä rykmentissä ne palvelivat?

— Mikähän lienee... Etelä-Pohjanmaan patal-

joona. Kävivät tässä kotosalla, kun joukot majailivat täällä.

Minkä nimellisiä olivat?

— Reinikoiksi huudetaan kylän kesken. Mutta — siellähän niillä kuuluu olevan toiset nimet.

Ei Oljemarck tuntenut. Hän nousi lähteäkseen. Hevonen oli levännyt. Hän jätti vanhukselle hyvästit.

— Elämään näyt sinä jäävän, — lausui muori, katsellen kirkkaasti Oljemarckia silmiin. — Tässä on käynyt moni...mutta kuoleman merkki on ollut. Niin oli pojanpojillakin.

Oljemarckin olisi tehnyt mieli kysyä, minkälainen se kuoleman merkki oli, mutta ei malttanut. Pannen hatun päähänsä hän syöksyi ulos.

Tamma hirnahti hänelle iloisesti ja juoksi kohti. Oljemarck taputteli sitä lautasille ja hyppäsi selkään.

Omituisen tunnelman vallassa hän ratsasti eteenpäin. Vanhuksen puheet olivat masentaneet hänen mieltään. Hänellä ei ollut enää samaa kiirettä kuin taloon tullessa. Hevonen kulki käyden. Se tuntui ihmettelevän isäntänsä käytöstä. Eikö voitonanomalla enää hoppua ollutkaan?

Oljemarck muisteli Hannaa ja hänelle Lapualta kirjoittamaansa kirjettä. Hänen piti turvautua johonkin...kaivautua sielunsa kätköihin. Ihmisen elämä riippui viime kädessä siitä, minkälainen hänen sisäinen maailmansa oli. Jos se oli järjestyksessä, ei ollut hätää. Ja hänen sielussaan oli yksi asia järjestyksessä: — hän rakasti. Oliko muulla sitten väliä? Hän ei tahtonut sitä ajatella.

Hän oli kirjoittanut Hannalle, purkanut jälleen sydämensä — kuinka monennen kerran? Oh, hän oli tehnyt sen usein viime kuukausina. Siihen vaikuttivat nämä ulkonaiset olosuhteet...maan tila, armeijan asema...voitot, tappiot. Oli kuin olisi perustus aina pettänyt. Juuri kun sai rakennuksen valmiiksi, se sortui. Niinkuin nytkin. Tuo kievarin vanhus oli kaatanut hänen aamulla vielä pystyssä seisoneen rakennuksensa: hän epäili taas lopullista voittoa. Ja se tuotti tuskaa. Sillä jos niin kävisi, hän ehkä menettäisi Hannan.

Oi tätä kärsimystä, näitä repiviä ristiriitoja! Miksi oli ihminen riippuvainen ulkonaisesta? Miksei oltu vapaita? Eihän lintukaan välittänyt siitä, jos sen viimekesäisen pesäpuun oli talven myrsky taittanut. Se rakensi toiseen ja oli yhtä iloinen.

Siinä makasi kaatunut koivu tien syrjässä. Mitä merkitsi yksi koivu? Metsässä kasvoi lukemattomia puita. Eikö tulevaisuus tarjonnut tuhannen mahdollisuutta...isänmaalle, heille, koko Suomen kansalle? Miksi piti surra ja huolehtia?

»Siksi, ettei mikään ole varmaa!» kajahti ääni hänen sisässään. »Siksi, että kaikki on epävarmaa...koko ihmisen elämä.» Tänään terveenä, huomenna kylmänä. Välipä siitä, kun olisi vain ollut varmuutta rakkaudesta — siitä, että Hanna todella rakasti häntä...

Hän ei ollut suorastaan kirjoittanut tietävänsä, että tyttö oli muuttanut mieltään. Puolittain leikkisessä muodossa hän vain oli viittaillut siihen...

kuin salaperäisenä aavistuksena... sotaretkellä syntyneen taikauskon ilmauksena. Erilaisilla kuvilla ja vertauksilla hän oli selittänyt suhdettaan häneen. Täällä tuli niin omituiseksi, että rupesi uskomaan enteisiin, hassunkurisilta tuntuviin pikkutapauksiin... kuin sellaiseenkin, että jos huonetoveri keskustelun kestäessä viiden minuutin kuluessa jostakin määrätystä silmänräpäyksestä lukien heittäisi oikean jalkansa vasemman polven päälle, se merkitsisi hyvää. Schantz oli häneltä Ilmajolle marsmittaessa, muutamassa pysähdyspaikassa udellut, että minkävuoksi hän alituisen kelloa katsoi — kun samassa... viiden minuutin ajan juuri täytyessä hän yht'äkkiä oli heittänyt oikean jalkansa vasemman polven päälle! Se oli huvittanut häntä suuresti.

Eihän se tietysti mitään merkinnyt... paremmin kuin tuo kievarin vanhuksen haastelukaan. Mutta — oli niin somaa leikkiä tuolla tavoin. Rakastunut mies oli jonkun verran hassu. *Amor* kuljetti häntä kultaisesta ketjusta... kuin roomalainen triumfaattori sotavangiksi joutunutta. Sitä hiukan tyhmisteli ja töllötti — mutta tuo kaikki oli sentään kovin hauskaa ja sulaista. Toverien hieno ivakin lisäsi vain onnen tunnetta...

Hänen oli taas helpompi olla. Hän katsoi kelloa.

Oh, hän oli kuluttanut paljon aikaa!

»Jos saavun Lapualle kello kahdeksaksi, saan kirjeen», ajatteli hän ja kannusti hevostaan.

Se tuntui mahdottomalta. Ennen taistelun alkua

oli venäläinen luutnantti tuonut heille postia Kauhajoelle, mutta hän ei ollut saanut mitään. Toiset upseerit kyllä . . . Brakel, Schantz ja Blume . . . Mutta hänelle ei ollut tullut. Oli siis selvä, ettei Hanna ollut kirjoittanut.

Mutta — siitä huolimatta hän kannusti ratsunsa laukkaan. Oli somaa ajatella, että kirje odotti häntä Lapualla.

Ilmajoella, jonne hän saapui kello kolmen tienoissa, näkyi jo ihmisiä. Täällä uskallettiin jo palata, sillä Lapuan voitto oli levittänyt varmuutta paikkakunnalle. Oljemarck ilmoitti Kauhajoen voitosta, ja ilo oli yleinen. Kurikan kievarin eläkemuorin ennustukset haihtuivat kuin tuhka tuuleen.

Hän syötti hevostaan ja jatkoi matkaansa. Nurmossa ahersivat asukkaat jo, kuin ei sotaa olisi ollutkaan. Sen jälkiä näkyi kyllä sielläkin . . . rikki-lyötyjä ikkunoita ja särjetyitä ovia. Sotketut pellot ja vainiot todistivat myös ryssän hävityksestä. Mutta siinä . . . tien varrella niitti torpanmies heinää — sikäli kuin sitä tallatusta niitystä irti sai. Oljemarck huusi hänelle iloisesti:

— Ryssä on voitettu!

Mies keskeytti niittonsa ja katseli ohitse lennättävää upseeria — suu auki. Mutta sitten kuin tajuten, että jotakin hyvää oli tapahtunut, hän iski viikatteensa pahasti polkeutuneen heinätukon tyveen ja murahti:

— No . . . katkeapa sitten sinäkin!

Vähän ennen auringon laskua hän saapui Lapualle ja ajoi suoraa päätä isoon pappilaan. Portaiden edessä hän katsoi kelloa. Se oli täsmälleen kahdeksan. Hänet vietiin Klingsporin luo.

Sotamarski istui huoneessa karttoihinsa uppoutuneena. Hän ei pitkään aikaan kääntänyt päätään, joten Oljemarck sai odottaa. Kynttilän valo leikitteli hänen harmaantuneella päällellaan, ja hieno, hyvin hoidettu käsi pyyhkäisi silloin tällöin vasemmanpuoleista ohimoa.

— Sinäkö, Suremain?

Oljemarck sanoi nimensä.

— No? — huudahti sotamarski odottavasti ja kohotti päänsä: — Mitä uutisia te tuotte?

— Vihollinen perinpohjin lyöty Kauhajoella, teidän ylhäisyytenne, kaksituntisen taistelun jälkeen, — ilmoitti Oljemarck.

Sotamarski hypähti pystyyn harvinaisen ketterästi.

— Sepäs oli uutinen!

Hän sai Döbelnin raportin sekä hänen majesteetilleen osoitetun kirjeen.

— Ja kunniamerkki saapui samana päivänä kuin taistelu oli tapahtunut! — jutteli Klingspor, kävellä hyssytellen edestakaisin huoneessa, Döbelnin kuninkaalle osoittama kirje kourassa.

— Ja tämä, — huudahti hän, pysähtyen Oljemarckin eteen ja läimäyttäen kirjettä kämmenellään, — tämä, herra luutnantti, on kaikkein loistavin maksukuitti, mikä kuninkaallisesta armonosoituksesta voidaan antaa! Eikö totta?

Niin oli — eipä sen parempaa tainnut kukaan pystyä kirjoittamaan.

Klingspor oli loistavalla päällä. Hän unohti kokonaan huolensa. Oljemarck kysyi kuuliaisimmin, joko hän sai poistua. Hän oli haudannut unelmansa kirjeestä.

— Odottakaahan... tänne saatiin äsken ryssän tuomaa postia. Siinä oli... kirje teillekin.

Oljemarck ihan vapisi. Kuuliko hän oikein? Siis sittenkin... sittenkin! Kummaltakohan se mahtoi olla — äidiltäkö vai Hannalta?

Hän seurasi kiihkeästi sotamarskin kädenliikkeitä, kun tämä selaili kirjekasaa.

— Kas tässä... arvaan, että tulette iloiseksi. Käsialasta päättäen se ei ole teidän äidiltänne.

Oljemarck kalpeni ja punastui yhtä aikaa. Hanna oli kirjoittanut hänelle! Hänen merkkinsä oli taas käynyt toteen.

Hän tervehti sotilaallisesti ja poistui kiireesti.

Hänen oli määrä yöpyä pappilaan. Siellä, adjutanttien etuhuoneessa, hän vapisevin käsin avasi kirjeen ja silmäsi sen loppua. Siinä seiso: »Uskolliselta ystävältäsi Hannalta».

Hän oli riemastunut. Mitä tämä oli? Näkikö hän unta — vai oliko tämä todellakin totta? Siinä Hanna kirjoitti niin liikuttavasti ikävästään. »Kun ei kaikki olisi niin epävarmaa — koko elämä.» Niin niin — samanlainen kalvava tuska painoi heitä molempia... tämän rikkinäisen ajan lapsia. Hanna tuns

samaa kuin hänkin. Oi, sitä uskollista, suloista tyttöä! Rakkaus, rakkaus vain oli ikuinen!

Oljemarck itki ja nauroi yhtä aikaa. Ovi avautui, ja eversti Åkerstein ilmaantui kynnykselle. Hän katsoi ihmeissään omituisesti käyttäytyvää luutnanttia.

— No . . . mikä teitä vaivaa?

— Voitto, herra eversti . . . Kauhajoella on ryssä lyöty, — sopersi Oljemarck asennossa seisten. Hän oli iloinen, että Döbeln voitollaan pelasti hänet pitemmistä selityksistä.

— No, terve, herra Meyer! — huudahti Åkerstein.

— Vai antoi Döbeln selkään taas. Tulkaa sisään!

Hänet esitettiin herroille. Ne olivat nuo sotamarskin ainaiset seuralaiset, v. Wolcker, Platen ja Düring.

Oljemarck istutettiin pöytään, ja kortit työnnettiin kouraan. Mutta hän ei katsellut niitä. Hän muisteli Hannaa ja tämän ihmeellistä rakkautta.

— Onkohan täällä raamattua? — kysäisi hän yht'äkkiä toisten suureksi hämmästykseksi. Se oli harvinainen kysymys korttipöydässä.

Totta kai pappilassa raamattu oli.

Niin — hän oli pappilassa . . . Lapuan isossa pappilassa . . . ja täällä hän oli saanut kirjeen. Ei — olihan hänellä itselläänkin laukussa . . . satulanlaukussa . . . äidin antama lahja.

— Suokaa anteeksi, hyvät herrat . . . minun täytyy lähteä. Minä en nyt voi . . .

Ja samassa hän oli ulkona.

Peliseurue jäi hämmästyneenä katselemaan toisiaan.

— Mikä sille tuli? Kysyi raamattua ja sitten yks' kaks' — pfiu!

— Idiootti! — mörähti Åkerstein.

— Ne nuoret luutnantit ovat niin sentimentaaleja . . . yksi voitto, niin ne jo syleilevät maata. Toista olemme me, vanhat sotaurhot — meitä ei niin helposti järkytetä.

Ja herrat jatkoivat peliään.

Oljemarek oli rientänyt pirttiin. Siellä majailivat sotamarskin henkivartijat . . . kuninkaalliset henkhusaarit. Korttipeli oli sielläkin käynnissä. Husaarit kavahtivat pystyyn, mutta huomattuaan, ettei upseeri kiinnittänyt heihin pienintäkään huomiota, painuivat istumaan yksi toisensa jälkeen, syrjäsilmillä seuraten tuota omituista miestä, joka nyt oli asetunut takan ääreen ja ruvennut lukemaan — ilmeisesti raamattua.

Henkhusaarit iskivät toisilleen silmää, naureskellen salavihkaa. Yksi virkkoi puoliääneen:

— Hän viljelee sanaa — hän.

— Sanaahan mekin viljelemme — *blaren!*

Kortti mäjähti pöytään.

Oljemarek ei välittänyt heistä, vaan luki 103. psalmin suurella hartaudella. Hänen piti täten purkaa kiitollisuuttaan. Olihan hän entinen teologi.

Lopetettuaan lukunsa hän katseli ympärilleen. Oh, hänen pitäisi jäädä tänne yöksi . . . näiden laulavien husaarien kanssa. Miksi häntä yht'äkkiä tympäisi koko tuo komento . . . nuo loistavat univormut . . .

tuo nuotikas puhe ja korttien läiskintä? Hän nousi ja meni ulos.

Ei — hän lähtisi takaisin . . . ratsastaisi vaikkapa Nurmoon. Siellä hän voisi yöpyä.

Hän haki hevosensa tallista, satuloi sen ja hyppäsi selkään. Hurahdus vain — niin hän oli jo maantiellä.

Hänen oli niin ihmeen hyvä olla . . . niin harvinaisen rauhallinen ja hyvä. Epäilykset olivat kaikonneet. Hanna rakasti häntä . . . rakasti varmasti. Muuten hän ei olisi niin kirjoittanut . . . oli mustasukkainenkin. »Minkälainen on se Siikajoen pappilan neiti? Olet tainnut rakastua häneen?» Häinkö? No ei sitten ikinä! Hän oli muuten vain kirjoittanut, kun tyttö niin ihmeesti muistutti Hannaa. Vai että rakastunut —? Ne naiset olivat niin lapsellisia . . . mutta tuo heikkouskin kaunisti heitä. Oljemareck tunsi suurta hellyyttä Hannaa kohtaan.

Hän antoi tamman ravata. Yö oli tyyni, taivas tähdessä. Tänä hetkenä oli Suomenmaassa ainakin yksi onnellinen mies, niin jakamattoman onnellinen kuin ihmislapsi yleensä saattaa olla. Sellaisina hetkinä on taivas laskeutunut maan päälle. Silloin älköön miestä arvosteltako hänen käyttäytymisensä mukaan. Humalainen huutaa ja huitoo käsiään — se on naurettavaa. Mutta omasta mielestään hän on keisari, jonka sormenviittausta tähdet tottelevat. Taikka mitä on runoilijan inspiratio? Sanotaanko häntä hulluksi sen perusteella, että hän kammiossaan itkee ja nauraa, koska nuo hänen luomansa henkilöt niin suuresti liikuttavat häntä? Sielulliset häiriöt!

Mitä on rakkaus muuta kuin sielullinen häiriö, jonka aikaansaavat lukemattomat hämärämmät tai selvemmät sielunliikkeet — vaistot, ajatukset. Kuka sen osaa selittää? Pääasiaksi siinä loppujen lopuksi jää, että sielun pohjalla asuu kirkkaus, suuri, ihmeellinen kirkkaus, ja nuo omituiset päänäpistot, ajatusleikit ja muut rakastuneen hassutukset ovat vain pärskeitä, jotka synnyttää sula metalli, kun se kaadetaan valumuottiin. Ihmeellinen, taidokas kappale on valmis, täysin täyttäen kaikki muotin monimutkaiset lokerot. On tapahtunut luomisen ihme: onni — tuo niin harvinainen tämän maan päällä, on kerran, muutaman lyhyen tuokion täyttänyt kuolevaisen sydämen — sen joka sopukan. Silloin ei ole kumma, jos asianomainen — varsinkin, jos hän on nuori ja päällepäätteeksi luutnantti — tekee kuunsirpille kunniaa.

XV.

Kulnev istui Kuortaneella Mustapään talon kamarissa, katsellen lahden toiselta puolen tuikkivaa yksinäistä tulta. Se tuikkutti matalalla, muutaman niemien kärjen yli kuin ystävällinen silmä. Kulnev tiesi, että tuolla niemellä sijaitsi pappila. Mutta tuli ei loistanut sieltä; pappila jäi liiaksi oikealle. Se tuli lahden takaa, nähtävästi kauimpana olevalla niemellä sijaitsevasta talosta.

Hän oli väsynyt päivän ponnistuksista. Hänen »*avantgarde*'insa» oli taas saanut seistä vihollisen tulessa koko pitkän päivän. Taistelut olivat muodostuneet verisiksi. Varsinkin Herojan talojen luona oli käynyt kuuma temmellys.

Ruotsalaisia ei oltu saatu karkoitetuiksi. Taistelutanner jäi heidän haltuunsa. Siellä, etuvarustustensa takana, he nyt valmistautuivat huomista päivää varten. Kamenski, tuo nerokas ylipäällikkö, oli ensi kertaa loistavan soturiuransa aikana täydellisesti ymmällä. Hän oli päättänyt perääntyä Alavudelle takaisin.

Yön hiljaisuudesta erottautui selvästi rattaiden räminä. Siellä oli jo kuormasto matkalla. Pirtistä kuuluva sotamiesten juttelu katkaisi sen tuokioksi, mutta sitten se kuului taas entistä selvemmin.

Hän upotti sormet tuuheaan tukkaansa ja nojasi kyynärpäitään pöytää vasten. Ihmeellinen, salaperäinen tuli! Se toi hänen mieleensä lapsuusajan.

Poikasena hänen oli ollut tapana istua iltaisin juuri näin... samalla tavoin ja katsella peltoaukeiden takaa tuikkivaa valoa. Se loisti vanhan Matvein, Matvei Ignatshin ikkunasta. Vanhus oli palvellut hänen isoisällään voutina ja saanut vanhuuden päivikseen eläkkeen, johon m. m. kuului pieni tupa peltojen partaalla. Matvei kävi yhdeksääkymmentä silloin, kun hän vielä oli pieni poika, mutta hän muisti ukon hyvin. Kookas, valkotukkainen vanhus, jolla oli pörröiset kulmakarvat ja pitkä, rinnalla lainehtiva parta. Sennäköiseksi hän oli lapsena kuvitellut Mooseksen.

Vanhan Matvein tupa oli ollut mieluisa käyntipaikka. Toisinaan hän oli siellä oleskellut päiväkaudet. Vanhus osasi mainiosti kertoa, hänellä oli ehtymätön satuvarasto. Useimmat kauneimmista kansansaduista hän oli oppinut silloin. Entä jutut Stenka Rasinista ja Pugatshevistä! Hän oli nähnyt silmissään, kuinka Pugatshev istui tuvan portailla ja iso tähti rinnassaan otti vastaan talonpoikia. Matveikko oli ollut mainio sitä esittäessään.

Mutta — toisinaan oli vanhus innostunut filosofimaan. Oh, pyhä Nikolai Ihmeittentekijä — hän oli jutellut laajasti! Hänen vaimonsa, kurttukasvoinen Agafeja Ivanovna oli leivinpöytänsä äärestä murah-tanut: »Ukko kulta! Älä puhu reikiä päähäsi!»

Kulnev naurahti itsekseen. Oi, noita kultaisia aikoja! Vanhan Matvein haamu oli tänä hetkenä ilmielävänä hänen edessään. »Papit . . . molittavat pitkiä rukouksia läpi yön . . . niinkuin Jumala heitä sen vuoksi kuulisi. Tässä on kirja, jossa löytyy totuus . . .» Ja vanha Matvei oli avannut Uuden Testamentin ja ruvennut lukemaan vuorisaarnaa. »Rakastakaa vihollisianne, siunatkaa niitä, jotka teitä sadattelevat . . .» Hän, entinen vouti ja kartanon kirjuri, hän osasi lukea, hän!

Vanha Matvei oli myös palvellut sotamiehenä. Pietari Suuren mukana oli ollut Pultavassa. Mutta ei hän mielellään ollut niistä ajoista puhunut. »Sodat ovat keisarien ja kuningasten keksintöä. Katsopas, nuori herra, minä näin Moskovassa ruotsalaisen sotavangin, joka luki raamattua. Ja juuri samoja asioita tutki kuin minäkin. 'Rakastakaat vihollisianne.' Silloin minä ensi kerran ymmärsin, että raamattu on sama kaikilla kielillä. Miksi siis surmata toisiaan?»

Ja vanha Matvei oli nilkuttanut ikkunan ääreen ja osoittanut iltatähteä: »Katsopas . . . kun tuo tuolta taivaanrannalta lempeästi vilkuttaa silmää naapurilleen vastakkaisella ilman äärellä, niin miksi sitten kansat vihaavat toisiaan? Eikö luomakunta ole yksi? Miksei venäläinen ja turkkilainen, saksalainen ja ruotsalainen lue taivaan kirjaa ja opi?»

»Mutta — turkkilaiset ovat pakanoita ja saksalaiset jumalattomia!» oli hän huudahtanut.

Vanha Matvei oli naurahtanut. »Hjäh . . . venäläinen sanoo luojasta »Boh» ja turkkilainen »Allah» —

siinä on erotus. Ja mitä monivaimoisuuteen tulee, niin Abrahamilla oli Saara ja Hagar ja muilla patriarkoilla vielä useampia. Älä tuhise nokkaasi, Agafeja Ivanovna . . . en minä puhu reikiä päähäni.»

»Mutta saksalaiset . . .?»

»Hjäh . . . saksalaiselle on Luoja antanut suuren järjen . . . rakentaa myllyjä, joilla Venäjän vilja jauhetaan. Älä sinä, nuori herra, vihaa saksalaista. Opi häneltä, älä ylenkatso!»

Tällaista oli vanha Matvei haastellut, ja hän oli oleskellut päivät pääksytysten hänen tuvassaan.

»Kasvatat nuoresta herrasta vääräoppisen . . . ei tule sotilasta», oli Agafeja Ivanovna huomauttanut. »Älä sinä siitä huolehdi», oli vanha Matvei sanonut . . . »veri on vettä sakeampi. Sitä minä vain, että ole sinä, nuori herra, aina jalomielinen voitetulle. Jolle Herra Jumala antaa voiton, sillä on sinä hetkenä kaikki. Häviölle joutuneella ei ole mitään. Sinun velvollisuutesi on siis osoittaa hänelle lempeyttä, sillä sitä Herra Jumala sinulta vaatii.»

Hän oli niin kiintynyt vanhaan Matveihin, että olisi muuttanut tämän tupaan asumaan. Mutta silloin oli vanhus nauraa hohottanut: »Sinä vedät liian jyrkät johtopäätökset, nuori herra! Sinulle kuuluu pehmeä vuode ja minulle kova. Mutta — molemmille meille kuuluu, että rakastamme Jumalaa yli kaiken ja lähimmäistä niinkuin itseämme.»

Hänet oli pitänyt väkisten noutaa sieltä pois, hän ei olisi tahtonut lähteä. Hän oli itkenyt ja potkinut ja tehnyt urheasti vastarintaa. Mutta silloin oli

vanha Matvei huomauttanut: »Tuommoinen sinä olet ja tahdot muuttaa minun luokseni asumaan. Luuletko sinä, ettei täällä tarvitse totella? Älä tuhise nokkaasi, Agafeja Ivanovna . . . en minä puhu reikiä päähäni.»

Hänen oli täytynyt taipua ja mennä kotiin. Mutta kamarissaan hän oli jäänyt istumaan ikkunan ääreen ja katsellut kaihomielin peltojen takaa tuikkivaa tulta. Vanhan Matvein mökki oli hänestä näyttänyt onnen ja rauhan tyyssijalta. Hänet oli pitänyt houkutella ikkunasta pois. »Tulkaahan jo nukkumaan, nuori herra. Matveikaan ei voi mennä maata, ennenkuin te lähдете ikkunasta pois.» Hän oli antanut narrata itsensä vuoteeseen. Mutta — seuraavana aamuna hän oli pinkaissut Matvein mökille ja kysynyt, oliko siinä perää, mitä kamaripalvelija oli sanonut. Kyllä se oli totta . . . hänen, Matvein, oli täytynyt polttaa tulta niin kauan, kunnes nuori herra oli nukahtanut. Oh, vai niin! Hänhän oli siis valvottanut Matveja ja tämän muoria aivan turhan takia? Niinpä kyllä . . . mutta minkäs sille mahtoi, kun mies oli itsepäinen. Silloin hän oli pyhästi luvannut mennä heti vuoteeseen, jotta vanha Matveikin pääsisi maata. »Siinä sinä teet oikein, nuori herra.»

Mutta — kerran hänet oli vallannut epäily: mahtoi vanha Matvei todella sammuttaa tulensa heti, kun hän kömpi sänkyyn? Hän oli hiipinyt kurkistaamaan. Mitä kummia! Sieltähän tuikki tuli yli peltojen entiseen tapaansa! Seuraavana aamuna hän oli ottanut Matvein lujille: »Etpäs sinä sammuttanut-

kaan, vaikka sanoit!» Vanhus oli joutunut hiukan hämilleen: »No, katsopas . . . kun Uni-Matti kävi juoruaamassa, että sinä valvoit, niin täytyihän minun . . .» Siihen ei ollut voinut väittää vastaan. Vanhus oliertonut siksi paljon maahisista ja tontuista, että juttu Uni-Matistakin oli mennyt aivan täydestä. Sen perästä hän ei enää ollut uskaltanut hiipiä kurkistamaan.

Tuota kaikkea oli nyt soma muistella, tällaisena hiljaisena kesäyönä. Missä hän oli . . . ja mitä oli tapahtunut? Tuo lahden yli tuikkiva tuli vakuutti, että kotona . . . kotitilalla Pskovin kuvernementissa, mutta pirtistä kuuluva sotamiesten juttelu ja tieltä kantautuva kuormastorattaiden räminä vakuutti toista. Sodassa hän oli vieraassa maassa, Kulnevien sukuperintöä viljelemässä. Mutta siitä huolimatta samoili hänen sielunsa lapsuuden rakkaita polkuja. Ja sen aiheutti tuo lahden yli tuikkiva, yksinäinen tuli.

Hän kapsahti pystyyn ja sytytti kynttilän. Siinä oli penkillä punainen samettityyny . . . rakkaiden siskojen neuloma. Olisi tehnyt mieli levähtää. Mutta — hän ei malttanut, vaan lähti pirttiin.

Sjellä loimusi takassa tuli, jonka ääressä sotamiehet paistattelivat itseään. Iloinen Grodnon husaari, päässä harmaa shako, josta riippui punaisia nauhoja, oli riisunut paidan yltään ja etsi syöpäläisiä. Asettaen ne pitkään riviin takkaa reunustavan rautakiskon pinnalle hän tappoi ne yksitellen. Se oli esittävinään venäläisten voittoa suomalaisista. Ympärillä seisovat husaarit ja kasakat nauroivat, tehden leikillisiä välihuomautuksia tuomioiden toimeenpanijalle.

— Aa . . . Stepan, ylipäällikkö pääsee pakoon!

Puhuja osoitti lihavaa täitä, joka mennä kiemurteli pitkin kiskon pintaa.

— Aa . . . Klingspur!

Ja Grodnon husaari tähtäsi peukalollaan antaakseen »ylipäällikölle» kuoliniskun, kun samassa kaikki ponnahtivat pystyyn huomattaessaan Kulnevin seisovan kynnyksellä.

— Mitä se Stepan Arkadjev täällä kujeilee?

Puhuteltu seisoi asennossa, yläruumis paljaana, paita toisessa kädessä.

— Pupuja tapan, teidän korkeajalosuokuisuutenne, — nauroi hän.

— Lepo! — komensi Kulnev. — Vai murhatöissä. Kun et jo päivällä saanut tarpeeksesi.

— Se on verenheimoinen, tuo Stepan Arkadjev, — uskalsi husaariupseeri huomauttaa. — Hävittää koko Ruotsin armeijan yhdessä tuokiassa. Mutta Klingspurin päästätti pakoon.

Sotamiehet nauroivat, ja Kulnevinkin silmäkulmassa vilkuili veitikka. Potria poikia nämä hänen husaarinsa. Koko päivän kamppailtuaan laskivat illalla leikkiä, keksien jos jonkinlaisia kujeita.

Kulnev silmäsi oviloukkoon. Siellä istui talon vanha isäntä, nojaten kyynärpäitä polviinsa. Hänet oli löydetty navetan lakkaan piiloutuneena. Tulkin kautta oli hänelle selitetty, ettei mikään paha häntä uhkasi. Muu talonväki oli paossa.

Vanhus istui tuleen tuijotellen. Hänkin oli seurannut äskeistä näytelmää ja ymmärtänyt ryssän tar-

koituksen. »Ylipäällikön» pelastuminen oli hykähdyttänyt häntäkin, vaikk'ei se ollut sen kummempi ollut kuin tavallinen täi.

Hän havahtui siihen, että häntä puhuteltiin. Siinä seisoi husaarialiupseeri hänen edessään, ravistellen olkapäästä.

— Herra eversti kjusu, a genen dalo?

Aliupseeri osoitti lahden vastakkaista rantaa kohti.

— Hiironniemen.

Ryssät polittivat hetken keskenään.

— Aa . . . kuga valgea sjudutta siellä?

— Hm . . . vanha isäntä luultavasti.

— Aa . . . midä tegemäsh?

Vanhus sylkäisi.

— Mistä mä tiän. Lukea taitaa . . . on ahkera kirjaa viljelemähän.

Husaarialiupseeri tulkitsi. Kulnevin kasvot kirkastuivat. Hän viittiloi, puhuen vilkkaasti.

— Herra eversti kjusu, a midä girja lugemash.

No, oli ne nämä ryssät . . . kaikkia kyselivätkin! Niinkuin siinä olisi mitään vaarallista ollut. Raamattua se äijä luki . . . oli lukenut jo kuusikymmentä vuotta joka aamu ja ilta.

— Aaa!

Kulnev taputteli vanhusta ystävällisesti olalle ja palasi kamariin.

Vanha isäntä oli ihmeissään. Kummia olivat nämä ryssät. Mitähän erikoista tuossakin nyt oli, että Hiironniemen vanha isäntä luki raamattua? Niin kiitteli kuin hyvästäkin tiedosta.

Mutta kamarissa, pöydän ääressä istui Kulnev käsi poskella ja katseli tuikkivaa tulta, mieli omituisen hellänä. Hän oli sammuttanut kynttilän. Hjuromiemi... vieras nimi ja vieras maa, mutta tällä hetkellä niin merkillisen tuttu ja rakas. Pappilanniemessä kasvavia puita saattoi kuvitella poppeleiksi. Siellä, vanhan Matvein mökin läheisyydessähän oli kasvanut poppelilehto, jossa hän poikaisena oli juossut ja leikkinyt Stenka Rasinia. Ja tuolla istui nyt toinen vanhus... luultavasti samanlainen kuin Matvei Ignatsh lukemassa raamattuansa. Mitä hän luki? »Rakastakaa vihollisianne?» Tuskin... sillä nämä suomalaiset olivat merkillisen jäykkäniskaista kansaa.

Mutta tästä viimeisestä päätelmästä huolimatta tunsikin Kulnev mielensä helläksi tätä maata ja sen kansaa kohtaan. Hän muisti ne monet talonpoikaistuvat, joihin sotaretken aikana oli joutunut poikkeamaan. Kauhistuneita naisten kasvoja ympärillä, ja kyräileviä, uhkaavia katseita miesten puolelta. Mutta hän ei ollut niistä välittänyt, vaan astunut suoraan kehdon luo, missä pieni paljasjalkainen lapsi oli potkinut. Hän oli tahtonut ottaa lapsen tulkiksi itselleen... todistamaan, ettei hänellä ollut pahoja aikeita rauhallisia asukkaita kohtaan. Ja katso! Lapsi oli ojentanut kätensä häntä kohti, nauranut ja jokeltanut. Se oli tajunnut hänen silmäinsä sydämellisen tuikkeen. Nostaen lapsen syliinsä hän oli nauraen ottanut muutamia kasakkatanssin askeleita lapsen kiskoessa häntä parrasta ja riemusta kiljahdellessa.

Silloin oli lumous särkynyt. Äiti oli rientänyt hänen luokseen, ottanut pienokaisen ja suudellut sitä kyyneleet silmissä. Mutta — nuo kyyneleet eivät olleet johtuneet pelosta, vaan kiitollisuudesta, että lapsi oli niin erinomaisesti tulkinnut heille pelätyn vieraan ystävällisyyden. Ah! Lapset olivat kaikkialla samantlaisia . . . viattomuuden, valkeuden enkeleitä!

Hänen äitinsä oli kirjoittanut: »Rakas Jakov, kyyhkyläiseni! Muista aina olla jalomielinen ja lempeä!» Oh, äidin ei tarvinnut sitä hänelle muistuttaa. Hän oli sitä. Hänen aateliskilpensä oli yhtä puhdas kuin hänen omatuntonsakin. Yksikään tämän kaukaisen maan asukkaista ei viimeisenä päivänä pystyisi syyttämään häntä halpamaisesta teosta. Hän oli vihollinen — se oli hänen kohtalonsa . . . mutta hänen povessaan sykki lämmin sydän kaikelle, mikä oli suurta, kaunista ja ylevää. Sodan kauhujen keskelläkin hän muisti aina, mitä oli velkaa ihmisyydelle.

Siunattu, yksinäinen tuli, joka toi mieleen kultaisen lapsuuden, kaukaisen kotimaan ja rakkaat omaiset! Jakov Petrovitsh Kulnev tulisi aina olemaan uskollinen sille perinnölle, jonka oli lapsena saanut — kiitos vanhempain ja vanhan Matvei Ignatshin.

Ja näiden tunteiden valtaamana kohosi Kulnev hiljaa ylös, siirsi pöydän syrjään ja rupesi timanttisormuksellaan piirtämään nimeään tummaan ikkunaruuuun. Järven pinnalta kohoava kajastus helpotti hänen työtään. Silmät olivat tottuneet pimeään. Ruudun pinta ritisi hiljaa, kun hän kuljetti kiven karkeä sitä pitkin. Yksinäinen tähti tuikahti taivaan

rannalla, ja Kulnevista tuntui, että Jumalan silmä seurasi hänen työtään. Nimeä, joka piirrettiin tämän suomalaisen talon ikkunaan, ei tahrannut mikään häpeä. Se sai siis jäädä siihen jälkipolville muistoksi.

Kas nyt se oli valmis! Kulnev sytytti kynttilän ja tarkasteli nimikirjoitustaan. Ei se ollut aivan säännöllinen, mutta kyllin selvä ja luettava. Hän sammutti kynttilän, ja samassa sammui myös tuli lahden toiselta puolen.

— Hyvää yötä, Matvei Ignatsh! — kuiskasi hän ja risti hartaasti silmänsä.

Hän avasi ikkunan. Lämmin yöilma tulvahti häntä vastaan. Jossakin rannan kaislikossa äännähтели sorsanpoikanen. Laineet liplattivat rantaa vasten. Ei kuulunut muuta ääntä kuin kuormastorattaiden kolina.

Tämä viimeksimainittu ääni herätti jälleen eloon hänen sotilasvaistonsa. Haaveet ja unelmat häipyivät pois. Pappilanniemi koivuineen ei ollut enää kotiseudun poppelipuisto, vaan vihollismaata, jossa väijyi vaara. Minkälaiseksi muodostuisi huomina päivä? He olivat kärsineet tappion — se oli siis korvattava.

Siepaten pöydän kulmalta kypäränsä ja käsineensä hän syöksyi ulos.

— Jegor Iljitsh! — huusi hän, temmaten pirtin oven auki.

Husaarialiupseeri oli vast'ikään laittautunut levolle. Kuultuaan tutun äänen hän kompuroi pystyyn ja äännähti:

— Minä, teidän korkeajalosukuisuutenne!

— Satuloi hevoset? Me lähdemme tarkastamaan etuvartijoita.

Husaarioliupseeri kompuroi pihalle, nauraa hykertäen itseksensä. »Arvasinhan minä . . . meidän *barinko* panisi nukkumaan ennen yöratsastusta!» Hän oli jo ollut hiukan huolissaan, kun ei tuttua komentoa ollut kuulunutkaan. Mikäs herraa vaivasi, kun istui yksin pimeässä kamarissa? Mutta — jopahan kajahti entiseen, tuttuun tapaan: »Jegor Iljitsh!» Maailma oli sentään vielä kohdallaan — oli, hyvä toki. »Satuloi hevoset . . . lähdemme tarkastamaan etuvartijoita . . .» *Jei Bohu!* Mutta varokaa, Nikolushkat ja Petjat, ettette vain nuku! Nagaikka vonkuu selkänahoisanne! *Jei Bohu* . . . kautta pyhän Nikolai Ihmeittentekijän . . .!»

Tuokion kuluttua ratsasti kaksi miestä ulos Mustapään pihasta. Talon vanhus, joka oli herännyt Kulnevin komentoon, käänsi kylkeä oviloukossa ja ajatteli:

»Mihinkähän ne nyt taas . . . ? Levotonta väkeä . . . kovin levotonta väkeä — tietty . . . pakanat.»

Ja vanha isäntä siunasi itsensä, muistellen pakosalla olevia omaisiaan.

XVII.

Oli ruvennut satamaan. Vesi valui virtanaan sysimustalta taivaalta. Kulnev ratsasti seuralaisineen pitkin maantietä Ruonan sillalle käsin. Sotamiehiä eri joukko-osastoista oli leiriytynyt tien oikeaan laitaan, metsän reunaan, järvenlahtea kohti viettävän niittyalangon itäsyryjään. Sieltä häämöttivät Mustapään rakennusten välistä talon taakse pelloille rakennetut tykkipatterit. Niiden takana metsässä palavat leiritulet leikkasivat ne selvästi irti tummasta metsänreunasta. Kuului hiljaista, pehmeää puhetta. Joku kasakka hyräili surunvoittoista laulua, jonka säveltä omituisesti säesti virtanaan valuvan sateen lotina.

Kulnev ratsasti huppukaulus kypärän yli vedettynä, ja husaarialiupseeri seurasi häntä vaieten. Jegor Iljitsh huokaili vain, tehden silloin tällöin ristinmerkin.

Siinä oli Ruonan silta. Päivällä oli tässä tapeltu hujasti, kun Kulnev oli koettanut rynnistää yli. Haa-voittuneitten heikkoa valitusta kantautui miesten korviin. Niitä ei oltu kaikkia vielä ehditty korjata pois.

— Pyhä Nikolai! — supatti Jegor Iljitsh. — Kuu-letteko, teidän korkeajalosukuisuutenne?

Kulnev viittasi häntä olemaan hiljaa. Siellä, toisella puolen, paloivat ruotsalaisten leiritulet pitkän pitkänä jonona. Ne ulottuivat vasemmalla olevasta niemenkärjestä kauas ohi oikealla sijaitsevan, matalan Nisous-lammen sivuitse pitkin niittyalangan länsisyrjää. Alangon halki virtasi kapea joki, joka lähellä Kuortanejärveä laajeni edellämaitun nimiseksi lammeksi. Täällä oli päivällä riehunut hurja taistelu.

Kulnev oli laskeutunut satulasta ja hiipinyt poltetun sillan päähän. Jegor Iljitsh erotti hänen kookkaan vartalonsa, kun hän sillanpäässä hiljaa seisten tähyili vihollisen tulia kohti.

Yht'äkkiä hän palasi ja tarttui Jegorin hevosta kuolaimiin.

— Kautta pyhän patriarkka Nikonin! Ne ovat vetäytyneet pois!

Husaarialiupseeri räpyytti silmiään ja tarkkasi pitkää nuotioketjua.

— Poisko, teidän korkeajalosukuisuutenne? Mutta tulethan palavat!

— Mutta katsopas, millä tavalla ne palavat! — suhahti Kulnev, ja hänen silmissään välähti.

Nyt huomasi Jegor Iljitshkin. Muutamat nuotiot olivat melkein sammumaisillaan, kun toiset taas loimusivat korkeina. Näytti omituiselta, että niitä niin säännöllisesti kohennettiin — aivan kuin komennon mukaan. Mutta siitä huolimatta ehti aina jollakin kohtaa joku tuli melkein sammua, ennenkuin näkyvät olento heitti niihin uutta puuta.

— Konttaapas katsomaan, Jegor Iljitsh, — komensi Kulnev. — Minä uskon, että ne ovat hiipineet pois.

Husaarialiupseeri teki ristinmerkin ja läksi. Häntä hiukan peloitti. Nuo nuotiot tekivät kovin aave-
maisen vaikutuksen. Ei kuulunut tavallista leirin
tohinaa niinkuin heidän puoleltaan. Näytti siltä,
kuin olisivat kaatuneiden haamut pitäneet tulta yllä.

Mutta hän oli urhea husaarialiupseeri, joka keisarin
ja isänmaan vuoksi meni vaikka minne. Sitäpaitsi
hän rakasti päällikköään.

Puolen tunnin kuluttua hän palasi märkänä ja
yltäpäätä kurassa. Pyyhkien kämmeniään saapas-
varsiin hän irvisti hyväntuulisesti:

— Poissa ovat, teidän korkeajalosukuisuutenne.
Vain muutamia kymmeniä miehiä jäljellä. Havu-
majat tyhjäät.

Kulnev vihelsi hiljaa ja kapsahti ratsunsa selkään.

— Eteenpäin, mars! — komensi hän lyhyeen, ja
miehet karahuttivat takaisin, poiketen maantien
polvekkeesta vasemmalle, Sippolan taloa kohti.

Sippolan pirtissä piti Kamenski parast'aikaa sota-
neuvottelua.

Kenraaliluutnantti, kreivi Nikolai Mihailovitsh
Kamenski oli nuori mies, vasta kolmenkymmenen.
Hänen soikeat, jalomuotoiset kasvonsa tekivät miel-
lyttävän vaikutuksen. Suuret, ruskeat silmät,
joista tällä kertaa kuvastui kiukku, olivat melkein

kuin koulupojan tai nuoren ylioppilaan. Mutta pitkä, puolittain kihara korvaparta, musta niinkuin tukkakin, ilmaisi kypsyyttä miestä. Kuitenkin hän jollakin tavoin vaikutti untuvaiselta kukonpojalta.

Hän mittasi pirtin lattiaa askeleillaan, kädet seljän takana. Jokainen hänen liikkeensä ilmaisi, että hän oli kiihtynyt. Toiset päälliköt istuivat penkillä pöydän takana juroina ja äänettöminä. Siinä olivat kenraalit Rajevski, Jankovitsh ja Demidov, eversti Erikson, majuri Hudinski ynnä muutamia muita — kaikkiaan kymmenkunta upseeria.

Herrat olivat parast'aikaa tutkimassa karttaa. Yksi ja toinen heistä piirsi etusormellaan matkan Lintulahdelta Salmelle. Se ei ollut vallan pitkä, mutta kuitenkin ei everstiluutnantti Lukovia kuulunut.

Kamenskin suunnitelmien mukaisesti olisi tämän jo edellisen päivän aamuna pitänyt olla paikallaan avustamassa Rajevskia hyökkäyksessä vihollisen vasenta sivustaa vastaan. Häntä oli odotettu koko yö ja aamu, mutta mitään ei ollut kuulunut. Silloin oli Kamenski malttamattomana aloittanut hyökkäyksen, jossa läsnäolevat upseerit olivat näyttelleet sangen huomattavaa osaa.

Vihdoin klo 10 edellisen päivän aamuna oli everstiluutnantti lähettänyt sanan, että häntä pidatti vihollisjoukko Lintulahden tiellä ja että hän vaivoin pääsi etenemään. Hän toivoi kuitenkin ehtivänsä avuksi hyvään aikaan. Nyt oli koko eilinen päivä odotettu Ruonalla, eikä vielääkään kuulunut Lukovista jälkeäkään.

— Minä luulen, että hänet on lyöty samoin kuin Kosatshkovskikin! — huudahti Kamenski ranskaksi, pysähtyen keskelle lattiaa ja tuijottaen vuoroin Rajevskiin, vuoroin Eriksoniin.

Nämä tunsivat moitteen kreivin katseessa. Tuo kukonpoikanen oli tällä hetkellä melkein kuin itse tsaari. He painoivat päänsä alas.

— Minä voin ymmärtää, — aloitti Erikson venäjäksi, sillä hän puhui huonosti ranskaa — minä voin ymmärtää, että vihollisen tuli — .

Kamenski huitaisi kättään.

— Tuli! — huudahti hän. — Aina te puhutte »tulesta». *Pûlja dûra, a shtyk maladjéts!*¹

Hän kertasi mielellään näitä Suvorovin sanoja. Olihan hän taistellut tämän kuuluisan sotapäällikön johdolla Alpeilla ja Italiassa.

Häntä kiukutti, että hänen loistava suunnitelmansa tällä tavoin — muutamien miesten hitauden ja kykenemättömyyden vuoksi tuhottiin. Heinäkuussa hän oli saanut ylipäällikkyyden ja ottanut Rajevskin joukot vastaan sangen kurjassa kunnossa Alavuden eteläpuolella. Peräännyttyään 100 virstaa hän oli elokuun 13. p:nä ollut marssivalmiina ja lähtenyt etenemään Jämsästä. Hänellä oli silloin ollut kaikkiaan 10 000 miestä ja 38 kanuunaa.

Mutta hänen alipäällikkönsä tekivät virheitä. Everstit Erikson ja Sabanejev olivat ottaneet selkäänsä Alavudella elokuun 17. p:nä. Senvuoksi oli hänen täytynyt pysähtyä Laukaan Möttölään. Mutta

¹ Luoti on hölmö, mutta pistin, se vasta on aika poika!

tehdäkseen tyhjäksi ruotsalaisten voitonmahdollisuudet hän yht'äkkiä oli kiertänytkin Jyväskylän ja Keuruun kautta Alavudelle, karkoittanut vihollisen etujoukon sekä vallannut paikan uudestaan elokuun 25. p:nä marssittuaan 170 virstaa viidessä päivässä.

Sillä välin oli hänen kärkijoukkonsa päällikkö, eversti Wlastov lyönyt vihollisosaston Karstulassa. Kaikki oli sitä myöten ollut selvää. Hän oli lähtenyt liikkeelle Alavudelta elokuun 31. p:nä, karkoittanut ruotsalaisen jälkijoukon Kuhalammitla ja Mäenpäästä ja saapunut Kuortaneelle samana päivänä. Koko eilinen päivä, syysk. 1., oli nyt taisteltu, ja kaikesta päättäen oli hänen aamuyöstä lähdettävä perääntymään takaisin Alavudelle.

Hän katseli kiukkuisesti virkatovereitaan. Kunnianhimoisena ja eteenpäin pyrkivänä häntä harmitti tavattomasti tämä vastoinkäyminen. Hän muisti *général en-chef*'iltä, kreivi Buxhöwdeniltä, saamansa kirjeen. »Teidän hyökkäyksenne tulee olla tulinen ja poistaa ne vahingolliset seuraukset, jotka Rajevskin perääntyminen on aiheuttanut...» Mitähän tämä »Lapuan sankari» nyt neuvoisi tekemään?

Hän kääntyi Rajevskin puoleen ja esitti kysymyksensä.

Puhutellun sairaalloisen kalpeat kasvot värähtivät. Kenraalimajuri oli vilpittömästi pahoillaan edellisen päivän epäonnistumisesta. Hän puolestaan oli tehnyt voitavansa... kiertänyt Alavudelta Lintu-

lahden tiehen yhtyvän maantien oikeaa puolta, ryteikössä ja murrokossa, yrittäen vihollisen vasemman siiven kimppuun, mutta menettänyt tavattomasti aikaa ja joutunut perääntymään.

— Eiköhän olisi parasta yrittää rintamahyökkäystä... huomenaamulla varhain? — uskalsi hän vihdoin huomauttaa.

Kamenski tuhautti nenäänsä. Höh... siitä ei tullut mitään! Herra kenraali suvaitkoon vain tarkastaa vihollisen etuvarustuksia ja estemurroksia. Liian suuri väen hukka.

— Onhan Venäjällä väkeä, — sanoa tokaisi Erikson.

Jos tuon olisi lausunut syntyperäinen venäläinen, ei se olisi tehnyt Kamenskiin minkäänlaista vaikutusta. Nyt hän suuttui.

— Herra eversti ei ole oikeutettu puhumaan »Venäjän väestä» siinä mielessä! Hänen majesteettinsa keisari tarvitsee jokaisen miehensä tarkkaan.

Asianomainen puraisi huultansa ja vaiken. Toiset tutkivat karttaa, keskustellen kuiskaten keskenään.

Useimmat näistä herroista olivat ottaneet osaa Napoleonin sotiin. He eivät suinkaan olleet mitään vasta-alkajia, heillä oli kokemusta. Mutta olosuhteet olivat täällä niin kokonaan toisenlaiset — maasto ja ennen kaikkea harva asutus. Mitä oli taistella Itävallassa ja Itä-Preussissa, jossa oli kaupunki kaupungin ja kylä kylän vieressä... helppo

majoittaa ja helppo hankkia ruokavaroja. Mutta täällä —! Taivasalla vietti nytkin yötään suurin osa armeijaa, kylmässä syyssateessa — vaikka venäläinen sotamies kyllä oli tottunut kärsimään.

— Koska kuormasto lähti? — kysäisi Kamenski äkkiä, katkaisten herrojen kuiskinnan.

— Kello kymmenen, teidän ylhäisyytenne.

Kamenski tarkasteli karttaa, arvioiden, missä saakka se nyt mahtaisi olla. Nyt oli kello 2 yöllä. Hm... aamuun saakka hän vielä odottaisi... sinne neljän tienoille. Sitten hän lähtisi.

— Missä se partioniekka nyt on, kun ei näy? — kysyi hän hetken kuluttua. Hän halveksi hengessään Kulnevia, jota piti turhanpäiväisenä kärhääjänä... leikki sotaa kuin koulupoika.

— Eiköhän lie vakoilemassa, teidän ylhäisyytenne, — vastasi Demidov.

Kamenski kohautti olkapäitään ja istahti takan ääreen, selin toisiin. Nämä käyttivät tilaisuutta hyväkseen ja rupesivat jälleen suunnittelemaan huomispäivän operatioita. Siinä mainittiin nimet Austerlitz, Friedland, Preussisch-Eulay... arasti ja mahdollisimman hiljaa. Ja joka kerta, kun nuo kuuluisat taistelupaikat nimettiin, silmättiin salaa tuota tulen ääressä istuvaa nuorta miestä, jota peljättiin ja kunnioitettiin yhtä paljon.

— Puita takkaan! — komensi Kamenski äkkiä kuin olisi täten tahtonut osoittaa kuulleensa herrojen taistelusuunnitelmat ja tekevänsä pilkkaa niistä.

Majuri Hudinski riensi täyttämään käskyä. Ottaen nurkasta pari paksua juurakon sakaraa hän asetti ne takkaan ja virkkoi puolittain itseksensä:

— Tääll' on ainakin parempi puunsaanti kuin Austerlitzissa ja Friedlandissa.

Kamenski katsahti häneen huvitettuna. Hudinski oli iloinen velikulta, joka vakavimmissakin tilanteissa laski leikkiä.

— Niin on, — naurahti hän — mutta sanokaa minulle, hyvät herrat, kuka p-u pidättää Lukovia kokonaisen vuorokauden? Rykmentin minä antaisin semmoisesta miehestä! Sehän on — jumal'avita — pikkuinen Napoleon!

Sitä ei kukaan tiennyt. Näissä ruotsalaisissa oli monta pientä pippuria mieheksi. Karvastelivat, jos silmään sattui. Siinä arvosteltiin ruotsalaisia päälliköitä kotvasen. Kamenskin naurahdus oli vapauttanut kielet kantimistaan. Pidettiin pieni tupakka-hetki.

— Adlercreutz on strateegi, — lausui Jankovitsh, joka muisti, kuinka tämä oli livistänyt hänen kynsistään Tampereella.

— No, ei sennepäinkään! — huudahti Rajevski. — Ei ymmärrä takaa-ajon merkityksestä niin vähän vähää! Huonosti olisi minun käynyt, jos Lapuan häviön jälkeen olisi ajettu takaa. Joukot olivat aivan uuvuksissa.

— No... entä Debeln?

Demidov sytytti piippuaan ja tiiraili muhoillen ympärilleen.

— Hyvä kielimies, — nauroi Hudinski ja kertoi, mitä ruotsalainen eversti oli vastannut heikäläiselle sanansaattajalle, kun tämä oli tiedustellut, mitä kieltä herra eversti suvaitsi puhua. »Kaikkia muita, paitsi teidän!»

Naurettiin joukolla, mutta Erikson sylkäisi:

— Saakelin ylpeä mies!

Mentiin siinä pikaisesti läpi monta ruotsalaista upseeria, jotka tunnettiin maineelta. Loppuarvostelu oli, että heiltä puuttui laajempi sotilaallinen koulutus — heiltä samoin kuin joukoiltakin. Kovin kömpelösti kävivät ketjumuodostelmat ja yleensä tärkeimmät taisteluliikkeet. Mutta — hyvää sotilasainesta, jos olisivat olleet paremmissa käsissä.

— Kyllä me vielä heitä koulutamme, — tuumi Erikson, joka helposti yltyi mahtailemaan.

— Niin, hyvät herrat, tuo on kaikki paikallaan! — huudahti Kamenski ja hypähti pystyyn takana äärestä. — Mutta tilanne on ratkaisematta.

Hän oli jonkin verran lauhtunut.

Samassa aukeni ovi, ja Kulnev astui huoneeseen, vettä valuen. Kaikki jäivät tuijottamaan häneen.

— No...mistä te tulette? Uimassako olette ollut?

Kamenskia nauratti husaarieverstin surkea ulkonäkö. Parta oli likomärkä, olkapäät höyrysisivät, saappaat aivan kurassa ja huppukaulus yhtenä liemenä.

— Teidän ylhäisyytenne, vihollinen on perääntynyt, — ilmoitti hän asennossa seisten.

Ja hän kertoi, mitä tiesi.

— No te, *monsieur le Kukko!* Aina valveilla . . . aamuvarhaisesta.

Kamenski syleili Kulnevia.

Syntyi yleinen riemu ja puheenpajatus. Hudinski, iloinen velikulta, juoksi ympäri pirttiä, lyöden käsi-
varsilla kupeitaan ja kotkottaen kuin paraskin kukko, joka ajaa kanaparvea edellään. Kot-kot-kot-kot . . . koot-kot-kot! Erikson nauroi ja yski aivan tukehtuakseen. Kaikki olivat iloisia kuin koulupojat. Keskustelu oli vaihtunut venäjäksi. Kukaan ei puhunut ranskaa.

Parhaan riemun vallitessa saapui sanansaattaja Lukovilta. Hän oli vihdoinkin päässyt perille ja ehtinyt metsänreunaan lähelle sitä paikkaa, missä Alavudelta tuleva maantie yhtyy Lintulahden tiehen. Kamenski tiedusteli, kuka heitä oli ollut vastassa.

Lähetti ei aluksi ymmärtänyt.

— Tarkoitán, kuka oli se pirunmoinen mies, joka pidätti teitä kokonaisen vuorokauden?

— Aminuff, teidän ylhäisyytenne.

No . . . siinä se oli — Aminoff. Varmaankin jääkäreitä?

Niin — Karjalan jääkäreitä. Oli napattu kieli ja saatu tietää.¹

¹ »Kieleksi» kutsuttiin vartavasten napattua vihollisen sotamiestä, jolta puristettiin tietoja.

— Sen pirunmoisen miehen malja! — huudahti Kamenski, joka oli antanut merkin Hudinskille kantaa viinipullo pöytään.

Ja malja juotiin.

— Ja nyt marssivalmiina joka sorkka! Me heitämme ruotsalaiset takaisin Lapualle. *Monsieur le Kukko* saa ryhtyä rynnäkköön heti!

Hetken päästä pärisivät rummut pitkin Ruonan kylää. Venäläiset valmistautuivat hyökkäykseen.

XVIII.

Björnstjerna ratsasti täyttä karkua Kuortaneelle johtavaa tietä. Hevosen lautaset vaahtosivat, mutta hän painoi kannuksia kylkiä vasten ja kiinnitti vauhtia. Edestäpäin kuuluva tykkien jylinä kiihoitti häntä. Siellä... Salmella, kävi armeija kamppailua elämästä ja kuolemasta. Hän halusi ehtiä leikkiin mahdollisimman pian.

Aurinko paistoi lämpimästi. Edellisenä yönä vallinneen sateen jälkeen kiilteli kaikki märkänä ympärillä... pellot, vainiot, laidot, talot ja riidet. Ruis oli surkeasti laossa molemmin puolin tietä. Osa oli leikattu ja kykki kuhilailla. Nuo ruiskuhiilat muistuttivat ihmeen elävästi rukoukseen painuneita ihmisiä... kaavut hartioilla ja päät nöyrästi notkistuneina... kaikki samaa ilmansuuntaa kohti... aivankuin olisi siinä ollut joukko beduineja, jotka ratsuiltaan laskeutuneina nyt yht'aikaa polvistuivat aamuhartauteen. Tällainen kuva välkähti Björnstjernan mielessä hänen ajaessaan hurjaa vauhtia yli vesilätäköiden, joita tie oli täynnä.

Mutta — näin pitkälle oli talonpoika päässyt vain muutamissa harvoissa paikoissa. Suurimman osan tuleentuvaa viljaa oli vihollinen polkenut jalkoihinsa tai ryöstänyt... vihollinen ja oma väki. Tätä tietä

oli Rajevski perääntynyt Lapuan tappion jälkeen, ja oma väki marssinut perässä. Molemmat olivat veroittaneet vainioita ja ruispeltoja sangen rumasti.

Asukkaat valmistautuivat uudelleen pakoon. Monen talon pihalla seisoivat valmiiksi köytettyjä kuormia, ja yksi ja toinen tähysti levottomana eteenpäin kiihtävää ratsumiestä.

Hän oli aamulla palannut kuninkaan luota Ahvenanmaalta, jonne oli vienyt Adlercreutzin kertomuksen Lapuan voitosta ja kreivi Klingsporin kirjeen. Hänen majesteettinsa oli ollut armollinen ja erittäin suojeleva häntä kohtaan. Aika oli kulunut nopeasti vanhojen sotilastoverien luona. Rykmentistä toiseen häntä oli kuljetettu ja juhlistettu, kuin olisi hän ollut vähintään ylipäällikkö itse. Monet maljat siellä oli juotu ja pidetty monet puheet, joista kaikista oli uhkunut horjumaton usko vanhan Ruotsin kuntoon ja kykyyn. »*Ned med moskoviten!*»¹ Mutta täällä olivat asiat hullusti, aivan hullusti.

Klingsporille hän oli tuonut kuninkaan vastauskirjelmän. Sen hän oli omakätisesti ojentanut hänen ylhäisyydelleen tänä aamuna Lapuan isossa pappilassa. Ylipäällikkö oli ollut tapansa mukaan aterioimassa. Ruokaliina kaulassa tämä oli noussut häntä vastaanottamaan. »Kuuletteko tuota» — hän oli viitannut Kuortaneelle käsin — »jo toista päivää yhtä ja samaa jylinää! Siellä on kovat paikat!» Mutta — pian hän oli joutunut toisenlaisiin mietteisiin.

¹ Alas moskovalainen.

Kuninkaan kirje oli ollut kaikkea muuta kuin miellyttävä. Klingspor oli armollisesti anonut hänen majesteettinsa lupaa laivatakseen armeijan Vaasan tienoilla ja kuljettaakseen sen Merenkurkun yli Ruotsiin. Mutta — tähän ei kuningas ollut suostunut. Ylipäällikkö pitäköön huolta, että vihollinen voitetaan ja viskataan omien rajojensa taakse, joiden yli hänen ei koskaan olisi pitänyt astuaakaan.

»Pitääkö minun heittää ryssä hänen omien rajojensa taakse?» — oli Klingspor huudahtanut valjuna kuin palttina ja lysähtänyt tuoliinsa. Tuo näky oli ollut niin koomillinen, että hän oli purskahduttanut ääneensä nauramaan.

Hänen ylhäisyytensä oli loukkaantunut. »Te nauratte, nuori mies . . . mutta mitä pitää minun tehdä?» Hän oli ollut aivan masennuksissaan. Päästäkseen erilleen kiusallisesta heikkoutensa todistajasta hän oli sitten, viitaten kaukaa kuuluvaan tykinjyskeeseen, kehoittanut häntä lähtemään taistelupaikalle. Ja hän oli mielihyvin käyttänyt tilaisuutta hyväkseen.

Kaakkoinen ilmanranta kävi yhtenä keskeytymättömänä pauhuna. Se oli kuin voimakkaan ukosen jylinää — sillä erotuksella vain, ettei näkynyt salamoita. Ilma vavahteli kuin näkymätön, laaja katos, jota myrsky tavantakaa puistaltaa. »Siellä on kova taistelu», ajatteli Björnstjerna ja kannusti ratsuaan.

Mutta hevonen rupesi kompastelemaan. Hän oli ajanut yhtämittaa seitsemän ja puoli penikulmaa

ja hät'hätää puhalluttanut Lapualla. Olisi pitänyt välttämättä antaa ratsun levähtää, mutta ei ollut aikaa. Piti vain kiiruhtaa.

Lähellä Salmea tulivat ensimmäiset pakolaiskuormat vastaan. Naisia, vanhuksia ja itkeviä lapsia sekaisin tavaramyttyjen ja säkkien keskellä.

Ammunta oli lakannut. Pariin tuntiin ei ollut kuulunut mitään. Merkitsikö se taistelun päättymistä? Hän tiedusteli vastaantulijoilta.

— Emme me tiedä. Konttelissakin on jo ryssiä. . . järven länsipuolella, — huusi joku rattailta.

— Salmen kohdalla on jo, — huusi toinen. — Loppu tuli Suomesta!

Björnstjerna ei joutanut sen pitempiin keskusteluihin, vaan ajoi eteenpäin. Pian hän oli ehtinyt mäelle, ensimmäisten talojen luo ja pysähtyi siihen.

Hänen ympärillään kihisi miestä kuin heinää, hikisiä, repaleisia olentoja, joista toiset kiskoivat tykkiä mäen päälle, toiset painuivat tien molemmille puolin, metsään — enemmistö vasemmalle. Siinä oli sekaisin hämäläisiä ja ruotsalaisia — enimmäkseen kuudennen prikaatin miehiä. Viimeksimainitut näyttivät reippailta. He eivät olleet ottaneet osaa taisteluun.

— Hyvä päivä, pojat! — tervehti Björnstjerna. — Joko te antta rysse polkke teiden kantapee?

— Piru ties, — vastasi juro hämäläinen, — mutta kun komennetaan perääntymään, niin minkäs teet.

Hän tarkasteli kaukoputkella seutua. Maantien vasemmalla puolen, pitkässä niittyalangossa, joka suikerti maantien vartta pitkin, kohti edessä välkkyvää järveä, näkyi viheriäpukuisia joukkoja laajoissa ryhmissä, osa lepäämässä, osa riveissä. Valkotakkisia husaareja ratsasteli niityn poikki edestakaisin. Lähellä tienpolveketta, mistä maantie kääntyi jyrkästi vasempaan, näkyi tykistöä ja muutamia kasakkaparvia. Jonkun matkan päässä makasivat nurinmenneet ammusrattaat poikkiteloin tiellä.

Oikealla kädellä, kapean salmen toisella puolen, näkyi myös vihollisen joukkoja. Aivan rannalla, salmen partaalla, ratsasteli sinitakkisia ulaaneja, joiden punapäällyksiset shakot ja valkoiset olkavyöt hauskaasti välkähtelivät auringon loisteessa. Pitkien piikkien nenässä liehuivat punaiset viirit. Ne lepattelivat hiljaiseen, ulaanien karkuuttaessa edestakaisin pitkän rantaa.

— Kenenkäs väkeä nuo ovat tuolla? — kysyi Björnstjerna paikalle tulleelta upseerilta. Se oli kenraali Adlercreutzin veli, everstiluutnantti H. Adlercreutz, joka hämäläisineen oli nelisen tuntia pidätellyt Kulnevin etujoukkoja Ruonalta tulevalta tiellä.

— Kuuluu olevan Kosatshkovski . . . mutta ne eivät ole meitä vielä häirinneet.

Herrat tervehtivät iloisesti toisiaan.

— Teillä on ollut ankarat paikat?

Everstiluutnantti hymyili vaisusti.

— Päin Prinkkalaa koko homma! Luulen, että meidän on lähdettävä täältä ennen iltaa.

— Ei suinkaan!

Björnstjernan posket hehkuivat.

— Kamenski on tuolla kaikkine päävoimineen . . .
ja tuolta käsin uhkaa saartoliike.

Adlercreutz osoitti vasemmalle, metsään käsin.

— Onko sielläkin ryssiä?

— Siellähän niitä vasta onkin.

Björnstjerna työnsi kaukoputken osia sisäkkäin ja kysyi:

— Missä on esikuntapäällikkö?

Nuorempi Adlercreutz viittasi mäkeä alas, vasemmalle. Sielläpäin jossakin hänen pitäisi olla.

Björnstjerna ratsasti osoitettuun suuntaan. Joka paikassa vilisi sotamiehiä. Hän ratsasti 4. prikaatin osastojen läpi. Näki, että nämäkin olivat olleet tullessa. Laihoja, kuihtuneita kasvoja joka puolella, minne silmänsä käänsi. Björnstjernan loistava uniformu herätti huomiota. Se mies ei ollut ottanut osaa taisteluun.

Asianomaista hävetti tämä yleinen huomio, jonka hänen ilmestymisensä aiheutti. Mutta — hän ei voinut sille mitään.

— Misse on kenraali Adlercreutz? — kyseli hän.

— Tuoll' on . . . tuon puskan takana.

Ja sotamiehen alakuloinen katse saatteli Björnstjerna.

Siellä istui Adlercreutz ratsun selässä esikuntansa ympäröimänä. Hän jutteli iloisesti, käännellen säiläänsä, jota parast'aikaa kuivasi.

— No, tervetuloa, *hedersbror!* — huudahti hän reippaasti huomattuaan Björnstjernan. — Vahinko, ettet ollut täällä aikaisemmin, olisit saanut nähdä jotakin oikein hauskaa.

Ja Adlercreutz kertoi, kuinka hän äsken oli ollut vähällä joutua vangiksi. Ryssät olivat murtautuneet maantielle hänen selkensä taakse ja käyneet kimppuun. Kaadettuaan ammusrattaat poikkiteloin tielle he olivat sulkeneet häneltä palutien. Siinä oli ollut tiukka paikka. Hänen säilänsä oli viuhunut tavallista vinhemmin — kunnes vihdoin oli läpi auennut, ja hän oli päässyt miestensä luo. Mutta luutnantti Klingspor, hänen ylhäisyytensä veljenpoika, oli joutunut vangiksi.

— Sääli miestä . . . meni hyvä whistin pelaaja, — virkkoi Suremain.

Toiset nauroivat.

— Siltä kannaltako sinä miehiä arvostelet — jäkklanamma!

Björnstjerna huvitti tämä keskustelu. Niin nämä juttelivat kuin koko sota olisi ollut vain leikkiä. Suremainin takin hiha oli halki ja toinen olkalippu revennyt. Näki, että hän oli hetki sitten ollut ahtaassa puristuksessa. Mutta — yhtä kaikki hän veisteli tuossa vitsejä — kuin ei mitään olisi tapahtunut.

Björnstjerna rupesi jälleen pohtimaan erästä ajatusta, joka viime päivinä oli tavantakaa sukeltanut hänen mieleensä. Hän oli ajatellut sitä jo Ahvenanmaalla . . . noiden iloisten veikkojen parissa . . . sitä, että heillä, ruotsalaisilla, oli yksi vaarallinen heikkous:

he suhtautuivat asioihin kovin ylimielisesti. Suremainin sanat olivat taas herättäneet tuon ajatuksen eloon, mutta hän ei ehtinyt pitkälti sitä pohtia, kun äkkiä kaukaa vasemmalta jymähti tykin laukaus.

— Siinä ollaan! Vellikello soi . . . mutta tällä kertaa se kutsuu meitä työhön.

Suremain korjasi sapelin kanniketta ja katseli ympärilleen säihkyvin silmin.

— Jokainen paikoilleen! — huusi Adlercreutz. — Nyt alkaa loppunäytös! Björnstjerna, jos haluat, ähde mukaan.

— Tietysti, tietysti!

Häntä harmitti, että toinen saattoi hetkeäkään epäillä hänen tulleen tänne vain päältäkatsojaksi.

He ratsastivat mäkeä ylös metsään ja poikkesivat oikealle. Siellä, noin puolen virstan päässä maantiestä, oli talo, jonka savolaiset olivat vallanneet. Se oli Jylhä.

Kaksi kuusinaulaista talon edessä mäen reunalla soitteli tuttua säveltään, lähettäen kartesseja niityn yli ryntäävien ryssien silmille. Taistelun melske huumasi Björnstjernan. Tämä oli toista kuin Ahvenanmaalla, jossa sotaa käytiin vain pullon korkeilla! Björnstjerna ratsasti patteriin ja koetti ottaa selvää tilanteesta. Niittyalanko, jonka alapää näkyi mäelle, ulottui täällä pienen matkan pohjoiseen. Sitä reunusti molemmilta puolilta sakea metsä, jonka laita oli jyrkempi täällä, heidän puolellaan. Tämä oli kangasta, kumisevaa hiekkakangasta, joka nyt tärähteli tykkien jyskeestä. Oikealla kädellä ottivat uus-

maalaiset vastaan Kulnevin rynnäköitä, käyden vuorostaan vastarynnäkköön. Erotti selvästi, kuinka nuo harmaatakkiset joukot juoksivat metsänreunasta esiin, mäkeä alas, heittäytyen hurraata huutaen vihollisen kimppuun, joka vuorostaan perään-tyi. Siniset hännystakin liepeet vain vilkkuivat kuin pienet liput. Eläköön! Kajahti yhteislaukaus — mutta nyt kipittivät uusmaalaiset vuorostaan pakoon.

Tämä oli epätoivoista kamppailua. Ryssä, joka oli käyttänyt taistelun keskeytystä hyväkseen kiertääkseen vihollisen vasemman sivun, rynnisti eteenpäin metsässä, niittyalangan pohjoispäässä. Savolaiset rupesivat hermostumaan.

— Piirittävät, piirittävät! — huusivat miehet.

Sitä se suomalainen aina pelkäsi. Björnstjerna muisti, kuinka tämä sana sai vanhankin sotamiehen kauhun valtaan. He eivät pystyneet »piirittämään» miesten vähälukuisuuden vuoksi. Nytkin uhkasi pakokauhu vallata joukon.

— Ei ne piiritte! — huusi hän. — Soora edestpein ne tulle! Katsokaa!

Sieltä hyökkäsi jääkäriketju mäen rinnettä ylös. Tykit olivat nyt aivan tehottomat. Niitä ei ehditty kääntää niin alas, kuin olisi tarvittu. Ryssän sotamies pisti kuoliaaksi pari miestä, valtasi tykin, huusi ja viittoi tovereilleen. Mutta vastarynnäkkö karkoitti heidät.

— Takaisin, tykit takaisin! — komensi Björnstjerna, ja patteri siirrettiin lähemmäksi taloa. Siellä se paremmin toimitti tehtävänsä. Ryssät kiipesivät

itsepintaisesti törmää ylös, mutta kartessituli ajoi ne joka kerta verissäpäin takaisin. Metsänreuna oli täynnä kaatuneita ja haavoittuneita.

Taistelu oli kestänyt suunnilleen kolme tuntia, koko ajan hirvittävän voimakkaana. Suomalaiset, jotka olivat katkeroituneita sen johdosta, että Ruonalta oli suotta aikoja peräännytty, ponnistivat nyt viimeiset voimansa. He löivät vihollisen takaisin monet monituiset kerrat. Mutta — lopuksi valtasi Kulnev vereksillä joukoillaan Jylhän, ja savolaiset juoksivat maantielle, minkä jaloista lähti.

Siihen venäläisten eteneminen kuitenkin pysähtyi. Salmen vasemmalla rannalla seisova l. prikaati, joka oli reservinä, oli vielä voittamatta. He eivät uskaltaaneet siis edemmäksi. Mutta talon he pitivät hallussaan kaikista meikäläisten vastaponnistuksista huolimatta. Metsä talon ja maantien välillä oli täynnä huutoa ja räiskettä. Miehiä juoksi edestakaisin... huohottaen, aivan uupumaisillaan. »*Fäll bajonett!*» kajahti tuon tuostakin. Se oli hetken sytyttävä tunnussana. Björnstjerna riehui joukossa kuin paholainen. Nyt ei ollut enää hänen univormussaan uutuuden loistetta. Se oli vihitty taistelussa, vihitty verellä ja ruudinsavulla. Kalpeana, silmät suurina hän karahutti sinne, missä tungos oli tihein, ja jälleen hän teki saman havainnon kuin Siikajoella, että viheriätakkiset kasakat väistyivät hänen tieltään huutaen: »*Aaa... shvédshki bárin!*» Heidän piikkinsä eivät koskeneet häneen.

Mutta — sitten tapahtui yllätys. Suunnilleen viiden tienoissa karahutti Suremain paikalle ja komensi perääntymään. Rummut pärräsivät pitkin metsää ja maantietä. Takaisin, takaisin! Mitä tämä merkitsi?

— Takaisin! Ettekö kuule? — karjui Suremain. — Valjastakaa tykit — ja takaisin!

— Kukas sitä vellikelloa nyt soittaa? — huusi Björnstjerna, muistaen Suremainin äskeiset kolme tuntia sitten lausumat sanat.

— Adlercreutz!

Taivas ja h—vetti, mitä tämä merkitsi? Juuri kun oltiin saamaisillaan uudet lujat asemat, komennettiin takaisin. Björnstjerna ei voinut käsittää mitään. Hän ratsasti hakemaan Adlercreutzia.

Tämä seiso i maantiellä, jaellen komentoja ohi-marssiville joukoille. Hattu kädessä hän istui ratsun selässä, ja hänen kasvonsa nykivät hermostuneesti.

— Miksi me peräännymme? — huusi Björnstjerna ehdittyään paikalle.

Adlercreutz loi häneen raivostuneen katseen. Björnstjerna ei ollut ennen nähnyt häntä sen näköisenä.

— Päämaja käskee, h—vetti sentään! Pidä huoli tehtävistäsi.

Björnstjerna käänsi ratsunsa jälleen Jylhää kohti. Nyt sieltä rynnisti miestä sakeasti kuin luokoa. Kuului kirouksia ja sadatuksia. Muuan savolainen juoksi avopäin, nyrkki pystyssä ja karjui:

— Ryssä on ostanna Ruottin herrat! Saakeli vieköön, pojat! Ruplasta ne myyvät isänmaan!

Häntä ei kukaan joutanut kuuntelemaan. Kaikki painuivat vain maantietä kohti.

— *Finis Finlandiae!*¹ — parkaisi Björnstjerna kuin olisi saanut luodin rintaansa.

Mutta hänelle huusi nuori, avopäinen luutnantti, joka syöksyi hänen ohitseensa, otsa verta valuen:

— Ei p—le, ei p—le . . . *principium*, alku, alku . . . jumal'auta!

Björnstjerna tuijotti häneen ihmeissään. Oljemarck . . . ja aivan kuin raivohullu!

Hän yritti huutaa hänelle jotakin, mutta tämä painui maantietä kohti . . . avopäin, kompastellen, koko ajan kiroillen ja sadatellen.

¹ Suomen loppu!

XVIII.

Loppua se merkitsi — ehdottomasti. Nyt ei kukaan enää jaksanut uskoa voiton mahdollisuuteen.

Armeija perääntyi läpi yön Lapuaa kohti, synkkänä ja lopen uupuneena. Katkeruus oli yleinen. Sotamiehet arvostelivat ankarasti ylintä johtoa. Ei siinä Klingsporin ja Adlercreutzin nimeä juuri kunnialla mainittu. Varsinkin olivat savolaiset erikoisen katkeroituneita.

Mistä tämä äkkinäinen perääntyminen?

Everstiluutnantti v. Otterilta oli samana päivänä saapunut raportti, että venäläiset olivat uudelleen vallanneet Kauhajoen, jonka vuoksi — jos he tunkeutuisivat edelleen Ilmajoen kautta Lapuaa kohti — pääarmeija joutuisi vaaralliseen asemaan. Siinä koko syy.

Oljemarek oli parin komppanian kera ehtinyt Salmelle taistelun viimeisenä päivänä. Koko 2. prikaati oli saanut käskyn kiireesti marssia sinne, mutta ristiriitaisten määräysten vuoksi se myöhästyi. Näin ollen Oljemarek oli yksi niitä harvoja 2. prikaatin upseereita, joka otti osaa tämän 3-päiväisen taistelun veriseen loppunäytökseen.

Hän oli täydellisesti masentunut mies. Siihen ei

kuitenkaan vaikuttanut niin paljon tämä häviö kuin sielulliset syyt.

Vähän ennen Salmelle lähtöään hän oli saanut äidiltään kirjeen, joka oli murskannut hänen kauniit unelmansa. Hanna oli mennyt salakihloihin ruhtinas Donatjevin kanssa! Ruhtinas oli ruvennut käymään talossa, piirittänyt Hannaa, joka vihdoin oli taipunut. Sellaista oli naisen rakkaus!

Hän oli viime viikkoina elänyt siinä uskossa, että Hanna rakasti häntä. Oli ollut suloista haaveilla hänestä nuotiotulen ääressä ja uskoa armeijan voittoon. Usko Hannan rakkauteen oli tehnyt hänestä entisten mielipiteidensä kieltäjän: hän ei ollut enää toivonut Suomen aseman korjautumista Venäjän yhteydessä.

Mutta — nyt oli kaikki kuin yhdellä iskulla muuttunut. Hanna oli mennyt, hän oli ryssän morsian. Tämän tiedon aiheuttama tuska herätti eloon vanhan Anjalan perinnön: oli jossakin määrin lohduttavaa ajatella taas päinvastoin kuin entinen Hanna Enefelt. Tässä tuskassaan hän ei hetkeksikään ottanut huomioon, että hän siten luovutti viholliselle toisenkin, jota palavasti rakasti: oman isänmaansa. Donatjev merkitsi hänelle vain morsiamen ryöstäjää, mutta ei sen valtakunnan edustajaa, joka ottaisi haltuunsa Suomen.

Taistelun tuoksinassa hän oli pannut tämän murheellisen uutisen todenperäisyyden riippumaan muuttamista sen kuluessa sattuneista yksityistapauksista. Vanha halu antaa erinäisten sattumien näytellä kohtalon osaa oli jälleen vallannut hänet. Kyllä hän ymmärsi,

ettei se asiaa muuttanut — mutta tuntui jollakin tavoin helpommalta leikkiä tuolla lailla. »Jos isken tuon ryssän maahan — on koko juttu valhetta ja äiti käsittänyt väärin!» — oli kaikunut hänen mielessään. Hän oli hyökännyt ryssän jääkäriä vastaan ja yhdellä huitaisulla sivaltanut hänen päänsä halki. Tönttöhattu oli haljennut kuin laho kannon pötkelö ja mies vaipunut ääntä päästämättä kenttään. Se oli ollut vaarallista leikkiä ja tullut vielä vaarallisemmaksi sen vuoksi, että hän aivan kuin uhmaten oli pannut henkensä alttiiksi. Mutta hän oli innostunut. »Pitipähän paikkansa — piti!» — oli hän ajatellut. Hän oli tapellut rakastettunsa puolesta kuin leijona. Hänen tieltänsä oli vihollinen kauhusta karjaisten väistynyt. Hän oli ollut hirvittävä nähdä. Kuin kuoleman enkeli hän oli huhtonut ryssäparvessa ja kaatanut kymmeniä.

Lopuksi hän oli kohonnut sellaiseen hengen voimaan, että oli koko taistelun tuloksen pannut riippumaan siitä, oliko tuo tieto tosi vai väärä. Hän oli ollut kuin uhkapelaaja, joka pelipöydälle heittää viimeiset rahansa ja päättää: jos häviän, ammun itseni. Niin hänkin oli tehnyt. Hyökäten sakeimpaan vihollisparveen hän oli ajatellut: »Jos se on valhetta, voitamme, ja Hanna on edelleenkin minun!» Hei — hän oli syössyt vihollisupseeria vastaan, yrittäen lävistää tätä miekallaan. Hän ei ollut tahtonut listiä tältä päätä kuin naurista — ritarillinen pisto suoraan rintaan! Mutta sapelin kärki oli sattunut olkavyön solkeen... vihollisupseeri oli lyönyt hatun hänen

päästään, haavoittanut häntä otsaan — ja siinä samassa oli kajahtanut Adlercreutzin adjutanttin G. von Otterin huuto: »Porilaiset takaisin! Mars, mars! Rintama perääntyy!» Hän oli ollut niin huumaantunut, ettei ollut tajunnut mitään — kunnes äskeinen vihollisupseeri oli uudelleen ollut hänen kimpussaan. »Antautukaa!» — oli tämä huutanut saksaksi. Mutta Oljemarck oli iskenyt miekan hänen kädestään ja rientänyt perääntyvien miestensä jälkeen. Siinä mylläkässä hän oli sivuuttanut Björnstjernan.

Tätä kaikkea hän nyt muisteli, avopäin marssiesaan komppaniansa etunenässä. Perässä tuleva komppania vaihtoi laukauksia takaa-ajavan vihollisen kanssa. Hevonen oli jäänyt kylään Mikon hoitoon, eikä hän kummastakaan tiennyt mitään. Mutta ne olivat nyt pikkusasioita . . .

Yö oli säkkipimeä, ja satoi. Silloin tällöin kajahti jokin yksinäinen laukaus. Taivaskin itki sitä murhetta, joka Henrik August Oljemarckin sydämessä velloi. Hän koetti ajatella maan kohtaloa, mutta ajatus kiersi vain Hannaa. »Ryssän otti!» takoi hänen aivoissaan, ja nämä ajatukset Hannasta ja isänmaasta sekaantuivat niin hänen päässään, että hän oli täydellisesti umpikujassa.

Mitenkä nyt kävisi? Suomi oli mennyttä. Kun jo *toinen* kerta lähdettiin painamaan pohjoista kohti, oli se vain kovan kohtalon määräyksen täyttämistä. Suomi oli mennyttä. Venäjä valloittaisi sen — oli jo melkein valloittanut. Mutta — entä sitten?

Uskalsiko ihminen tällaisessa tilanteessa toivoa tulevaisuudelta mitään? Kun kerran kaikki kauneimmat unelmat oli armotta murskattu — jäikö mitään jäljelle? Isänmaa. Millainen isänmaa? Björnstjerna oli ollut oikeassa . . . tämä oli *finis Finlandiæ* — Suomen loppu. Hän oli vain huutanut vastalauseensa kuin pitääkseen itseään edes jollakin tavoin pystyssä häviön hetkenä — häviön, joka merkitsi hänelle kaksinkertaista häviötä.

Kaikki oli mennyttä — rakkaus, isänmaa, toivo. Ei kannattanut ajatella niitä. Tämä lopen uupunut, avopäin laahustava olento oli vain raunio, ihmisraunio, jonka suurin onni olisi ollut saada kuolla.

Sade valui virtanaan. Hän ihmetteli, miksi hänen tukkansa kastui. Niin — hänellä ei ollut hattua. Hän oli menettänyt sen taistelun temmelyksessä . . .

Hän pyyhkäisi otsaansa. Oh, niin märkää, niin märkää . . . ja niin kuumaa samalla. Hänen päänsä oli polttavan kuuma. Takana marssiva sotamies huomasi hänen liikkeensä ja tarjosi hattuaan.

— Herra luutnantin pää kastuu kokonaan . . .

Hän teki torjuvan liikkeen. Sydänelässä vain oudosti läikähti, kun hän kuuli sotamiehen sanat. Sellainen rehti ja uskollinen väki, ja sellaisen kohtalon alainen . . . Hyvä Jumala! Hänen piti saada keskustella jonkun kanssa. Upseereita ei ollut lähetettyvillä. Siinä marssi aliruotumestari hänen takanaan. Oljemarck jättäytyi miehen rinnalle.

— Kuulehan . . . jutellaan vähän . . . minä olen

niin sairas. Älä ajattele, että olen sinun esimiehesi. Jutellaan niinkuin toverit, ystävät.

Aliruotumestari oli hämmästynyt. Heidän luutnanttinsa oli tunnettu omituiseksi mieheksi. Mutta — tämä oli kaikkein omituisinta.

— Niinkuin herra luutnantti käskee . . .

— Kuule . . . mitä sinä ajattelet?

— Mistä, herra luutnantti?

— Tästä kaikesta.

— En muuta, kuin että pääsisin kotiin eukon ja lasten luo.

Oljemarckin sydämeen pisti. Tuolla miehellä oli jotakin, jonka vuoksi elää. Olihan hänelläkin . . . äiti. Mutta hän oli tänä hetkenä niin kaukainen.

— Mutta — mitä ajattelet tästä maasta?

— Mitäpä siitä . . . herra luutnantti, se on mennyttä . . . ei kannata ajatella. Kun merimies haaksirikossa menettää laivansa, ei hän enää sitä ajattele. Pääasia, että on itse pelastunut.

Sillä tavalla ajatteli tämä aliruotumestari . . . entinen merimies. Oljemarck oli kauan vaiti. Takariveistä kuului vain puoleksi tukahdutettuja kirouksia.

— Mutta . . . mitä ajattelet meistä . . . armeijasta? — kysyi hän sitten.

Nyt oli aliruotumestari puolestaan pitkän aikaa vaiti.

— Mitäpä siitä, herra luutnantti, — vastasi hän viimein — joka jää, se jää. Pääasia, että on täyttänyt velvollisuutensa. Niin on merelläkin . . . Ja sinne kai minä tästä painun . . . jos hengissä selviän.

— Mutta . . . entä vaimo ja lapset?

— No . . . ne saavat taas tottua odottamaan, niin-
kuin tähänkin asti. Tulee mies merentakainen, vaan
ei turpehen alainen.

Oljemarck vaikenä. Tuo mies oli onnellinen, hänellä
oli elämässä kiinnekohta . . . vaimo ja lapset. Ja
pakopaikkana meri. Oliko hänellä mitään vas-
taavaa?

Niin — maanviljelys, mutta se ei tuntunut nyt riit-
tävän. Mitäpä merkitsi raataa orjana orjuuden
maassa! Jotakin korkeampaa piti olla . . . jotakin,
jossa voisi vaikuttaa toisten hyväksi — niinkuin tuo
entinen merimies omiensa. Mutta — mitä se olisi . . .
mistä sen keksisi?

Äiti? Hän kuolisi — ja sen jälkeen hänellä ei olisi
ketään. Naapurit . . . alustalaiset — mitäpä hän hei-
dän hyväkseen pystyisi tekemään. Mikön perheestä
hän nyt saisi huolehtia, jos tämä oli joutunut sota-
vangiksi eikä palaisi. Ei — pitäisi olla jotakin kor-
keampaa . . . laajakantoisempaa, mutta mitä?

Hän muisti Turun aikaansa. Silloin hän lueskeli
. . . teologiaakin kaksi vuotta. Pari pientä tutkintoa
vain, niin hän olisi ollut valmis pappi. Miksei hän
silloin ollut tutkintoa suorittanut? Sotilasveri oli vie-
nyt voiton — niin sekin, mutta vielä enemmän se
seikka, että hän halusi olla Hannan läheisyydessä.
Mutta — nyt . . . nyt hän ei voisi sotilaana palvella
— nyt kun ryssä valtasi maan. Ei hän niin vain
niskojaan taivuttaisi! Mutta — pappina . . . siinä vi-
rassa hän olisi vapaampi . . . t. s. hänen ei tarvitsisi

niin kiinteästi palvella sortajaa. Hän voisi opettaa, valistaa, kasvattaa... mitä? Suomen kansaako? Niin — mutta ennen kaikkea voidakseen palvella Vanhassa Suomessa siinä seurakunnassa, missä ruhtinas Donatjevin isällä oli maatilansa ja jossa poikakin varmasti kesiään tulisi viettämään. Aina vain Hanna — aina vain! Hän ei ikinä pääsisi Hannasta eroon! Hän tunsu tänä sysimustana yönä olevansa kahleh-dittu häneen iäksi. Tekipä Hanna mitä hyvänsä — hän ei saattaisi tuomita häntä. Korkeintaan vain surra. Taistelun tuoksinassa hän oli tuntenut halvek-sivansa Hannaa ja vihaavansa ryssää, vihaavansa ve-risesti. Mutta nyt — kun hän asiaa ajatteli, hän mel-kein katui, että oli surmannut niin monta. Nehän olivat Hannan sulhasen maanmiehiä... samaa heimoa ja kansaa. Mitä Hanna rakasti... sitä täytyi hänen-kin rakastaa... Kun Hanna oli ottanut heidät suo-jelukseensa, oli rikos taistella heitä vastaan ja surmata heitä. Hanna kohosi päätekijäksi — ruhtinas vaipui varjoon. Hanna oli ottanut Donatjevin eikä päin-vastoin — olihan hän monta vuotta vanhempi. Siis Hannaa hänen pitäisi ennen kaikkea vihata ja halvek-sia. Mutta — hän ei saattanut sitä tehdä... ei vaikka olisi henki riistetty. Se oli katkeraa!

»Anna anteeksi, Hanna, että surmasin niin monta!» — rukoili hän hengessään, ja hänen sydäntään kai-hersi ääretön sääli ja ikävä.

Päätä poltti ja ohimoissa jyskytti. »Ampuvatko ne vielä?» kyseli hän itseltään, ja hänen teki mieli kieltää miehiään. Mutta — ei... se oli vain kuumeen jys-

kytystä hänen päässään. Vihollinen oli nähtävästi luopunut takaa-ajosta. Se oli hyvä . . . nyt ei ainaakaan hän joutuisi kiusaukseen rikkoa Hannaa vastaan . . .

Yht'äkkiä hän muisti keskustelun tovereidensa kanssa Pattijoella. Hän oli selittänyt heille Suomen tulevaisuutta. Parempi, että venäläinen korjasi tämän maan, kuin että se edelleenkin jäisi Ruotsin haltuun . . .

Hän oli puhunut »voileivistä» . . . mitä hän olikaan sanonut? Niin . . . että armeijan vastoinkäymiset olivat kuin »voileipiä», joita hänen »kivensä» otti . . . niin ja niin monta. Hänellä oli jonkinlainen kaukonäkijän lahja. — Mutta — tämä viimeinen — tämä 3-päiväinen taistelu oli kaikkein suurin ja mahtavin, joka tuli kuin lahjana . . . kuin kaupantekiäisiksi. Noin komean hypyn se vielä otti . . . ja painui sitten umpisukkeloon. Hän oli poikasena näyttänyt tuota taitoa Hannalle monen monta kertaa Päijänteen rannalla. Ja Hanna oli ihailut häntä . . .

»Tämä on kaikkein komein, Hanna . . . tämä Ruona ja Salmi! Katsopas, kuinka mahtavan hyppäyksen vielä teki . . . Lapuan ja Alavuden yli . . . ennenkuin painui umpisukkeloon . . .»

Hän naurahti onnellisena . . . hänellä oli korkea kuume. Miesten laahaavat askeleet kuulostivat hänestä tavattoman kovilta . . . ikäänkuin olisi iso lintu levittänyt siipiään hänen päänsä päällä. »Älä sinä tuijaile siinä . . . puhkaiset vielä silmän . . .!»

Kuka se kirosi niin tavattoman karkeasti? Hänkö?

Ei — se kajahti rivistä, hänen takaansa — samoin kuin tuo äskenen puhe »tuijailemisesta». Siellä kompasteli joku mies ja oli ollut vähällä pistää toveriaan silmään . . . pistimenkärjellä . . .

Ja yht'äkkiä hänelle taas selkeni, missä oltiin . . . perääntymisretkellä, ja mitä oli tapahtunut äsken ja muutama päivä aikaisemmin. Hänhän oli saanut kirjeen — niin . . . äidiltä. Ja siinä kirjeessä —

Hänet valtasi taas sanoin selittämätön tuska. Olisi ollut paljon helpompi, jos Hanna olisi kuollut. Silloin hän olisi saattanut kuvitella tämän henkien maailmasta seuraavan hänen tietään . . . kulkevan rinnalla ja auttavan elämän vaikeuksissa.

Mutta — nyt — ah! Teki sydämelle hyvää, kun riveistä kajahteli kirouksia. Siellä upiupuneet miehet kompastelivat . . . sadattelivat sadetta ja tätä kurjaa yöllistä taivallusta. He olivat äärimmäisen epätoivoisia. Kirotkoot vain . . . se oli hyvä . . . kiroisivat hänenkin puolestaan! Sillä mitä olikaan tapahtunut? Ryssä, verikoira, oli ryöstänyt hänen morsiamensa . . . hänen suloisen Hannansa! Aaah . . . hän olisi tahtonut saada käsiinsä sen ruhtinaan . . . nähdä hänen sydänverensä vuotavan! Kuinka hän olisikaan siitä iloinnut!

Hän komensi »seis!» Miekka paljastettuna hän hoiptelteli rivien ohi ja tarkasteli miehiään. Aa . . . näillä miehillä hän tekisi ihmeitä!

— *Helt . . . om! Framåt . . . marsch!*¹

¹ Käännös ympäri! Eteenpäin — mars!

Aliruotumestari juoksi hänen luokseen. Mitä nyt? Eihän vihollista näkynyt, ei kuulunut.

— Herra luutnantti, herra luutnantti . . . mikä teitä vaivaa? — sopotti hän nähdessään, kuinka Olje-marck samassa kaatui tielle pitkäkseen.

Komppania oli pysähtynyt ja joutunut epäjärjestykseen. Muutamat rivistöt olivat seuranneet komentoa ja seisoivat nyt vastatusten toisten kanssa. Pistimet kalisivat yhteen.

— Mikä luutnantille tuli? Äsken vielä jutteli niin kuin tavallisesti? — ihmetteli aliruotumestari.

— Pyörtyi . . . on haava otsassa, — selitti vääpeli, joka oli iskenyt tulta.

Miehet kerääntyivät päällikkönsä ympärille, joka makasi valjuna, silmät ummessa. Huulet liukkuivat hiljaa.

— Kuoliko se? — kysäisi joku hätääntyneenä.

— Eikö mitä! — toimesi vääpeli. — Antakaa kenttäpullo . . . viinaa.

Pullo ojennettiin, ja hetken kuluttua avasi Olje-marck silmänsä. Ne kiilsivät kuumeesta. Hän katseli ihmeissään vääpeliä ja ympärillä seisovia miehiä, joista useat nyt olivat iskeneet tulta.

— Stark . . . joh-da sinä . . . minua nukuttaa, — sopersi hän silmät ummessa.

Vääpeli komensi laittamaan tilapäiset parit ja kantamaan luutnanttia.

— No . . . mikä siellä tuli? — huusi kiukkuinen upseerin ääni takimmaisesta komppaniasta. Sekin oli pysähtynyt.

— Luutnantti pyörtyi.

Jälkimmäisen komppanian vänrikki tuli katso-
maan.

— Laittakaa parit, — komensi hänkin. — Emme
me jouda tässä seisomaan. Ryssä on vielä kinte-
reillä.

Samassa kajahti laukaus. Välähti vain kerran
pimeässä, ja luoti vihelsi miesten päiden yli.

— Ket-juun! — kaikui vänrikin ääni rauhallisena,
ja miehet riensivät täyttämään käskyä. Syntyi
laukausten vaihto, jonka kestäessä Oljemarck avasi
silmänsä.

— Ei saa ampua, pojat, — sanoi hän tavattoman
vakavana ja pudisti päätään.

Sillä välin oli parit saatu valmiiksi ja Oljemarck
nostettu niille. Komppaniat lähtivät jatkamaan
marssiaan.

Muutamien laukausten perästä tuli taas hiljai-
suus. Ei kuulunut muuta kuin sotamiesten laahus-
tava käynti.

Tapaus oli vaikuttanut jollakin tavoin virkistä-
västi. Miehet eivät nyt ajatelleet murheellista ti-
laansa. Se oli nyt heistä aivan liian tavallista kiin-
nittääkseen erikoisemmin kenenkään huomiota.
Enemmän heitä kiinnosti luutnantin omituinen käyt-
täytyminen.

— Se komensi kokokäännöksen. Mitähän se
meinasi?

— Kuumehoureissaan teki...

— Se on sisukas mies . . . marssii, kunnes kaatuu. Ei kai se tuohon menne?

— Eikö mitä . . . kyllä se siitä kostuu. Näittekö, miten se tappelussa halkoi ryssänkalloja. Ihan hirvitti.

Kyllä se oli nähty.

— Mutta . . . nyt kielsi ampumasta.

— Hourasi . . . tietysti.

Niinpä se. Uupui tässä mies . . . parempikin.

Miehet marssivat luutnantin parien jäljessä, ja keskustelu kääntyi toisaalle. Mutta — ei nytkään taisteluun, vaan parast'aikaa valuvaan sateeseen. Lyötiin vetoa siitä, milloin se lakkaisi. Muuan Merikarvian poika väitti, että puolen tunnin kuluessa, mutta hänen vierustoverinsa pani vastaan: ei lakkaisi koko yönä.

— Paljonko pannaan?

— No tuo viina, joka on kenttäpullossasi.

Selvä! Nyt seurasi jokainen jännittyneenä vedonlyönnin tulosta. Sanoma siitä oli kulkenut mies mieheltä läpi koko komppanian. Naureskeltiin ja juteltiin. Jokainen ajatteli vedonlyöntiä ja unohti luutnantin kokonaan.

— Ei lakkaa . . . viinansa piti mies.

— Lakkaa . . . harvemmin jo tipahuttelee. Viinansa otti mies.

Ja niin kävikin. Ennenkuin saavuttiin Tiistenjoelle, oli sade tauonnut kokonaan, eikä siihen ollut kulunut puoltakaan tuntia. Alkoikin jo olla aamu-puoli.

— No... pullo tänne! — nauroi Merikarvian poika ja saatuaan kenttäpullon haltuunsa pulputti sen sisällön yhdellä kertaa kurkusta alas.

Hänelle naurettiin.

— No... sait nyt lämmikettä.

— Jo-ho! Sillä kylläpä sitä tarvitaankin.

Ei päässyt nytkään miehistö katon alle, vaan leiriytyi tulien ääreen Tiistenjoen märille pelloille.

Oljemarck kannettiin muutamaan mökkiin, joka sijaitsi matalalla mäellä. Paarien etumies yritti kiertää mäen, luullen perässä tulevan tarkoittaneen mökkiä mäen takana. Tämä ärjäisi silloin:

— Eteenpäin ja... ylöspäin! Missä sun silmäsi ovat?

XIX.

Mitä seuraavan viikon aikana tapahtui, siitä ei Oljemarck tiennyt mitään. Hän makasi kovassa kuumeessa saniteettirattailla ja seurasi tiedottomana perääntyvää armeijaa, joka nyt oli jättänyt Lapuan ja marssi Vaasaa kohti.

Tästä perääntymissuunnasta oli päämajassa käyty kiivaita neuvotteluja, joihin myös oli ottanut osaa kenraali Ernst v. Vegesack. Hän oli pienen apujoukon kanssa noussut maihin Kristiinankaupungin luona ja yhtynyt rantatiellä toimivaan 2. prikaatiin. Elokuun 31. p:nä hän oli saapunut päämajaan ottaakseen — kuten sanottu — osaa siellä käytäviin neuvotteluihin.

Hän oli kannattanut Uudenkaarlepyyn tietä. Sinne oli armeijan suunnattava kulkunsa. Olihan venäläisellä joukkoja Lintulahden tiellä, eikä Fieandtista, tuosta kovan onnen miehestä, ollut turvaa. Hänen osakseen oli suotu vain tappioita.

Mutta Adlercreutz, Aminoff ja Klingspor olivat olleet toista mieltä — viimeksimainittu varsinkin. Hän oli puoltanut perääntymistä Vaasaa kohti. Tuon kaupungin lähistölle oli koottava koko armeija ja sitten ase kädessä murtauduttava joko pohjoiseen

tai etelään — miten tilanne vaati. Sitäpaitsi oli Vaasasta mukavin meriyhteys Ruotsiin — ja pahimassa tapauksessa saattoi armeijan siellä marssittaa laivoihin. Siitä huolimatta, että kuningas oli nimenomaan hyljännyt viimeksimainitun ehdotuksen, hautoi Klingspor sitä mielessään viimeisenä pelastuskeinona.

Näin oli siis perääntymistieksi valittu suunta, jota sotahistorioitsijat ovat aina ihmetelleet. Mutta — omituista kyllä — venäläisten ylipäällikkö, kreivi Kamenski, teki saman virheen. Sen sijaan, että olisi pääjoukoillaan kääntynyt Uudenkaarlepyyn tielle, lähetti hän vain pienemmän osaston seuraamaan everstiluutnantti K. H. Reutersköldiä, joka yhden pataljoonan kanssa marssi Kauhavan ja Härmän kautta Uttakaarleppyä kohti.

Eri joukko-osastot olivat yhtyneet Ylistarossa. Siellä ne oli uudelleen järjestetty. Ruonan ja Salmen taistelujen jälkeen oli armeijan vahvuus vähentynyt noin 1 000 miehellä, haavoittuneet ja vangit mukaan luettuina. Yhteenlaskettuna se muodosti sentään vielä melko huomattavan voiman — melkein tasaväkisen venäläisten kanssa. Mutta kun Aminoff ja Klingspor olivat Lapualla sopineet, ettei mihinkään suurempiin taisteluihin enää ryhdyttäisi, ei niitä siis yritetty, vaan jatkettiin hiljaa perääntymistä. Pienempien kahakoiden jälkeen saavuttiin syyskuun 11 päivän illalla Vähäänkyröön.

Muutaman mökin portailla, aivan maantien laidassa, istui nuori, 18-vuotias vänrikki, katsellen eri joukko-osastojen ohimarssia. Niitä saapui kylään yhtenäin, toinen toisensa jälkeen. Univormustaan päättäen hän kuului ruotsinmaalaisiin joukkoihin — Västmanlannin rykmenttiin. Hänen osastonsa oli saapunut päivällä. Kaikki oli tälle nuorelle miehelle tällä puolen Pohjanlahden niin uutta ja outoa, ettei hän lakannut ihmettelemästä.

Ennen kaikkea ihmiset... Hän ihmetteli noita ryysyihin puettuja sotamiehiä, jotka marssivat tuosta ohi. Kotimaassaan hän oli kuullut heidän sankaritoistään. Savon jääkärit! Ne mahtoivat olla uljaita miehiä. Hän oli kuvitellut niiden loistavia univormuja, komeaa ulkomuotoa ja säihkyvää katsetta — sellaisia olivat sankarit, jotka Suomessa taistelivat ryssä vastaan! Ja kuinka tavattomasti hän oli hämmästynyt, kun hän tänään ensi kerran oli nähnyt heidät leiritulilla, jonkin matkan päässä kylästä. Rumia, tökeröitä naamoja perunanenineen ja tihrusilmineen. Ei mitään kotkan katsetta — *bevars!* —¹ vaan ystävällinen, lempeä tuike syvältä silmäkuopista. Toden totta — hänen kuvitelmansa olivat täydellisesti särkyneet.

Siinä niitä marssi taas ohi... kumaraisia, parakkaita miehiä, kasvot uurteita täynnä. Ei noita juuri sotilaspuke koristanut. Vaaleanharmaissa takeissaan ja vihertävissä hatuissaan he olivat kuin mitäkin apinoita... kuin ilveilijöiksi puettuja. Kun

¹ Varjele!

heitä katseli, ei voinut ymmärtää, että maine kulki heidän kantapäillään. He näyttivät naurettavilta. Mutta — he *olivat* Savon jääkäreitä, kunnian kruunaamia miehiä jok'ikinen — se täytyi uskoa.

Nuori vänrikki silmäsi olkalippujaan ja verraten siistiä asetakkiaan, jonka napit olivat tiukasti kiinni. Hän häpesi hienouttaan. He, ruotsalaiset, olivat lähteneet sotaan kuin paraatiin... uudet univormut yllä — niinkuin se olisi ollut pääasia. Nyt hän ymmärsi. Sotamies, joka oli tottunut nurkumatta kestävänsä sodan vaivoja, oli sentään toista kuin paraatiin pukeutunut keikaroitsija...

Siinä marssi ohi Tohmajärven pataljoona, Karjalan jääkäreitä. Multanen ja Hirvonen talsivat laittimmaisina. Kovin oli sotaretki pahoin pidellyt miekkoisia, mutta karjalainen iloisuus oli vielä jäljellä.

— Katohan tuota... siinähan on korree poika, — suhahti Multanen. — Noama valakea kuin piimä ja silimät kuin suihtirenkaat. Majur taitaa olla.

— No olet sinäkin, — mörisi Hirvonen — vuoden sotaa käynyt etkä tunne herroja! Vänrikkihän tuo on.

— Mitäs väkkee se on — ei ou meikaläisiä.

— Ruotsalaisia... niitä vastatulleita.

— Yhyy, — pani Multanen, — eivät ou sitten vielä isosti ruutinsavvu haistelleet — Kutaa, kamp-raat!

— Perhana! Niinkö sinä upseeria puhuttelet? — torui Hirvonen.

— Poikanenhan tuo on vielä, — puolusteli Multanen.

Mutta nuori vänrikki ei ollut ylpeä arvostaan. Hän ymmärsi suomalaisen ystävällisyyden.

— *Go'dag, go'dag! Välkommen!*¹ — huuteli hän, kättänsä puistaen.

— Eipähän suuttunna, kun kättä puistelj, — selitti Multanen.

— Piti sinua tyhmänä.

— Tyhymähän mie ounnii . . . mutta ei tänne liikaa viisaista oukkaan . . . pelekeevät.

Ja Multanen naurahti lyhyeen.

Vänrikki oli saanut toverin viereensä istumaan. Se oli myös vänrikki, pieni, pullea mies, jonka kasvoilla asui ainainen hyvätuuli.

— Sinä se vain täällä näitä suomalaisia ihaillet! Potria poikia!

Tämä kertoi äskeisestä Karjalan jääkärin tervehdyksestä. Lihava nauraa hohotti:

— Putkaan olisi se mies joutunut meidän joukossamme.

— Älähän puhu . . . minä olen ylpeä siitä tervehdyksestä.

— Ai, ai kun sinä olet sentimentaalinen! — kiussitteli toveri. — Kyllä se tällä retkellä lähtee. Hän seurasi uteliaana ohimarssivia joukko-osastoja. Mutta toinen ei kuunnellut häntä.

— Katsopas tykistöä! — huudahti hän.

¹ Hyvää päivää, hyvää päivää! Tervetuloa!

Siinä romisi ohi tykkipatteri — kaksi kuuden naulan heelviikiä. Toverusten huomio kiintyi etumaista tykkiä vetävän valjakon keskimmäisellä hevosella ratsastavaan mieheen. Lyhyt tyllerö, pyöreä kuin makkara istui hevosen seljässä suorana kuin seiväs, pää hiukan takakenossa. Ahtaaksi käynyt asetakki oli ukkelin hyvinvointisuuden vuoksi seljistä pahasti pingolla. Kaulus törrötti pystyssä, leuan alta rutistuneena. Mutta — se mikä vänrikkien huomiota eniten kiinnitti, oli miekkaisen hattulaite. Leveä huivi kulki hatun reunoilta leuan alle, mistä solmussa olevat huivinnurkat sojottivat eteenpäin kuin kaksijakoinen parta. Naama oli pyöreä kuin kuu ja punainen kuin keitetty krapu. Mutta uljaasti hän teki kunniaa, kääntäen päätään rappusilla istuviin upseereihin päin.

— *Nå . . . tjänare, tjänare!*¹ — huutelivat vänrikit. — Siinähän ajaa itse Sancho Panza! Missä on Don Quijote?

Heidät oli vallannut sellainen poikamainen villeys. Varsinkaan paksu ei tahtonut pysyä nahoissaan.

— Näitkö — voi helssige . . . sellainen tykkimies! — Ja paksu matki Kukko-Kallen ryhtiä (sillä se oli hän), nauraen ihan pakahtuakseen.

»Hyvänäpä pitivät», ajatteli Kalle, vilkaisten taak-sensa.

— Olikos ne kenraaleja? — kysyi hän takavaljakon vasemmanpuoleisen hevosen ratsastajalta.

¹ No . . . terve, terve!

— Se laihempi oli itse kuningas, — veisteli tämä.

— Älä . . .

— No varmasti! Etkös ole kuvasta nähnyt?

Olihan Kalle kuninkaan kuvan nähnyt kotipappilan salin seinällä. Kerran elämässään hän oli saanut siihen huoneeseen kurkistaa . . . kerran, kun rovasti ja ruustinna olivat olleet pitäjällä. Se oli tapahtunut hänen rippikouluaikana. Piika-Mari oli vienyt hänet salin ovelle ja näyttänyt: »Katohan, Kalle . . . tällainen se on rovastin sali.» Siellä peräseinällä oli riippunut kuninkaan kuva.

— Mutta se oli laihempi ja soikkomuotoisempi . . .

— virkkoi hän hetken perästä. Hän ei oikein jaksanut uskoa toverin puhetta.

— Herrat lihovat nopeasti, — veisteli tämä edelleen.

— Patteri — seis! — kajahti samassa komento.

Miehet hyppäsivät hevosilta alas ja rupesivat niitä riisumaan. He olivat suuren talon edustalla. Tänne näkyi selvästi tuo äskenen mökki ja sen portailla istuvat herrat. Nyt sinne kannettiin jotakin sairasta. Herrat hypähtivät pystyyn ja hävisivät huoneeseen.

Oljemarek oli kannettu ruotsinmaalaisten vänrikkien majapaikkaan. Varovasti laskivat sotamiehet hänet vuoteelle, joka oli kamarin peräseinällä. Hänen olkalippunsa olivat niin kuluneet, etteivät vänrikit aluksi saaneet selvää, minkäarvoinen mies

hän oli. Kohteliaasti kumartaen he esittivät itsensä.

— Ljunggren, vänrikki Västmanlannin rykmentistä.

— Törneblad, samoin.

Oljemarek mainitsi nimensä ja arvonsa. Hän oli vielä niin heikko, ettei jaksanut olla ylhäällä.

Yhdeksän päivää hän oli nyt maannut, ja niistä suurimman osan tajuttomana. Oli sula ihme, ettei hän ollut henkeänsä heittänyt. Välskäri oli iskenyt hänestä suonta silloin tällöin, ja se oli vielä enemmän heikontanut häntä.

Mutta hän oli nuori ja hänellä oli terve sydän. Sitä eivät olleet pystyneet murtamaan sodan vaivat eivätkä koetut pettymykset. Ei Hannan menetykskään. Se löi vielä kirkkaasti.

Ruotsinmaalaiset laittoivat totia, ja sitä he nyt kolmisin nautiskelivat. Oljemarek ei jaksanut vielä paljon puhua, mutta sitä mielummin hän kuunteli toisten juttuja.

Ljunggren kertoi heidän matkastaan. He olivat aluksi nousseet maihin Kristiinankaupungin luona, mutta purjehtineet sitten Vaasaan, missä lopullisesti olivat astuneet maihin. Taisteluita heidän kohdalleen ei vielä ollut isosti sattunut — ikävä kyllä.

Ljunggren jutteli loistavin silmin. Ei ollut Oljemarek häntä paljoakaan vanhempi, mutta kuitenkin kokeneempi. Nuori vänrikki ihannoii sotaa — hän käsitti sen. Mutta — hänen mielestään siinä ei ollut ihailemista. Hän lausui julki tämän ajatuksensa.

— Mitä . . . eikö herra luutnantti rakasta sotaa?
— En yhtään. Se on kauheimpia vitsauksia, mitä ihmiskunnalla on.

— Ja kuitenkin olette upseeri.

Ljunggren oli aivan ihmeissään.

— Vaikka . . . mutta se ei muuta asiaa. Tietysti — velvollisuutensa jokainen tekee.

Niin . . . tämä luutnantti oli tehnyt velvollisuutensa — sen näki hänen kasvoistaan. Ne olivat melkein läpikuultavat. Silmät loistivat luonnottoman suurina. Näytti, kuin olisi tämän nuoren miehen sielu asunut yksinomaan silmissä. Kasvojen muut osat näyttivät kuin kuolleilta . . . kuin ei niissä olisi enää ollut mitään eloa. Mutta silmissä säteili ja loisti. Ljunggren painoi päänsä alas. Hän ei kestänyt katsoa noihin silmiin, jotka tuntuivat saaneen yli-luonnollisen kirkkautensa alituisesta kuoleman katselemisesta.

Oljemarck olisi viety Vaasaan muiden sairaiden kanssa ja sieltä laivalla Uumajaan, mutta hän oli pannut vastaan. Ei hän halunnut omasta maasta pois. Hän tahtoi seurata joukkoaan loppuun asti. Niin oli sitten sovittu, että hän sai kulkea mukana. Ehkäpä hän pian toipuisikin.

Nuoret vänrikit olivat hetkeksi poistuneet etuhuoneeseen. Oljemarck oli yksin. Ulkoa kuului marssivien joukkojen töminää. Täällä, Vähässä-kyrössä, oli nyt koolla melkein koko Suomen armeija.

Samassa rupesi etuhuoneesta kuulumaan kiivasta väittelyä. Suomea puhuva mies selitti jotakin, jota

ruotsalaiset eivät tuntuneet käsittävän. Oljemarck kohotti päätään, ja hänen aivoissaan vilahti ajatus. Mitä... olisiko todella — ?

Ovi aukeni, ja kamariin syöksähti mahdotto-
man repaleinen sotamies. Säärystimet olivat
yksinä riekaleina. Mies oli laiha kuin luuranko,
mutta tuuheiden kulmakarvojen alta tuikki tuttu
katse.

— Mikko! — pääsi Oljemarckilta hämmästynyt
huudahdus.

Se oli Mikko Tossavainen — ilmielävänä.

Jälleennäkemisen ilo oli suuri. Mikko kertoi vii-
me tingassa päässeensä ryssien saartoketjun läpi.
Kovalle se oli ottanut, mutta savolaisella sukkelu-
della hän oli selviytynyt. Metsiä kierrelleen hän oli
saapunut Lapualle — juuri kun meikäläisten jälki-
joukko jätti kylän. Niiden mukana hän oli saapunut
tänne aamupäivällä. Mutta koko päivä oli mennyt
etsiskelyihin, kunnes hän nyt illalla oli vihdoinkin
löytänyt herransa.

— Mitenkäs hevosen kävi? — kysyi Oljemarck.

— Hevonen on hyvässä tallessa, — touhusi
Mikko. — Tuolla naapurin pihassa ruotsalaiset up-
seerit sitä katselevat ja taputtelevat. Kun eivät vain
varastaisi.

Oljemarck naurahti ja silmäsi vänrikeitä, jotka
uteliaina olivat seuranneet luutnantin ja sotamiehen
tuttavallista keskustelua. Hyvä, etteivät nämä
ymmärtäneet suomea. Mikko oli istahtanut tuolille
Oljemarckin vuoteen viereen ja laskenut hattu-

reuhkansa lattialle. Vänrikeistä oli kummaa tämä omituinen suhde miehistön ja päällystön välillä.

Oljemarck selitti heille lyhyesti, kuka sotamies oli ja mitä hän oli tehnyt.

— *En bra busse!*¹ — sanoi Ljunggren, joka into-
mielisesti ihaili pienintäkin sankaritekoa.

Mikolle tuotiin totilasi. Hän otti sen käteensä ja haisteli. Suu levisi hymyyn, kun hän virkahti:

— Vai oikein punssilla tässä helsсатаan. No . . . kippis sitten vain!

Ja hän kumosi lasin sisällön yhdellä siemauksella.

Jonkin hetken kuluttua pasteeraili Mikko porilaisten leiritulilla roihuava piippu suupielessä ja kehui, kuinka hän oli murtanut ryssäin saartolinjan ja pelastanut luutnantin hevosen. Mökissä oli nuori, korea upseeri tarjonnut hänelle poolia ja työntänyt tupakkaa piippuun sekä kehunut kovasti.

— Minkänäköinen se oli? — kysyi Kukko-Kalle.

Mikko selitti. Sen ja sen näköinen . . . suuret, siniset silmät ja tuuhea, musta tukka. Se paksu upseeri oli nauranut ja taputtanut häntä olkapäälle.

Kalle silmäsi toveriaan, joka oli väittänyt kuninkaan majailevan tuossa mökissä. Se se oli ollut.

— Kuule, se oli . . . kuningas, — kuiskasi hän.

— Vaikk' ois ollutkin, — rehenteli Mikko, jolle toti oli noussut päähän. — Mutta hööli mies oli, ja minä kilistin sen kanssa. Peijakas . . . meidän luutnantti oli kuin haamu, mutta kyllä se siitä toipuu. Panitkos sinä, Kalle, talliin sen hevosen?

¹ Rehti kaveri.

Ei ollut tallia riittänyt, mutta siellä oli tamma yhdessä Moska-Ruunan kanssa... samassa renkaassa.

Mikko sai lisäryyppyjä ja lähti kiertämään leirinuotioita, kehuen joka paikassa, kuinka »meiän luutnantti» asui samassa mökissä itse kuninkaan kanssa! Viimeksimainittu oli helssannut häntä todilla — ihan omasta kellarista oli majesteetti laskea truilauttanut ja sanonut: »He, tuoss' on... ota!» Mutta — se oli vain sivuepisoodi. Pääasian kertomuksessa muodosti Mikko Tossavaisen sankarityö. Hän, poika, oli murtautunut läpi ryssien saartolinjan ja pelastanut luutnantin hevosen. Ja se oli tamma — hik! — mustanpruuni tamma — hik!

XX.

Seuraavana aamuna varhain heräsi Oljemarek vilkkaaseen kiväärituleen. Se kuului Kyrönjoen eteläpuolelta ja — mikäli huoneessa saattoi päätellä — verraten etäältä. Vänrikit syöksähtivät sisään posket palaen.

— Kuuletteko, herra luutnantti, siellä ammutaan!

Oljemarek hymyili surumielisesti. Kyllä hän oli kuullut.

Vänrikit syöksyivät pihalle siinä varmassa uskossa, että vihollinen tuossa tuokiassa hyökkäisi kylään. He olivat varmoja, että näkisivät armeijan aseissa ja joukkojen rientävän taisteluun. Sitoen miekkaa vyölleen he suuntasivat kulkunsa oman rykmenttinsä majapaikkaa kohti.

Mutta suuri oli heidän hämmästyksensä, kun kylässä kaikkialla vallitsi täysi rauha. Sotamiehet loikoilivat talojen pihalla, muutamilla yläruumis paljaana, ja paistattivat päivää. Toiset tupakoivat tyyneästi. Eräässä pihassa heitti kaksi sotamiestä sylipainia keskenään. Kukaan ei näyttänyt kiinnittävän pienintäkään huomiota yhä vilkkaammaksi käyvään ammuntaan. He tapasivat nuoren korpraalin ja tiedustelivat tältä tilannetta.

— Etuvartiopostit siellä aamutuimaan paukuttelevat, — vastasi tämä hymyillen.

Se oli Olli Heder.

Vänrikit palasivat hiukan noloina majapaikkaansa. He olivat kokonaan unohtaneet luutnantin.

— Ei se ollutkaan mitään, — puhui Ljunggren hengästyksissään. — Etuvartiotaistelu vain.

— Kyllä minä sen heti kuulin, — vastasi Oljemarck. Hän oli kohonnut istumaan sängyssään.

— *Nå . . . då börja vi o' frukostera*¹ — sanoi Törneblad.

Oljemarck hymyili näiden ensikertalaisten innolle. Herttaisia poikia, joille sota oli jonkinlaista mielenkiintoista urheilua. Niin — sillä tavalla hänkin oli ajatellut aikaisemmin, mutta kyllä hän nyt sen tiesi . . .

Aamupäivällä saapui muutamia suomalaisia upseereita vänrikkien vieraaksi. Siinä olivat m. m. Blume ja Brakel. Oljemarckista oli hauskaa tavata tovereitaan. Hän kaipasi vain Kalle Schantzia, joka oli haavoittunut Lapväärtissä.

Siinä arvosteltiin sodan johtoa. Brakel valitti, että Ruotsi kävi sitä kovin laimeasti. Nyt oli maa kohta vihollisen vallassa. Yht'äkkiä hän kääntyi Oljemarckin puoleen ja virkahti nauraen:

— No . . . sinä ainakin olet ollut oikeassa . . . tämä on kaikkein suurin »voileipä» — *tämä* perääntymisretki.

¹ No, me rupeamme sitten aamiaiselle.

Mutta Oljemarck hymyili vain surunvoittoisesti eikä vastannut. Tuo kaikki entinen oli hänestä nyt samantekevää. Ei hän päässyt mistään kiinni... kaikki luisui hänen käsistään. Kun Hanna oli hylännyt hänet, ei hänellä enää ollut pohjaa jalkainsa alla.

Vähän ennen puolta päivää lähdettiin liikkeelle. Oljemarck nostettiin saniteettirattaille, ja siinä, puollittain istuvassa asennossa hän saattoi seurata ympärillä vilisevää liikettä. Ruotsinmaalaiset oli määrätty jälkijoukoksi. Maantien vieressä olevalla niityllä he seisoivat nyt marssivalmiina, kenraali v. Vegesackin pitäessä tarkastusta. Koko armeija joutui näin ollen marssimaan heidän ohitsensa.

Oljemarck tarkasteli heitä. Se oli värikästä joukkoa, jonka näky tuossa auringonpaisteisella niityllä hiveli silmää. Valkoisia housuja, mustia säärystimiä, sinisiä takkeja ja valkoisia, viheriöitä ja keltaisia kauluksia ja rintapieliä — heleitä, kirjavia värejä, jotka pehmeästi sulautuivat yhteen. Keltaiset »standarit» hohtivat uutuuttaan, ja kiväärinpiiput kiilsivät.

Aivan päinvastaisen vaikutuksen tekivät ohimarssivat suomalaiset. Niiden katseleminen ei juuri tuottanut nautintoa. Ainakaan ei tuo joukko ollut väreillä pilattu. Pohjalaisten siniset takit ja keltaiset housut ja rintapielet olivat pahasti likaantuneet. Niiden alkuperäisen värin sai melkein arvata. Harmaata, yksitoikkoisen harmaata, osaksi resuista, osaksi paikattua — sellaisia olivat suomalaiset.

Marssin alkuvaiheessa ei tapahtunut mitään merkittävää. Metsät ja kukkulat vaihtelivat. Oljemarck

katseli vastaleikatuita peltoja. Täällä oli sentään ehditty korjata vilja pois.

Mutta — ei kestänyt kauan, ennenkuin jälkipäästä rupesi kuulumaan ampumista. Siellä oli Kulnev taas toimessa kasakoineen. Oljemarck hymyili. Hyvä, että verekset miehet saivat tehdä tuttavuutta aron poikien kanssa. Eilen illalla oli Ljunggren maininnut, ettei ryssän kanssa pystynyt tappelemaan kukaan muu kuin suomalainen. Vanhasta tottumuksesta tämä tunsu oikean otteen. Siinäpä taisi Ljunggren olla oikeassa.

Aha... siellä jymähti tykkikin. Kovin juhlallisesti tuntui Vegesackin osasto ottavan jälkijoukon tehtävät. Ei sitä heillä juuri tykkiä käytetty kuin äärimmäisessä hädässä. Mutta — nämä... ruotsalaiset halusivat pusertaa sodan jumalan palveluksesta sen nautinnon, mikä siitä vielä jäljellä oli.

Peltoja ja niittyjä, joiden läpi maantie luikerteli. Metsän viheriä seinä hohti leppoisasti jonkin matkan päässä. Auringon valo huuhteli sitä, se loisti kirkkaana keltaisten sänkipeltojen takaa. Maantie sukelsi sen kohtuun peltojen toisella puolen. Vain kapea rako halki metsän, ja takaa kuului sininen, pilvetön syystaivas. Mutta tuossa raossa välähteli ja liikkui... kuin olisivat pienet salammat iskeneet ristikkäin: — eteenpäin soljuva sotajoukko, jonka pistimet säkenöivät.

Mikko Tossavainen kyyditsi luutnanttia. Tamma oli joutunut taas aisoihin pitkästä ajasta. Armeijalla oli puute hevosista.

— Näin sitä painutaan taas... ja väkeä olisi kuin helluntaiepistolassa, — tuumi hän yksikantaan.

Mutta Oljemarek ei vastannut. Hänen ajatuksensa retkeilivät muualla. Omituista, ettei hän enää saanut kiinni entisistä mielipiteistään. Hänenhän olisi nyt pitänyt iloita, että Ruotsi menetti Suomen... että isänmaa vapautui. Oh... tuo sana viilsi nyt hänen sydäntään. Siihen sisältyi enemmän kuin hän ennen oli kuvitellut... irtaantumista vanhasta, tutusta ja rakkaaksi käyneestä. Jos hän olisi omistanut Hannan rakkauden, olisi hän vielä mitenkuten pysytellyt pinnalla, sillä rakkaus oli samaa kuin toivo, ja toivo oli samaa kuin elämä. Mutta nyt hän vaipui yhä syvemmälle tuskaan ja epätoivoon.

Mikko oli puhetuulella, mutta ei oikein tiennyt, mistä päästä aloittaisi. Luutnantti oli muuttunut niin omituiseksi, että hänen kanssaan sai aina olla varuillaan. Mutta hän halusi edes jollakin tavoin ilahduttaa herraansa.

— Taitaa ryssä sittenkin ottaa maan, — yritti hän kehittää äsken lausumaansa ajatusta, mutta vaiken huomatessaan, kuinka Oljemarckin kasvot tuskasta vääristyivät.

Ihme ja kumma... ei sekään vedellyt! Nämä Oljemarckit olivat vaikeasti käsiteltävää väkeä... aivan kuin vikurihevokset. Jos löi, niin ne potkivat, jos siitti, niin sama temppu.

Mutta Mikko Tossavainen oli niitä miehiä, joka ei hevillä hellittänyt. Hän yritti uutta keinoa.

— Tuota . . . taitaa se luutnantti saada nyt rintarahan. Tuolla juttelivat illalla, että oli eri tavalla huhtonut Salmella . . .

Mutta nyt oli luutnantti sen näköinen kuin poltetaisiin häntä hehkuvalla raudalla. Hän voiikki ja väanteli. Mikko tuli levottomaksi:

— Koskeeko kärryjen tärinä . . . ?

— Ei.

Ihme ja kumma . . . ei hänen kanssaan päässyt puuhun eikä pitkään! Mutta — Mikon varasto ei suinkaan vielä ollut ehtynyt. Häneltä riitti juttua loppumattomiin. Koska ei myötäkarvaan vedellyt, niin koetettaisiinpa vastasukaan. Mikäli entiset merkit paikkansa pitivät, niin jonkinlaista huomiota pitäisi seuraavan tiedon herättää:

— Kyllä ne ryssät ovat taitavia . . . oikein harmittaa meikäläisten tyhmyys. Lapualle tuli sanantuoja . . . muuan ruhtinas . . . adjutantteineen ja antoivat sen kuljeksia niin vapaasti, että tämä sai selville Riipenperin vahvuuden.

Mikä ruhtinas se oli ollut?

Mikko vilkastui. Osasipas hän oikeasta narusta nykäistä, kun varovaisesti tunnusteli.

— Tonatjehviksi sanoivat sen adjutanttia.

Mutta nyt tapahtui ihmeitä. Luutnantti haukkoi ensin henkeään . . . aivankuin olisi ollut tukehtumaisillaan siihen paikkaan. Sitten hänen silmänsä salamoivat, ja jos hänellä olisi ollut kättä pitempää, hän olisi epäilemättä lyönyt.

— Lurjus! — sähisi hän.

Mikko ei päässyt oikein selville, tarkoittiko luutnantti häntä vai ryssää. Mutta — kaipa häntäkin, koska kerta katseli noin raivokkaasti.

Hän vaikenä pitkäksi aikaa. Ei ollut hyvä siitäkään aiheesta jatkaa. Oljemarck loi häneen tavantakaa niin syyttävän silmäyksen, että ihan paha teki. Mitä kummaa hän sitten oli puhunut... sellaista, joka nostatti toisen tuollaiseen kiukkuun?

Mutta — hänellä oli voidetta haavoja varten... keskustelunaihe, josta sotaretkellä ei koskaan voitu kylliksi jutella. Hän päätti turvautua siihen.

— Välipä tällä... miten tässä käy. Mutta — se on pääasia, että päästään kotiin. Luutnanttikin saa nähdä —.

Pitemmälle ei Mikko ehtinyt, hänen oli pakko keskeyttää. Luutnantti heittelehti edestakaisin rattailla puseraen päätänsä. Hänen kasvoistaan kuvastui sellainen tuska, että Mikko oli melkein itkuun pillahtamaisillaan.

— Oi, Jumala! Anna minun kuolla! — vaikeroi hän suurten kyynelten virratessa poskia pitkin.

— Älkäähän nyt, herra luutnantti... eihän nyt sentään. Siellä kotona...

— Meneh—vettiin! — karjaisi Oljemarck ja potkaisi Mikkoa kylkeen. — Anna minun olla rauhassa!

No, no... no, no... olipa tämä nyt! Jos sotnia kasakoita olisi yht'äkkiä piirittänyt rattaat, ei Mikko olisi niin hämmästynyt kuin tästä herransa omituisesta käytöksestä. Mikä luutnanttia vaivasi? Välskäri oli aamulla sanonut, ettei hänellä enää ollut kuu-

metta . . . heikko vain muuten. Mikko ei ymmärtänyt enää mitään.

Hän maiskautti suutaan ja nykäisi ohjaksista, tarkastellen hevosen keinuvia lautasia. Siinä se oli eläin, jos olisi ollut oikeassa kunnossa. Mutta silmien tuli oli sammunut ja karvan kiilto himmennyt. Se oli pahasti laihtunut, mutta sisu oli vielä entisellään. Se hirnauteli ja liikutti korviaan, riuhtaisten vähä väliä ohjaksia höllemmälle.

— Herra on sairas, mutta me parannamme hänet, — puheli Mikko itseksensä — Sinä, Saara, ja minä . . . me parannamme hänet. Olemmehan pahemmastakin selviytyneet . . . olemme.

Ja kuin olisi tamma ymmärtänyt Mikon puheen, päästi se pitkän hirnunnan, johon jälkipäästä vastasi toinen.

»On vielä Suomessa vaikkua ja voimaa . . . ei kaikki tähän loppu», — ajatteli Mikko, toisella korvalla kuulostaen, mitä rattaiden perällä tapahtui. Mutta sieltä ei kuulunut hiiskahdustakaan.

Takaapäin kajahti vain silloin tällöin yksinäinen laukaus.

»- tämä teos on tuottanut minulle iloisen yllätyksen. - Esitys rakentuu, mikäli se romaanissa on mahdollista, historiallisiin lähteisiin, jotka tekijä näkyy tuntevan tarkoin. Jatkoon nähden se lupaa paljon.»

Valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmarin lausunto

ARVI JÄRVENTAUKSEN

mahtavasta romaanijaksosta

RUMMUT.

Tohtori Rafael Koskimies kirjoittaa U. Suomessa:

» - siinä on liikettä ja vauhtia! Muutamia taistelu- ja maisemakuvauksia haluaisi merkitä Järventauksen suurimpien taiteellisten voittojen tilille.»

Kirjailija Artturi Leinonen kirjoittaa Ilkassa:

» - se vetää vertoja parhaimmalle, mitä meillä on olemassa historiallista kaunokirjallisuutta.»

Tohtori Auk. Oravala kirjoittaa Kotimaassa:

» - me tarvitsemme juuri tällaisia kirjoja nuorison isänmaallisen mielen kasvattamiseksi.»

Suomen Sosialidemokraatti kirjoittaa:

»Järventaus on katsonut asioita realistin to- tuuttahakevilla silmillä. Hänen lukuisat soturi- ukkonsa ovat mainiosti piirrettyjä luomuksia. Jär- ventaukselle ominainen raikas huumori pil- kistelee esille ylen riemullisessa muodossa.»

RUMMUT. I osa on ilmestynyt 2. painok- sena. Hinta 35:—, sid. 45:—.
II osa. Hinta 35:—, sid. 45:—.

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ.

Hinta 35 mk., sid. 45 mk.

Suom. kaunokirj.

Jänventaus

KANSALLISKIRJASTO-KANSALLISKOKOELMA

120 102 2034

